

Målbryting

Skrifter frå prosjektet Talemålsending i Noreg - nr. 4

UBTØ tids Mål

2000 Nr 4 (Anal.)

Målbryting

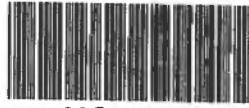
2003-11-06

Språkleg regionalisering

NORDISK INSTITUTT • UNIVERSITETET I BERGEN

tids Mål

03C018896

Målbryting

Skrifter frå prosjektet *Talemålsendring i Noreg*

4 • 2000

Språkleg regionalisering

Redaktør: Gunnstein Akselberg
Redaksjonskomité: Styringsgruppa for prosjektet
Talemålsendring i Noreg

Nordisk institutt, Universitetet i Bergen

<https://doi.org/10.7557/malbr.2000.4>
CC BY 4.0

03c 0 18896

Omslag: Erik Grung
Sats: Gunnstein Akselberg
Trykk: Bergen Trykk AS

Innhald

Gunnstein Akselberg: Innleiing	5
X Peter Auer: Processes of horizontal and vertical convergence in present day Germany	9
Erik Fossåskaret: Surapalen som identitetsmarkør. Regionalisering, stad og sjølvforståing	27
Helge Stangnes: Senjamålet. Ein nordnorsk dialekt mellom tre regionssentra	47
Arne Torp: Skarre- <i>r</i> – ingen talefeil likevel? Teorier om opphavet til skarring – og hvor langt skarringa vil gå	63
Randi Benedikte Brodersen: Det kvalitative telefoninterview og andre interviewmetoder i sociolingvistikken	89
Endre Brunstad: Alltid fleire normer. Refleksjonar kring språknorm- omgrepet og talemålsgranskninga	115
Hilde Nilsen: Syntaks og språkkontakt i Nordreisa	129
Tone Skramstad: Hvor står sosiolingvistikken i dag? Sosiolingvistikk – metoder, målsetning og ansvar 1979–1999.....	139

Ellen Skolseg:

"Vi snakker bare litt bredt". Problemer som kan oppstå
når lingvister og ikke-lingvister skal snakke om språk 149

Karen Margrete Kvåle:

Talemålsendring i Valdres – i retning av kva? 167

Innleiing

Av Gunnstein Akselberg

Kvar haust held prosjektet *Talemålsendring i Noreg* (TEIN) ein konferanse for hovudfagsstudentar, stipendiatar og vitskapleg tilsette som er knytte til prosjektet. Hausten 1999 var temaet for konferansen språkleg *regionalisering*. Til konferansen hadde vi invitert ein av dei fremste forskarane som arbeider med språkleg regionalisering i Europa, professor Peter Auer ved Deutsches Seminar I, Universität Freiburg, og ein av dei som har arbeidd med regionalisering i samfunnsvitskapleg perspektiv, forsteamanuensis Erik Fossåskaret ved Hogskolen i Stavanger.

Som rett og rimeleg er får Peter Auer opna dette nummeret av *Målbryting* med artikkelen *Processes of horizontal and vertical convergence in present day Germany* (9–26). Auer gjev eit allment oversyn over ulike typar språkleg konvergens og divergens, og dessutan presenterer han fire viktige tendensar i den sosiolingvistiske utviklinga av moderne tysk talemål: utviding av det språklege repertoaret, destandardisering, tap av basale dialektale trekk og horisontal konvergens. Auer konkluderer med at det finst både sterke konvergerande og sterke divergerande krefter i talemålsutviklinga i Tyskland og Osterrike i dag.

Eit viktig mål med studiet av språkendring innom prosjektet TEIN er å vidareutvikla sosiolingvistiske modellar slik at vi betre kan fanga opp og forstå dei samfunnskraftene som verkar inn på den talespråklege utviklinga. Det har difor vore viktig å sokja ut over våre egne faglege sirklar og få tilfort innsikt og kunnskap frå narskyldte disiplinar. I artikkelen *Surapalen som identitetsmarkor. Regionalisering,*

stad og sjølvforståing (27–46) tek Erik Fossåskaret opp fenomenet regionalisering i eit breidt samfunns-perspektiv. Han er m.a. opptatt av region som prosess, stad og identitet, det lokale og det globale, og lokalsamfunnet som sosial-kulturell arena.

I *Senjamålet. Ein nordnorsk dialekt mellom tre regionssentra* (47–61) tek Helge Stangnes føre seg korleis krefter utanfrå verkar inn på Senja-dialekten. Særleg legg han vekt på dei kreftene som Tromsø alt representerer og dei kreftene Finnsnes kan koma til å representera etter at Finnsnes har fått bystatus og kommunikasjonstilhøva til fastlandet er blitt betre. Senja vert eit interessant språklaboratorium dei næraste åra.

Skarre-*r*-en har vore språkleg samtaletema i fleire generasjonar, og diskusjonane om denne uvulare lyden har vore heite. Det er ikkje få nordmenn som er blitt sende til logoped for å få denne lyden bort. For mange representerer skarre-*r*-en enno både språkleg slurv og talefeil. Arne Torp gjev i *Skarre-r – ingen talefeil likevel? Teorier om opphavet til skarring – og hvor langt skarringa vil gå* (63–88) ei svært interessant framstilling av bakgrunnen for den uvulare lyden, og viser gjennom fleire eksempel at lyden slettes ikkje har opphav i talefeil hjå franske kongar på 16- og 1700-talet, men i heilt uskuldige utviklingstrekk som m.a. er dokumentert i romanske språk. Elles er Torp oppteken av kor grensa for spreining av den uvulare *r*-en vil koma til å gå i Noreg.

Sosiolingvistisk metodediskusjon er temaet for Randi Benedikte Brodersen i *Det kvalitative telefoninterview og andre interview-metoder i sociolingvistikken* (89–114). Brodersen vurderer det kvalitative telefonintervjuet som metode for å henta inn talespråklege data, og argumenterer for dei positive eigenskapane denne metoden har jamført med andre metodar for innsamling av talespråklege data.

Endre Brunstad er opptatt av språknormer og i *Alltid fleire normer. Refleksjonar kring språknormomgrepet og talemålsgranskinga* (115–128) presenterer han ulike normtypar. Han gjev òg eksempel på normkritikk, eit svært viktig – men ofte forsømt– tema i sosiolingvistikken og dialektologien.

Språkkontakt og språkleg påverknad er temaet til Hilde Nilsen i *Syntaks og språkkontakt i Nordreisa* (129–138). Nilsen er særleg

oppteken av korleis kontakt mellom ulike språk i Troms kan verka inn på setningskonstruksjonen, spesielt på plasseringa av adverbiala. Nilsen ser den språklege problemstillinga i eit større metodisk og språkkulturelt perspektiv.

I *Hvor står sosiolingvistikken i dag? Sosiolingvistikk – metoder, målsetning og ansvar 1979–1999* (139–147) gjev Tone Skramstad eit stutt overblikk over norsk sosiolingvistikk dei siste 30 åra. Artikkelen tek utgangspunkt i Even Hovdhaugen sine kritiske vurderingar av disiplinen frå 1979.

Ellen Skolseg stiller i *"Vi snakker bare litt bredt". Problemer som kan oppstå når lingvister og ikke-lingvister skal snakke om språk* (149–165) metodiske spørsmål om innhenting av data om språkhaldningar og språkleg identitet. Studieobjektet til Skolseg er språkleg variasjon i regionen Romerike.

Talemålsendring i Valdres – i retning av kva? (167–176) er temaet til Karen Margrete Kvale, og ho viser korleis normalisert austnorsk og midaustlandsk bymål påverkar utviklinga i valdresmålet i dag.

Processes of horizontal and vertical convergence in present day Germany

By Peter Auer

0. Introduction

This paper attempts to give a brief account of the major processes of convergence in the German language area, processes which may be called horizontal (if they affect the inter-dialectal dimension) or vertical (if they affect the standard-dialect dimension). The first section presents some preliminary thoughts on convergence and divergence in social dialectology, while section two outlines four developments in the German language area (focussing on the situation in Germany and Austria).

1. Convergence and divergence in social dialectology: some preliminary remarks

The notion of convergence is used in a structural sense here, i.e. as the loss of contrasts between two linguistic varieties/systems. It is therefore to be distinguished from the following processes:

– *Short-term interactional convergence*, which, for reasons of clarity, should be called (positive) *accommodation*, a process which implies a temporally limited assimilation of two or more interactionists' behaviour within an interactional episode; it may affect just one,

but usually works on various levels of symbolic expression, and non-grammatical parameters such as rhythm and tempo, mimics or gesture, seem to lend themselves more easily to accommodation than phonology, morphology or syntax. In the framework of H. Giles' accommodation theory, this type of convergence receives a socio-psychological explanation: The accommodating speaker is said to wish to gain the co-participant's "approval" by assimilating his or her behaviour (cf. Giles, Coupland & Coupland 1991).

– *Long-term (dialect) accommodation*, which affects the linguistic habits of a person who assimilates another person's or group of persons' habits, for instance as a consequence of migration across dialect communities within a language community (Trudgill 1986, Auer/Barden/Großkopf 1998). This process has consequences beyond the limits of short-term accommodation/convergence but nevertheless is restricted to the behaviour of individuals, while the repertoire of the community at large remains unaffected.

In short, the three developments refer to changes in different domains, which may be summarized as follows:

- Short term accommodation: affects behaviour within an interactional episode
- Long term accommodation: affects a (group of) person's speech habits
- Structural convergence: affects a linguistic system (variety/*langue*)

The relationship between these three types of 'convergence' remains to be investigated; there is good reason to believe that they should be kept apart analytically. In particular, although the three levels obviously stand in a hierarchical relationship of some kind to each other (starting from the 'lowest', i.e. most restricted level, and ending with the 'highest', i.e. the most general level), and although they proceed from the most 'individual' to the most 'societal' (or, from the point of view of the speaker, from the most

to the least manipulatable one), they do not seem to 'feed' into each other, in the sense of the lower level changes being the prerequisites for the higher level ones, finally accomplishing change in the language system. There are numerous examples for interpersonal accommodation to occur without language change, and, more importantly, for language change to occur without interpersonal accommodation (cf., e.g. Gilles 1999). The same holds for the relationship between short- and long-term accommodation (cf. Auer & Hinskens, in prep., for a summary).

Since convergence was defined as the loss of contrasts between two linguistic varieties/systems, focussing on the changes in *one* linguistic system can of course not be an adequate way of looking at convergence: There are always (at least) two linguistic varieties involved by definition. Convergence is a phenomenon in which two varieties (dialects, languages) are in contact; and this also holds for those not unfrequent contexts in which only one variety is changing (assimilating) while the other remains unchanged. It may, however, be more adequate to speak of advergence in these cases (Mattheier 1998).

Two further theoretical issues need to be commented on here: (1) Does convergence lead to an increase or a decrease of variation? and (2) does convergence equal levelling?

Ad (1):¹ In discussing the relationship between variation and convergence, it is necessary to distinguish between the *process* of convergence and its *outcome*. Obviously, and by definition, the outcome of any process of convergence will be less *distance* between the varieties or variants in the *repertoire* or variational space, comparing them to what they were like before convergence set in. Thus, if we consider the repertoire of a community in which, for instance, a standard and a dialect existed as relatively distant varieties clearly separated from each other, convergence within this repertoire implies that, at the termination of this process, these varieties will be structurally more similar. If one refers to the magnitude of the variational space within a

¹ Cf. Hinskens 1993[1996]: 20ff for further discussion.

repertoire as defined by its extreme points (maximal contrasts), then the outcome of convergence implies that this magnitude is reduced, and variation within the repertoire diminishes together with it. However, the picture is more complicated, since convergence within a repertoire often co-occurs with the emergence of compromise forms or varieties of various kinds. In phonology/phonetics, these may be

- Phonetically intermediate forms (Trudgill 1986 speaks of "fudged lects") which can be introduced into the repertoire whenever the difference between the two original forms is continuous (as in centralization, velarization of /a/, unrounding and rounding, lowering and raising, etc.);

- Structural convergence without phonetic convergence; for instance, the distribution of a variant may be assimilated to that of the structurally corresponding one in the converged-to variety, while the phonetic surface exponent of that phoneme remains the same (cf. Hinskens 1998:46 for *ich/ach*-Laut-allophony in eastern-most Dutch as an example: The allophony itself is lost as a consequence of advergence towards standard Dutch, but the generalized regional exponent [ç], i.e. the former front variant, continues to establish a phonetic contrast with Std. Dutch [x]).

- Lexical erosion: The feature of the converging dialect which is given up in certain lexical contexts but is retained in others (cf. Auer 2000a, in press, for examples).

- Hypercorrection: In convergence towards another variety, speakers overshoot the target and generalize the 'new' form to environments in which it is not used in the converged-to variety. (For instance, avoidance of /ç/-coronalization – i.e., convergence towards standard phonology – has led in a number of German dialects – most notably in the area of Aachen – to hypercorrect /ç/ in words such as *Menschen* 'people' = std. /mɛnʃn/.)

- The variant used in the converging variety is not replaced directly by that of the converged-to variety (e.g., the standard), but rather, a more prestigious form is borrowed from a third variety (for instance, a neighbouring dialect). In this case, 'psychological' convergence towards one variety leads to structural convergence towards another (cf. Thakerar, Giles &

Cheshire 1982 and Auer 1997 for an example).

All these cases result in a situation in which the variational space between the varieties in a formerly strictly compartmentalized repertoire is replenished with new forms; they are the outcome of convergence between the 'old' varieties, and they lead to assimilation between them, but at the same time, they imply the emergence of a plurality of new forms which did not exist before. Thus, while the variational space (as defined by the structurally most distant variants) becomes more restricted in the end, the number of alternative forms in the speaker's and/or community repertoire may increase.

If we look at convergence as a *process*, it is obvious that convergence does not lead to a reduction, but rather an increase in variation; for the loss of contrasts between two varieties does not necessarily imply that the old, more distinct forms disappear entirely and all of a sudden. Thus, variation within the repertoire *increases* instead of decreasing at the beginning of a process of convergence, simply because new and old forms co-exist.

Ad (2): The equation of levelling and convergence obviously hinges on the definition of levelling. If levelling is defined as the "reduction or attrition of marked variants" (Trudgill 1986:98), the notion of markedness becomes central, which may receive very different interpretations as well. In one sense, which equals Victor Shirmunskij's distinction between primary and secondary dialect features (cf. Auer 2000b, in print), markedness (or saliency) is a psychological feature which is probably quite independent of structural considerations (cf. Auer/Barden/Großkopf 1998 for a discussion). Since the term 'saliency' is available to cover this meaning of markedness, it seems preferable to reserve the latter term for structural changes. But in this case, whatever one's theory of structural markedness may look like, there surely are processes of convergence in which the structurally *more marked* feature is being accommodated. Very simple examples for an increase in structural markedness which results from convergence are phoneme splits as they regularly occur in dialect convergence towards the standard variety. (For

instance, in German, there is a change from dialectal /i/ to std. /i ~ y/ in various areas.) Levelling in this sense then is a specific form of convergence, but must not be equated with it.

2. Four tendencies in present-day German

The fundamental sociolinguistic development of the German language area in this century (with the possible exceptions of Switzerland and the Low German area) is without a doubt the process which Bellmann (1983; 1998) calls *dediglossation*, i.e., a transition from a diglossic to a *diaglossic* situation. The diglossic situation as it must have existed in Germany at least until the latter half of the 19th century was characterized by a nationwide uniform standard language on the one hand, which started out as a purely written variety and later came to be spoken by certain classes of the population (in a heavily regionalized phonological form), and the base rural dialects on the other hand, which were structurally distant from this standard as well as being exclusively oral, without significant intermediate forms. The transition to a diaglossic situation implies the structural replenishing of the variational space between these extremes. The sociolinguistic (and especially social-dialectal) developments which can be associated with these dynamics are those of *vertical convergence* as outlined in section 1 above. In Germany, they have included the formation of so-called *regional dialects* as well as of *regional standards*. Processes of horizontal convergence between dialects are implied by vertical standard convergence between dialects and the standard; however, they can occur independently as well.

Standard-dialect-convergence has not been particularly well regarded by dialectologists nor by most language speakers. Both suspect that this process generally leads directly to dialect attrition: Regional dialects are not considered to be 'real' dialects and as such are 'worthless'.² The accusation is particularly

² Nevertheless, dialectologists presumably owe nothing less than the existence of their discipline to the bad reputation apportioned to standard-dialect convergence: Resentments against dialect attrition have

directed at the idea that standard-dialect-convergence leads to the disappearance of old base dialects, therefore destroying language forms which have developed naturally over the centuries. The implicit or even explicit argument here is therefore purist – dealing with pure versus corrupted languages or language varieties.

In the following pages we will attempt to develop a somewhat more pleasing picture of standard-dialect-convergence. As will be shown, despite possible structural losses at the extremes of the standard-dialect continuum, standard-dialect convergence can even be said to have had a positive effect on the maintenance of regional language forms; this effect is due to the fact that it has been working against the decreasing contexts of usage most modern societies (and surely the German one) offer for regionalized speech on the basis of the base dialects, and by somewhat defusing the choice 'base dialect or standard language'. At least the following four tendencies can be identified.

2.1. Enrichment of the repertoires

A fundamental step from the traditional to the social dialectological point of view entails understanding individual varieties (such as base dialects) as parts of the linguistic repertoires of speakers or groups of speakers, rather than in isolation. As outlined in section 1, the linguistic developments in Germany and Austria in this century have undoubtedly led to an increased complexity in the repertoire of forms at the disposal of individual speakers, which they use appropriately in a given situation. Thus, from a repertoire point of view, no loss of any kind can be ascertained, but rather the opposite, an enrichment. It is quite likely that there is scarcely one speaker of German today who does not have several ways of speaking at his or her disposal which can be characterized according to their proximity

been activated since the beginnings of the discipline in order to convince financial benefactors of the necessity to research base dialects on the verge of extinction.

to standard or dialect. The pure dialect speaker (in sociological terms typically the immobile villager employed in traditional branches of the economy such as farming, fishing or viniculture), is a thing of the past. As rarely as we find one-dimensional social identities these days, do we find one-dimensional speakers: identities are no longer claimed by and attributed to individuals across time and situation, but rather constantly re-negotiated in different settings. In this way, identity dissolves into a multitude of context-dependent categorisations, or rather: into *acts* of identity. These acts and their co-comitant self- and other-categorisations are based on various symbolic resources, including the use of the appropriate means from the linguistic repertoire.

Up to now, we know rather little about how linguistic repertoires are structured in the various parts of the German language area. It is assumed though that there are mostly continua in the south, and more clearly separated varieties in North Germany (or rather, those parts of the North in which Low German is still spoken), as well as in German-speaking Switzerland (where this internal compartmentalization is strongly supported by "medial diglossia" between an almost exclusively *written* standard and spoken dialects); or in other words: the enrichment of the repertoires has proceeded further in the middle and southern part of Germany and in Austria than elsewhere. This, however, is surely not the whole story. In some areas the regional standard in the repertoire is quite distant from the codified national language, but the repertoire reaches across the continuum to the very base dialects. In other regions, the standard-nearest way of speaking is closer to the codified national language, but the repertoire does not include more than a regional dialect or even a regional standard on the dialectal side. Compare, for example, a city like Regensburg – in the Bavarian dialect area – which represents the first case, with a place such as Freiburg in the Alemannic area which represents the second case: Both are located in southern Germany but belong to different repertoire types. The structure of *individual* speakers' repertoires continues of course to be influenced by sociodemographic factors such as rural/urban (still!), age, sex and professional mobility, in

addition to the differences in the repertoires on the community level.

The result of standard-dialect-convergence is therefore not an attrition of the verbal resources, but rather an increase in heterogeneity which enables the speaker to design his or her speech to the demands of the particular situation. As is also true for multilingual repertoires, this contextual design is by no means determined by the parameters of the situation; rather, the link between linguistic resources and the definition of the situation allows room for interpretation and negotiation. Speakers can utilise the repertoire's resources actively and creatively (as contextualisation procedures; cf. Gumperz 1982), in order to differentiate between meanings, to determine the relationship to the co-participant and to portray themselves as social personae.

Moreover, standard/dialect-convergence has made obsolete the social stigmatisation of the once large groups of speakers who only spoke a traditional dialect. Despite the so-called dialect renaissance of the 70s, there is little reason to believe that there has been a fundamental change in attitudes towards these base dialects. Even today and even in Southern Germany or Austria, they continue to be illegitimate languages, in Bourdieu's sense (1972), which are by no means tolerated outside close-knit rural (mainly family) networks. (Again, Switzerland may be an exception.) Usage of the base dialects in any other situation will entail the speaker being categorised as 'rural', as well as a whole series of associated, mostly negative stereotypes (from 'cute' but 'backwards' to 'limited' and 'stupid' or 'uneducated'). Tolerance towards dialect usage in the Upper and to some extent the Middle German language areas only extends as far as regional dialects are concerned. From this it follows that it is only because of the fact that almost all Germans speak such intermediate varieties or *regiolects* (instead of, or in addition to a base dialect) today, which unlike the base dialects are accepted in many situations, that regional (non-standard) language use outside close-knit rural communities has remained acceptable *at all*. In contrast to this, in diglossic situations with a strict separation between the standard and base dialects (as in the Low German language area), the

negative prestige of these dialects and the lack of an alternative regionalized way of expression has led to the disappearance of the dialectal component in the repertoire in toto. Dialects here have developed into a linguistic means of expression with an extremely limited range, and are at the verge of extinction, while all remaining communicative events are now served by the standard variety or an approximation of it (formerly some kind of *Missingsch*, today a regional standard).³ Since in these sociolinguistic contexts, the regional standard is the only way of expressing local identity, strong destandardization tendencies are likely to occur, which imply a certain divergence from the neighbouring areas.⁴

2.2. Destandardisation

Despite this general expansion of the repertoires through the inclusion of intermediate forms, it is obviously the case that the extreme poles of the standard-dialect continuum have suffered from standard-dialect convergence. Yet, the cutting off of extreme forms takes place not only at the base dialect pole of the continuum (where in fact certain local dialectal features have disappeared), but also at the standard extreme where destandardisation of the non-regionalized national language has occurred.⁵

Let us consider the latter aspect first. The high-days of a non-regionalized, national standard language in Germany must have been the period between the end of last century and the Second

³ Only in recent times Low German has been reappraised; in most areas this has come too late to be able to stop the disappearance of Low German dialects in everyday communication.

⁴ There is little research on the divergence of regional standards, unfortunately, but it seems that certain features of the Hamburg city vernacular are a case in point: Both in the older generations (non-palatalisation of morpheme initial /s/ before obstruents as in *Stein* ([štain], std. German [ʃtain]) and in the younger generation (flapping of intervocalic /t/), certain local features are prestigious and spread; cf. Auer (1998b) for some preliminary research.

⁵ Cf. Mattheier & Radtke (ed.) (1997).

World War. Throughout the 19th century, standardization of the spoken language proceeded, particularly in the lower middle and the upper working classes; but the apex of this development does not seem to have been reached earlier than around the turning of the century, and lasted until the 2nd World War. There is a good reason to assume that the German and Austrian (upper) middle classes of the pre-war period spoke a variety closer to the national standard and less regionalised than their counterparts of today. This is clearly demonstrated, for example, in recent recordings made with emigrant German and Austrian Jews in Israel (Betten & Hecker 1995). Untouched by the sociolinguistic changes of the post-war period in their countries of origin, these speakers have retained a variant of German only minimally influenced by regional varieties.

In contrast, present-day language reality in the Federal Republic as well as in Austria is characterised by a prestige shift from the one uniform national standard language to the regional standards, at least in phonology but also partly in lexicon and grammar. For example, all German politicians speak regional standards in public.⁶ (The fact that this is more noticeable in some – like former Chancellor Kohl or former President Herzog – than in others – like present-day Chancellor Schröder or present-day President Rauh – is easily explained by the differing degrees of deviation of the regional standard languages spoken in their respective places of origin from the uniform national language.) The objective distance between the regional standards and the codified national standard varies in fact from region to region: Presumably, it is relatively pronounced in Bavaria as well as in Baden-Württemberg, Rhineland-Palatine, the Saarland, Saxony and Thuringia, but less in some parts of Niedersachsen, Hessen, the Ruhr and even in the Rhineland. From the point of view of the speaker, i.e., in an ethnodialectal perspective, the perceived distance of the respective regional standard from normative

⁶ The regionalisation of the language of politicians in the Federal Republic is probably also due to a more or less conscious break with the very homogeneous and near standard style prior to 1945.

Standard German also varies: Northern German speakers normally look upon their own way of speaking as pure standard German despite the obvious regional forms they use.⁷

In sum, dediglossation has led to the establishment of regional standards which can be used for expressing regional identities. The pluricentricity of the present-day sociolinguistic situation corresponds to the federative and non-centralistic self-image of the Federal Republic of Germany. Acts of identification with larger regions such as Hessen, Bavaria, Franconia, and so forth, play an essential role for many Germans. This can be demonstrated linguistically in the extension of regional standard usage to official, formal situations (where dialect usage would be inappropriate).

2.3. Loss of base dialect features

Since most social dialectological studies have used apparent time methodology, not too much indisputable information on the actual shifts at the deepest dialectal level is available. However, the opinion of some dialectologists (cf. Ruoff 1997) that the (southern German) dialects have not changed at all, but that it is only their speakers which change while they move from one age cohort to the next, can be refuted empirically. The actual changes in the base dialects are not limited to vocabulary, where of course words whose denotations have disappeared from a rural daily culture die out.⁸ They come to light whenever more recent data can be compared with those of older studies. Although the latter have followed traditional dialectological methods and only recorded older speakers, they offer a way to investigate changes in real time at least in this age (and social) group. On the basis of a

⁷ A good example is the merger of the middle high front long vowel /ɛ/ (of normative, orthoepic phonology) with /e:/, which is rated as pure standard by all north German speakers.

⁸ This lexical loss is not quite as superficial and in the end not as irrelevant for dialect maintenance as is sometimes suggested: The old phonological classes disappear with the words. Lexical change thereby also promotes phonological change through lexical diffusion.

combined real/apparent time method, distinct changes were found, for example, in the city of Constance (cf. Auer 1990, 1997). They show clear loss in the base dialect phonological system. One striking example is the almost complete disappearance of the high long vowels corresponding to Middle High German /i:, u:, y:/, which were still common in the 20s within the group examined, but which in the meantime have as good as disappeared even in the older group and been replaced by near-standard diphthongs.

The attribute 'as good as' indicates that the loss of such dialectisms generally proceeds word by word; loss of the old form and replacement with a form closer to the standard is not a purely phonological matter, but often one of lexical diffusion as well. Thus, relic words can still remain in use. The urban vernacular of Constance provides interesting examples. Despite the general standard-dialect convergence, the remains of older phonological regularities have been maintained in some words and are even surprisingly stable, as the comparison with the 1920s study shows. One example is the realisation of MHG *ei* as /ɔ/, a very small-scale development of the western Lake Constance region, which, however, is preserved in a handful of highly frequent words: *ein* 'one' (/ɔn/), *kein* 'no' (/kɔn/), *mein* 'my' (/mɔn/) and *weißt* 'know (you)' (/vɔʃ/)⁹. The preservation of such lexical shibboleths appears to be typical for the development of modern local repertoires. On the one hand, it allows speakers to exhibit local identity, and on the other hand it also enables them to adapt the base dialect structurally to a regional variety with its wider communicative range.

2.4. Horizontal convergence: standard-independent dynamics in the regional dialects

In the emergence of regiolects as a consequence of the advergence of the base dialects towards the standard the large cities such as Munich, Stuttgart or Cologne play an important role. There is evidence that they influence the base dialects to a

⁹ The high frequency of the latter word is due to the fact that it is also used as a tag question.

greater degree and more directly than the standard (cf. e.g. Bücherl 1982). However, since the regiolects by definition are closer to the standard than the base dialects, convergence towards the regiolect often indirectly unintended implies convergence towards the standard as well, although this may be more or less easily discernible (cf. the discussion of psychological and linguistic convergence on p. 4 above). For instance, if a North Bavarian speaker uses the Middle Bavarian diphthong /uə/ (MHG *uo*) as in *buə* (= standard German *Bub* 'boy') instead of the more traditional Northern Bavarian falling diphthong *bou*, we surely have evidence of convergence towards the Bavarian regiolect centred on Munich which is spreading into the North. However, and at the same time, there is an indirect convergence towards the standard, for the diphthong /uɐ/ is phonetically closer to the standard long vowel /u:/ than the diphthong /oɐ/, due to the similar onset.

However, the spreading regional dialects/regiolects also include linguistic features which cannot be explained within the standard/dialect dimension but only within the dialect/dialect dimension (interdialectal convergence, koineisation).¹⁰ Thus, while the convergence of dialect and standard explains many of the changes in present-day German, it does not tell the whole story. For example, if the same North Bavarian speaker takes over the vocalisation of syllable-final /l/ from Middle Bavarian (as in *Wald, halt, will*), this does not imply convergence towards, but rather a divergence from the standard variety (like the standard, Northern Bavarian does not vocalise the lateral). This, in fact, is what we observe. Further examples of this type are not rare: Convergence towards Swabian (North Alemannic) has brought the unrounded front vowels /y/ and /ø/ to the area north of Lake Constance and thereby displaced the older (High Alemannic) form identical to the standard; /ç/-coronalisation is expanding within the entire middle German region (Herrgen 1986); in the central Rhine area, older base dialectal diphthongal forms are replaced by regional dialectal monophthongal forms, like /ɛ/ for MHG /ei/,

¹⁰ For details of these dimensions, cf. Auer & Hinskens, 1996.

as in the word *Kleid* (cf. Bellman 1998), etc.

3. Conclusion

In sum, the dediglossation of the linguistic situation in Germany and Austria has led to extremely dynamic developments in the regional repertoires over the 20th century. Incidentally, the intergration of the GDR into the Federal Republic has rather strengthened than weakened the overall trend to regionalization 'above' the level of the base dialects. Although the base dialects were treated with some suspicion during most of the existence of the GDR (both the bourgeois revolution of 1789 and the workers' movements of the 19th century looked upon the base dialects as a remnant of the dark ages of peasants' oppression, and the GDR seems to have followed this tradition), the linguistic situation there was characterised by the rivalry of two regiolects, both of which represent levelled varieties (koinai), and both of which are rich in tradition: the Upper Saxonian Vernacular and the Berlin Koine.¹¹ Divergence through these regiolects from West German regional standards and codified standard was tolerated if not functional for a conscious political and cultural separation. After the reunification, these regiolects (and their corresponding regional standards) continue to be used.

Finally, it should be stressed that while there is both interdialectal and standard-dialectal *convergence* going on in the German language area, there are also *divergent* forces at work. These, however, do not seem to be linked to the traditional dialects at all, but rather imply the use of ethnic and/or youth styles, of code-mixing and – fusing (with a variety of languages), and of special registers (such as technical or professional jargons).

¹¹ The prestige of these varieties in the GDR is shown for example in the well-investigated fact that a variety closer to the standard was spoken in West Berlin than in East Berlin. Cf. , among others, Schönfeld & Schlobinski, 1995.

But this is another story...

Bibliography

- Auer, Peter. 1989. Zur Dehnung im Alemannischen (am Beispiel des Konstanzer Stadtdialekts). *ZDL* 1989 = Jg. LVI, Nr. 1, S. 32-57.
- Auer, Peter (1990): *Phonologie der Alltagssprache*. Berlin: de Gruyter.
- Auer, Peter. 1997. Führt Dialektabbau zur Stärkung oder Schwächung der Standardvarietät? Zwei phonologische Fallstudien?. In: *Standardisierung und Destandardisierung europäischer Nationalsprachen*. K.J. Mattheier/ E. Radtke (Eds.), Frankfurt etc.: Lang, S. 129-162.
- Auer, Peter. 1998. Dialect levelling and the standard varieties in Europe. *Folia Linguistica* XXXII/1-2, 1-9.
- Auer, Peter. 1998b *Hamburger Phonologie: Eine variations-linguistische Skizze zur Stadtsprache der Hansestadt heute*. Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik. LXV, 2, 179-197.
- Auer, Peter. 2000a. "Some observations on the role of lexicalization in standard/dialect phonology and in sociophonological change". In: Schaner-Wolles, Chris, Rennison, John R. & Neubarth, Friedrich (eds.). 2000. *Linguistic studies in honour of Wolfgang Ulrich Dressler presented on the occasion of his 60th birthday*. Torino: Rosenberg & Sellier.
- Auer, Peter. 2000b. V. Schirmunkis Unterscheidung zwischen primären und sekundären Dialektmerkmalen und ihre Bedeutung für die heutige Sozio-Dialektologie. In: *Festschrift zum 100jährigen Bestehen des Lehrstuhls für deutsche Philologie an der Universität St. Petersburg*, St. Petersburg.
- Auer, Peter; Barden, Birgit & Großkopf, Beate. 1998. Saliency in long-term dialect accommodation. *Journal of Sociolinguistics* 2/2, 163-187.
- Auer, Peter & Hinskens, Frans. 1996. The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area. *Sociolinguistica* 10, 1-30.
- Auer, Peter & Hinskens, Frans. 2000. In prep. Inter-personal convergence and divergence and its (non-) implications for language change. To appear in: *Dialect convergence and divergence in Europe at the millennium*. Peter Auer, Frans Hinskens, Paul Kerswill (eds.)
- Bellmann, Günter. 1983. Probleme des Substandards im Deutschen. In: *Aspekte der Dialekttheorie*. Mattheier, K. (Ed.), Tübingen, 105-130.

- Bellmann, Günter. 1998. Between base dialect and standard language. *Folia Linguistica* XXXII/1-2, 23-34.
- Betten, A. & Hecker, K. 1995. Wir sind die Letzten. Fragt uns aus. Gespräche mit den Emigranten der dreißiger Jahre in Israel. Gerlingen: Bleicher.
- Bourdieu, P. 1982. *Ce que parler veut dire*. Paris: Fayard.
- Bücherl, Rainald F.J. 1982. Regularitäten bei Dialektveränderung und Dialektvariation, *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* 49. 1. 1-27.
- Christen, Helen. 1998a. Convergence and divergence in the Swiss German dialects. *Folia Linguistica* XXXII/1-2, 53-68.
- Christen, Helen. 1998b. Dialekt im Alltag. Eine empirische Untersuchung zur lokalen Komponente heutiger schweizerdeutscher Varietäten. Tübingen : Niemeyer.
- Dressler, W.U. (Ed.). 1987. *Leitmotifs in Natural Morphology*. Amsterdam: Benjamins.
- Giles, Howard, Coupland, Nikolas & Coupland, Justine. 1991. Accommodation theory: communication, context, and consequence. In: Giles, H., Coupland J. & Coupland, N. (Eds.), *Contexts of Accommodation: Developments in Applied Sociolinguistics*. Cambridge: CUP, 1-69.
- Gilles, Peter. 1999. Dialektausgleich im Lëtzebuergeschen : zur phonetisch-phonologischen Fokussierung einer Nationalsprache, Tübingen : Niemeyer.
- Gumperz, J. J. 1982. *Discourse Strategies*. Cambridge.
- Haag, Karl. 1929/1930. Sprachwandel im Lichte der Mundartgrenzen. *Teuthonista* 6.1. 1-35.
- Herrgen, Joachim. 1986. Koronalisierung und Hyperkorrektur. Das palatale Allophon des /ch/ Phonems und seine Variation. Stuttgart: Steiner.
- Hinskens, Frans. 1993 [1996]. *Dialect levelling in Limburg*. Ph.D. Thesis (1993), University of Nijmegen. Published Tübingen: Niemeyer.
- Hinskens, Frans. 1998. Dialect levelling: a two-dimensional process, *Folia Linguistica* XXXII/1-2, 35-52.
- Mattheier, K. & Radtke E. (Eds.). 1997. *Standardisierung und Destandardisierung europäischer Nationalsprachen*. Frankfurt etc.: Lang,
- Mattheier, Klaus. 1998. Varietätenkonvergenz. Überlegungen zu einem Baustein einer Theorie der Sprachvariation. *Sociolinguistica* 10, 31-52.

- Ruoff, Arno. 1997. Sprachvarietäten in Süddeutschland. In: *Varietäten des Deutschen*. Stickel, G. (Ed.), Berlin: de Gruyter, 142–154.
- Schönfeld, Helmut & Schlobinski, Peter. 1995. After the wall: social change and linguistic variation in Berlin. In: *The German Language and the Real World*. Stevenson, P. (Ed.), Oxford, 117–134.
- Thakerar, Jitendra N., Giles, Howard & Cheshire, Jenny. 1982. Psychological and linguistic parameters of speech accommodation theory, in: CV. Fraser & K.R. Scherer (eds), *Advances in the Social Psychology of Language*. Cambridge, CUP, pp 205–255.
- Trudgill, Peter. 1986. *Dialects in Contact*. Oxford: Blackwell.

Surapalen som identitetsmarkør

Regionalisering, stad og sjølvforståing

Av Erik Fossåskaret

Omgrepa region og regionalitet har eit mangslunge innhald. Ordbøkene kan hjelpe oss lite om vi vil vere presise. Oxford Advanced Learner's dictionary of Current English forklarar region som "area or division with or without definite boundaries or characteristics". Det at vi nyttar nemninga for svært ulike geografiske nivå, gjer sitt til denne kompleksiteten. Tidleg på 1990-talet heldt eg eit foredrag i Finland om utviklinga av regionar slik vi gjerne skjønar dei i Norge, som eininga mellom kommunar og fylke. I det eg var ferdig med foredraget, møtte det opp ein journalist frå Finlandsk Radio og ville vite korleis eg, som brydde meg om regionar, vurderte vilkåra for at Norden skulle kunne hevde seg som ein av dei minste regionane i framtidas Europa.

Sett frå statsbyggjarane sin synsstad har region og det regionale vore både ein ressurs og eit trugsmål. I dei skandinaviske landa, og særleg i Norge, fall nasjonsbygging og bygging av ein stat saman. Regionane, det utanom hovudstaden, rådde over vesentlege element i den nasjonsbygginga som skulle gi tiltru og rett for Noreg til å hevde seg som eigen stat. Bonde og bunad, landskap og levevis, mål og måleri laut ein hente inn frå regionane. Region var rustikk periferi (Weslander 1996:140). Byane kunne i sin tur retusjere og foredle, feire og posere med dette regionale tilfanget av det særreigne nasjonale.

Annleis var det i så måte i mange av dei europeiske områda med ambisjonar om å verte store statseiningar. Der det ikkje er statlege og

nasjonale, men regionale og nasjonale grenser som fell saman, vil feiringa av det regionale true ambisiøse statseiningar. Det walisiske og skotske utfordrar stadig eit Great Britain med engelsk hegemoni. Katalansk språk og soge fremja ikkje Franco-Madrid sin vilje til å byggje eit stort Spania.

Noralv Veggeland peikar på at i år 1500 hadde Europa femtenhundre politisk sjølvstendige territorielle einingar. Historikaren Hobsbawn viser at i revolusjonsåret 1789 skjøna berre halvdelen av folk i Frankrike fransk språk. Så seint som på midten av 1800-talet nytta tre prosent av det italienske folket offisielt italiensk språk som kvardagsspråk (Veggeland 1999). Andre kjelder meiner at så seint som midt på 1800-talet hadde berre tretten prosent av innbyggjarane i den franske staten fransk som morsmål.

Den westfalske freden i 1648 etablerte det moderne internasjonale systemet med nasjonalstatar som den fundamentale politiske eininga (Westlander 1996: 140). Men gjennom dei i mange høve målretta og strengt gjennomførde prosessane som reduserte talet på sjølvstendige politiske einingar frå femten hundre til femti, levde den regionale arven vidare. For mange er lojaliteten til region sterkare enn den lojaliteten dei kjenner til stat. Baskarland, Kroatia, Korsika, Skottland og Sameland har gått føre Spania, Jugoslavia, Storbritannia og Norge. Dei historiske regionane kan vi skjøne som interne koloniar (Harvie 1994: 4).

Feiringa av det regionale går i bølger (Sörlin 1992: 12). Vår eiga nasjonsbygging hadde bruk for det urnorske; arven som hadde levd tvers gjennom dansketida. Under nasjonalromantikken var det ikkje berre eit trekk ved Noreg at regionalakulturelle særdrag vart henta fram (Rehnberg 1980). I andre periodar har det allmennkulturelle klimaet vore både regions- og tradisjonsfiendtleg. Ved 1905 hadde Noreg skaffa seg ein legitim plass som sjølvstendig stat. Veksande byar og industrialismens pionerar hadde ikkje trong for tiner og treskurd, reinlendar og rosemåling. Ein kom til kunnskap om at arkantusrankane i Gudbrandsdals-stovene ikkje var uttrykk for eineståande norsk dekor, men etteraping av impulsar som vandra frå greske middelhavstrender. Det var framtida som gjaldt. Dit skulle ein ta seg ved alt det nye i tanke og teknikk (Salomonsson 1996: 14).

Det nye urbane Noreg søkte modernitetsimpulsar frå europeisk åndsarv og teknologiske nyvinningar. Byfolk tok bygdene i bruk på moderniteten sine vilkår. Industrialismen "trakka på sådd mark" (Kjeldstadli 1999: 73) Bygdene og særleg ihuga berarar av det norske står for ein del såra igjen. Bønder og bygder freistar reise ei rørsle mot den nye fordelinga av makt som industrialiseringa førte med seg. Hordalands Folkeblad i Norheimsund kunne onsdag 29. september 1915 fortelje at "Stortingsmann (Nils) Skaar heldt sist sundagskveld eit politisk foredrag i Øystese: [...] Sosialisma heng nøye saman med industrien, storfabrikkar og flerbruksdrift. Kampen mot sosialdemokratiet avheng difor av, um Noreg vert forvandla fraa eit "bondeland" til eit "industriland". Talaren bad det norske bygdefolk vera oppmerksom paa, at dei "arbeidarar" som no er ei talrik og større brukstenesta, utgjer ei hær på 150 000 vaksne folk. [...] Storindustriens utvikling maa regulerast til større langsomheit so han ikkje kan faa overhyla folket og erobra landet. [...] Noreg som det gamle serprega bondeland er i fare. Bygderne maa reisa seg og hevde seg; dei maa eiga landet trass storindustrien."

Region som prosess

Etter som velferdsstaten tek til å vekse fram; først på 1930-talet og så med stor tyngde frå sist på 1940-talet, vert utjamning og likskap honnørord. Etterkrigspolitikken har tre hovudmål: Full sysselsetting, økonomisk vekst og betre deling av godene. Det siste gjeld også sosialt og kulturelt. Regionale særdrag er å likne med urett og mangel på likskap. Språknormering og kulturelle riksinstusjonar står for utjamning. Store Studio, Rolf Kirkvåg og Bare Spør samlar Noreg til eitt rike meir enn noko kraft tidlegare kunne gjere. Oslo Vest er eit rikssamlende sentrum. Samiske barn får ikkje snakke samisk på skulen. Men dei får lære namna på stasjonane på Nathionaltheaterbanen.

Det er ikkje lenger eintydig slik at regionane taper posisjon. Seinast på 1970-talet reiste det seg ei regionalismebølgje over store delar av verda. Språk vart ein sær vesentleg identitetsmarkør. Walisarar som hadde tapt eige språk, let sine barn gå på walisisk-

språklege skular. Foreldre tok til på kveldskurs for å hente attende tapt regionalt språk. Dei gamle namneskilta langs vegane i Wales er engelskspråklege. Det kom eit nytt sett walisisk-språklege offentlege namn. Gjennom dei seinaste tiåra har det funne stad ei endring i lei av opnare grenser og stadig sterkare integrasjon mellom vesteuropeiske statar. Det regionale nivået, under statseiningane, har stått fram som eit alternativ til territorialstaten og som supplement til det sameinte Europa (Idvall og Salomonsson 1996: 9). På tilsvarande vis som det på 1800-talet fann stad ei nasjonsbygging i mange europeiske statar, har det den siste generasjonen funne stad ei regionsbygging. Begge prosjekta føreset eit konstruktivistisk perspektiv og politiske aktørar med særskilde mål og verkemiddel (Neumann 1994: 58).

To straumar som tykkjest dra i motsette leier, globalisering og regionalisering, hentar kraft frå same kjelda. Brüssel og regionane kommuniserer beinveges (Aronsson 1996: 24). EU gjorde katalansk til det første offisielle ikkje-statlege EU-språket. Så lenge summen av makt er konstant, fører dette til at nivået imellom, staten, taper posisjon (Weslander 1996: 140). Dagens Nyheter skriv i desember 1993 at

[...] den makt som nationalstaten förlorar den stiger inte endast uppåt, mot Bryssel, den sjunker även neråt, till regionerna. Liksom kungen och bönderna förr gick samman för att kväva adelns makt, så tycks i dag EU och regionerna förenas i en strävan att reducera nationalstatens betydelse (DN 28. desember 1993).

Regjeringar, hovudstader og andre krefter som støttar seg til myndige statseiningar, ser seg på nytt om etter institusjonar som har tilstrekkeleg statsbyggjande symbolsk kraft til å halde landet ved like. Hovudstaden byr seg til for å markere landet. "Vi forventer at våre politikere kan ta et ambisiøst løft basert på tidsmessig, strategisk, kulturpolitisk tenkning, der hovedstadens nasjonale og internasjonale lokomotivfunksjon settes i sentrum," heiter det i "Kulturbrev ved et millenium" frå leiarane for ni av dei store kulturinstitusjonane i Oslo. Same perspektiva prega operadebatten. Eit storslått operabygg på Vestbanetomta kunne gitt kraft til Oslo

som landet sin hovudstad meir enn eit bydelsprosjekt i Bjørvika vil gjere det.

Regionar i vår norske tyding har ikkje på tilsvarande vis ei sjølvstendesoge som dei europeiske regionane med nasjonale særdrag viser til. Men også i Skandinavia har det lokale og regionale dei siste ti-åra halde fram sine identitetsmarkørar med større kraft. "Tal dialekt!" vart ein honnør-parole. Ferdighus-katalogane hadde gjort hus med valma tak og husmorvindauga eins frå Lindesnes til Lebesby (Sørby 1992). Fylkeskultursjefane og bondelaga vestpå ville ha "vestlandshuset" attende på gardstuna. Laga for lokalhistorie fekk ei blømingstid. Nyregionalismen var kopla direkte til det tradisjonelle. Endå marknaden baud seg fram som tradisjonsberar. Anders Salomonsson (1984, 1987) meiner varer let seg selje lettare på 1970-talet om dei hadde drag av det gammaldagse, folkelege og regionale. Regional forankring borga for det genuine, dei reine råvarene og dei moderate, nesten gammaldagse prisane.

Det kan vere tenleg å skilje mellom *funksjonell* og *kulturell* region (Salomonsson 1996: 15). Den funksjonelle regionen er i meir og mindre formell forstand ei forvaltningseining. Vi har frå gammalt doms- og sorenskrivarfunksjonar for det vi i Noreg i dag gjerne reknar for regionalt nivå. Det har vore fleire freistnader på å nytte regionane som nivå for ulike typar offentlege planar. Regionane har i mange høve samferdsleløysingar som bind dei saman; ei buss- eller tog-rute gjennom dalen eller eit båtsamband langsetter fjorden og mellom øyane. I regionane finn vi interkommunalt samarbeid, og regionane har gjerne karakter av å vere ei økonomisk eining. Den funksjonelle regionen er konstituert av krefter som verkar utanfrå. Fut og skrivar var innsette av kongen.

Den kulturelle regionen er mentalitetsregionen; den eininga folk skjønar som naturgiven homogen eining med sams historiske prosessar og milepelar, med dialektfellesskap, gjensidig ektefelle-rekruttering og andre band som gir folk samkjensle. Kulturell region er identitetsregion; den opplevde regionen, konstituert av krefter innanfrå. Drøftinga av regional identitet søker meir å skjønne region i sosial og kulturell forstand enn som politisk og økonomisk eining.

Jamt er det slik at grensene for funksjonell region og kulturell

region fell nær heilt saman. Men medan styresmaktene med eitt slag kan gjere om grenser og gjeremål for funksjonell region, er det vanskeleg å ta styringa med grenseendringar for kulturell region. Ei vegutløysing kan frå ein dag til den neste endre reisemåte, og så og seie skifte funksjonelle himmelretningar, for heile bygdelag. Men stadig kjenner folket at dei "høyrer til" i den gamle regionen. Berre svært langsamt vender folk seg etter den nye leia. Raske strukturfunksjonelle regionsendringar og tilsvarende langsame kulturelle endringar kan i mange høve gjensidig fremje og hemme kvarandre. Regionar er ikkje statiske einingar; dei er prosessar.

Identitet er personleg sansa

Tradisjonelt har litteraturen gjerne rekna identitet som individuell sjølvforståing. Identitet veks fram i samhandling med andre (Mead 1934). Identitet er det biletet personar får gjennom meldingane andre gir dei som svar på veremåte og utspel elles. Men i denne relasjonelle prosessen er identitet til sjuande og sist den einskilde sitt spegla bilete. I litteraturen har identitet i så stor grad vore eitkvart den einskilde skulle bygge i hop og handtere. Identitet er i den forstand eit individuelt eige. Så er like fullt sosiale system og geografiske einingar sin identitet tema i vår tid. Lokalpolitikarar og tiltaksplanleggjarar bryr seg mykje om regional identitet. Akkurat i ei tid då eksponeringa av det globale gir folk kjensle av det grenselause, er det for lokal forvaltning så mykje om å gjere å få folk til å kjenne at dei høyrer til her og no. Berre ei stadsorientert sjølvforståing vil røte endå "jorda-rundt"-generasjonar så dei slår eit sverdslag for einkvan staden i denne verda som meir enn nokon annan plass har fanga deira lojalitet.

Men også når vi talar om regional eller lokal identitet, er det berre individet som kan oppleve og formulere slik sjølvforståing. Vi meiner at den lokale identiteten, sjølvforståinga som koplår oss til ein stad, er meir påtakeleg, og oftare meir medviten, enn den regionale, ja, endå den nasjonale, identiteten. Kulturell identitet er plassavhengig i den forstand at emosjonelle minne og assosiasjonar har bruk for geografisk forankring. Regional identitet, opplevinga av å høyre til i

eit vidare geografisk område enn staden, er i vesentleg grad ein konstruksjon som veks fram når vi er utanom regionen. Det er i Oslo og Bergen vi finn bygdslagsselskapa som tilbyr eit fellesskap for feiring av heimlege regionar. Sosialt og kulturelt er staden, bygda, gata, eit mykje meir innhaldsrikt rom enn region kan vere.

Etnologane ved universitetet i Lund har freista skaffe seg betre forståing for kva det er som konstituerer kjensla av å høyre til ein stad; heimstadkjarleiken (og heimstadhatet). Ein ville ha svar på vesentlege spørsmål som om heimbygda

- er geografisk eintydig?
- er opplevd likt av alle, positivt eller negativt?
- let seg byte ut gjennom eit livsløp?
- let seg konstruere i vaksen alder?
- er eitkvart ein kan ha fleire av?

Resultata viser at lokal identitet og heimbygdskjensle er knytt til svært personlege vurderingar og røynsler. Kjensla av å høyre til er eit svært vesentleg element i lokal identitet. Ho saknar verbalitet, og dei emosjonelle inntrykk identiteten byggjer seg ut av, er for ein stor del henta frå hendingar, lukt, smak og lyd (Salomonsson 1996: 17). Han som vart plaga på skulen gjennom heile skuletida, har ei anna stadforståing enn ho har som cruisa gjennom barneår og ungdomstid som ei tiljubla sosial stjerne. Ho som hadde ein far som rava full rundt i bygda, har ein vesentleg anna stadidentitet enn han har som byggjer saman stadsidentitet av minne om ein far som var omkransa av alles respekt og tiltru.

Vi veit lite om koplinga mellom lokal identitet og kjønn. Regionsgrenser har gjennom generasjonar for ein stor del vorte konstituerte av menn sine aktivitetar. Det er ikkje visst at kvinner sine gjeremål og samhandlingsmønster ville gitt regionar tilsvarende form og karakter (Aronsson 1996: 26).

Tora Friberg (1996: 71) meiner at når kvinner søker kunnskap og nye løysingar, tek dei utgangspunkt i det vesle romet, dei næraste omgivnadane. Ho undrast om den mannlege måten å nærme seg regionale utviklingsspørsmål på er å søkje løysingar langt borte,

gjennom å gjere oppdagingar ein annan stad. I romleg forstand tykkjest kvinner meir å søkje seg innanfrå og ut. Den mannlege versjonen av regional identitet, skriv Friberg, har bilete av livet i regionen som er fullt av aktivitetar og handlingskraft – "å-gjere-bilete". Kvinner sin regionale identitet byggjer på inntrykk som i større mon viser til "å-vere-bilete" (Friberg 1996: 71).

Globalisering av produksjon og nedbryting av romet tykkjest gjelde meir for menn i makteliten enn for menn i andre sosiale lag, og meir for menn allment enn for kvinner. Kjensla for ein stad er nær bunde til sosiale relasjonar. Sosiale relasjonar aktiviserer seg ikkje romuavhengig. Dei sosial relasjonane sin geografi er annleis for menn (i makteliten) enn for kvinner (Friberg 1996: 76).

Ulik klasse gir ulik identitetsforståing. Alexander Kielland og Arne Garborg laga seg terder på Jæren. Vilhelm Krag fortel om Kielland sine møte med området: Tidleg morgon. Største landauer i Stavanger rullar fram for døra. To store kvite hestar i spann. Livré-kledd kusk på bukken. Tenestefolket lesser ombord. Uvêrskler og høge støvlar. Flogestenger og niste. *"Alskens smaa lækre daaser og krukker."* Nokre flasker ekstra fin vin. Alexander Kielland skulle til Orre. Kjend veg på tur han stadig gjorde på nytt. Ved *"Skjævelands bro"* var det pause. Hestane kvilte og fekk havre. *"Menneskene skulde drikke sine dramme og spise frokost"* (Krag 1932).

Garborg såg Jæren som eit heilt anna liv:

Her og der oppetter bakkar og rês kryp låge hus ihop i småkrullar som søkjande livd. I den tette luften hildrar dei seg halvt burt, sveiper seg i torvrøyk og havdis som i ein draum; stengde og stille ligg dei burtetter viddene som tusseheimar. [...] I desse heimane bur folket. Det er eit sterkt, tungt folk, som grev seg gjennom livet med gruvling og slit, [...] (Garborg 1892).

Kielland og Garborg var begge fortrulege med Jæren. Begge laga dei seg ferder på Jæren, - i kvar si verd i same heiane. Eitt og same geografiske landskapet rommar ulike sosiale og kulturelle landskap.

Språk gir oss identitet. Personar frå Odda, Tyssedal og Ålvik er geografisk sett frå kjerneområda i Hardanger. Men fordi dei snakkar industristad-mål, ikkje noko særprega hardinga-mål, kjenner dei seg vanskeleg som retteleg hardingar. Embetsmannsbarn som vaks opp i

vest- og nord-norske bygder, lærde for fleire sin del å snakke eitkvart standard sentralt austlandsk talemål. Det kunne i beste fall gjere det lettare for dei å kjenne seg trygge på karrierevegen inn i ei vidare verd. Men dei som har eit talemål ulikt det som elles er vanleg i eige oppvekstmiljø, vil kunne kjenne seg framande for sine sambygdingar. Vi har tilfelle der dei som flyttar ut utan å lære den lokale dialekten, vert møtt som ein framand når dei seinare vitjar oppvekstbygda; ikkje fordi dei er embetsmannsbarn, men fordi dei manglar den inkluderande identitetsmarkøren som språket er.

Staden si identitetsbyggjande kraft

Eit så personleg tilhøve som genetisk arv vil med stor tyngde kunne vere med og forme individet si forståing av det sosiale fellesskapet. Anne Weider Aasen skriv frå ei "moderlandsreise" til Korea:

Det var noe helt annet enn ferie i andre land. På en spesiell måte følte jeg meg hjemme blant koreanerne. For første gang i mitt liv opplevde jeg tilhørighet til andre mennesker fundert i noe som er vanskelig å definere klart, men som har med felles utseende å gjøre (Aasen 1998).

Også identitetsmarkørar for stadforståing som ligg i det offentlege romet utafor personlege røynsler, kan vi oppleve personleg og individuelt. For "Marie" i Fyllingsdalen nær Bergen var det svært vanskeleg, ja, dramatisk for hennar oppleving av heimstaden at kjøpesenteret vart bygd på eit område der det var særskild god matjord (Juul 1997).

Men det er òg slik at det ein skulle tru var perifere eigenskapar innan ei geografisk eining, viser seg å vere samlande identitetsmarkørar som konstituerer fellesskap i stadorientert sjølvforståing. Ålvik er ei industribygd i Hardanger. Som andre industristader gjerne er det, er også Ålvik eit eingenerasjonssamfunn. Industristaden sine barn flyttar frå industristaden. Sommaren 1996 møttest to hundre utflytte ålvikarar til eit utflyttarstemne i heimbygda. Under den store festkvelden breidde det seg eit samlande, tungt vemod: "Den gamle store surapalen var borte." Surapalen stod i si tid like innåt eit sentralt vegaskifte midt i bygda.

Han hadde ingen eigar. Aldri hadde surapalen for nokon vore pratetema i oppveksten. Men nær alle hadde einkvan gongen gått dit med eit spann å hente sureple i, så mor kunne lage eplegelé. Aldrande i rote laut den mektige apalen ei haustnatt bukke under for ei stormbyge. På utflyttarstemnet viste den tapte surapalen seg å verte den mest uttalte samlande markøren for stadidentitet. Pengeinnsamlinga med føremål å kjøpe ein ny surapal gav slikt overflod at det i tillegg til nytt tre har kome på plass ei messingplate som bind bru frå den gamle apalen til den nye.

Vi har sett korleis region er ei upresis nemning med omsyn til både geografisk utbreiing og identitetsbyggjande kraft. Den geografiske eininga som retteleg kjem oss ved i denne verda vil i alle høve ikkje vere vidare enn at ho også kan gjelde som ei sosial eining. Vi er nede på eit nivå som gir vilkår for samhandling – det lokale samfunnet. Omgrepet *lokalsamfunn* har to meiningsberande nemningar: *Samhandling* innan grensene for ein *lokalitet* (Thuen og Wadel 1978). Nemninga "eit lokalt samfunn" gjev meining om vi nyttar det om eit samhandlande fellesskap av personar som i eit vidt spektrum av gjeremål held til så nær kvarandre at dei jamleg har ein god del med kvarandre å gjere, dei samhandlar. Om vi vil måle utstrekninga av lokale samfunn, kan vi med utgangspunkt i det sentrale feltet flytte oss utover til dit vi kan registrere at frekvens og tettleik i samhandling markant går ned. Der er vi ved den sosiale grensa for det lokale samfunnet. I Noreg vil ei slik sosial grense gjerne falle saman med topografiske markørar; som fjorden, vatnet eller den bratte lia.

Medbrakte identitetsmarkørar

Det har vore nær bokstavleg tala slik i mange norske bygder at "alle kjenner alle". Ikkje nok med det; alle kjende alle på så mange måtar. Folk kjende sambygdingane i mange ulike statusar. Og dei vi kjende, kjende alle dei andre vi kjende – i like mange roller som vi kjende desse andre. Eg hadde min første jobb som sosiolog i eit kommunehus i Ryfylke for 25 år sidan. Ein av dei første dagane på kontoret fekk eg vitjing av ein kar frå bygda. Heile tida medan han

snakka med meg, stod han borte ved vindauga og såg ned i Vågen, tettaste kommunesenteret. Så høyrer eg han seie lågt, meir til seg enn til meg: "Og så han? I Vågen? Ein føremiddag? Tysdag? Aleine? Bykledd? Og så med væske?" Det var eit heilt batteri med spørsmål. Før non hadde han truleg fått svar på dei alle. Denne eigenskapen ved lokale samfunn – "alle-kjenner-alle, på-alle-måtar" – var sjølvfornyande i lang tid. Det var snakk om eit kunnskapsnett som med sine batteri av spørsmål henta nye medlemmer av det lokale samfunnet inn i nettet.

Det portrettet av norske bygder vi kan teikne med materiale frå 30 år attende, er ikkje tilstrekkeleg gyldig i dag. Det er ikkje lenger slik at "alle kjenner alle" i same bokstavlege forstand som det var tilfelle i forrige generasjon. Folk i norske bygder stiller i dag færre spørsmål om færre personar i nabolag. Og det er meir usikkert om dei straks får sikre svar på dei spørsmåla det kunne vere aktuelt å stille.

Det skjer ei endring som er slik at folk har mindre å gjere med somme i grannelaget, og meir samhandling med enkelte utvalde i andre grannelag. Bygdene er i ferd med å verte mindre tette. Etter kvart vil fleire også her kunne seie: "Ho eller han kjenner eg berre som kollega, eller som nabo. Og eg veit svært lite om kva for personar ho eller han samhandlar med elles." Også bygdefolk får fleire kontaktar over eit vidare felt. Etter kvart kan vi med noko meining bruke nemninga lokalt samfunn om ein lokalitet som er vidare, og om ei samhandling som er mindre intensiv enn det som har særprega lokale samfunn opp til no.

Det er gamalt nytt at det finn stad ei globalisering av norske stader. Innbyggjarane i lokale samfunn har fram til for kort tid sidan henta røynsler og relasjonar frå det nære. Uro og glede, pratetema og vilkår for lagnaden i livet låg i det lokale. Så skjer det i vår tid at folk vender seg meir utover. Mange kjem frå andre stader. Dei har familie og vener i andre strok av landet. Dei har eigne røynsler frå andre stader. Det dei kan fortelje barna, er bitar av ei soge frå ei verd utanom den lokale. Tankar om framtida er gjerne retta til andre bygder og byar. Media fortel om den vide verda. Der folk tidlegare var *sambygdingar*, er dei i ferd med å verte *innbyggjarar*.

Bygdene har vorte mykje meir prega av *mobilitet*. Mange har flytta

bort som unge, eller som unge vaksne. Andre flyttar til ved giftarmål og jobbsøking. Men folk har for ein stor del flytta den eine gongen. 'Me bygde i 1982', seier 50-åringane. Så vart dei der. Jamvel om bygde-buen framleis er bufast, vil vi sjå i større målestokk ein tendens til at menneska flyttar gong på gong. Dei kjenner det ikkje som før slik at dei slår røter ved det å få seg jobb og byggje hus. 'Me har eit fem-års perspektiv', seier stadig fleire når dei kjem til ein ny stad. Så flyttar dei etter tre år.

Dei *turbulente* bygdene har vorte ein annan type samfunn. Med mange innbyggjarar som stikk innom. Mellombelse forhold er enten overflatiske, eller dei gir stadig kjensle av tap, og otte for tap. Med mindre folk med innan sine treårs rammer oppfører seg i eit langt perspektiv. Martin Luther fekk spørsmål om kva han ville gjere om dommedag kom i morgon. Og han svara: 'Eg ville gå ut og plante eit epletre.'

Lokal forvaltning av globale impulsar

Bygdene var i si tid ei sosial organisering av *lokale verdjar*. Særleg i etterkrigstida, og mest etter 1965, slår nasjonale og statlege verdjar gjennom. Skulebygningane, læreplanane, sjukeheimane, husbankhusa, kommunehusa, barnehagane, sosialkontora, kulturetaten, gang- og sykkelstiane er materialiseringa av velferdsstaten sine verdjar. Utkantbygda vart ei lokal organisering av *nasjonale verdjar*.

Eg har ein kollega som meiner at di nærare vi kjem Haugesund, di oftare og sterkare høyrer vi Sputnik og Vikingarna frå kassettspelarane i bilane i ferjekøane. Eg sit mykje i ferjekø. Eg trivst i ferjekø. Lyttar og ser. Men musikkval, pratetema og reiselektyre gjev for meg berre svake signal om regional plassering. Klede, innredning, hage og medieaval har tapt lokal koloritt. Fredagskvelden svingar ungdomen innom bensinstasjonen etter potetchips, fire store Cola Light og tre video-filmar. I Sao Paolo, som i Sidney, i Sandnes, Sandviken og på Storebø. I byar og bygder over fleire kontinent vel ungdom video-filmar etter dei same "10-på-topp"-listene.

Stadig er vi det vi tilhøyrer. Men mindre religion og region. Og meir generasjon og profesjon. Ein sosionomheim ser maken ut i

Kinsarvik og i Knarrevik som han ser ut på Kongsberg og i København. Rett nok kan det liggje skilnader under det som let seg observere. Det kan vise seg at vi etter meir grundig ettertanke må seie om desse husa: Inni er dei like, men det er berre utanpå. Bygda som byen vert arena for individuell forvaltning av *globale impulsar*.

Sidan før manns minne har bygdene vore etter måten *homogene* samfunn. Einsarta i forestillingar om korleis både den vesle verda og den store verda er, og med omsyn til korleis det meste bør vere. I hundre år har bedehuset vore det normative sentrum for dei fleste bygder på Sørvestlandet. Ho eller han som sette seg utafør bedehuset, hadde sett seg utafør sjølve bygda.

Gjennom siste generasjonen har jamvel bygdene som ligg i sjølve gullspennet på bibelbeltet vorte stadig meir ueinsarta, *heterogene*, samfunn. Endå dei bygdene der vekkingsbølgjene rulla med størst tyngd, lever i dag som fleirkulturelle, pluralistiske samfunn som har bruk for kulturelle køyrereglar. Ved dette siste hundreårsskiftet har ikkje bygdene eitt normativt sentrum, men mange normative knutepunkt. Fri-tenkjaren og ny-tenkjaren har fått betre vilkår i utkantane. Jamvel dei små bygdene har vorte fleirkulturelle samfunn. Korkje rådhus eller bedehus har lenger kraft til å nå fram med haldnings- og handlings-imperativ til folk som lydige lyttande tek imot meldingar om kva dei skal meine frå sak til sak. Tilsvarende har byane endra seg. Er Café Sting eller Tinghuset normativt sentrum i Stavanger? Er det 17-mai-komitéen eller kulturhuset USF (United Sardine Factory) som rår over åndslivet i Bergen? Det er butikkane, vaktromet på sjukeheimen, lærarrommet, vennenforeiningane og andre møtestader der folk i bygda diskuterer rett og gale, kven ein skal rette seg etter og kven ein skal refse.

Men refsing er det stadig mindre av. Folk held fred med kvarandre over grenser mellom ulike livssyn og livsstilar. I bustadfelta kan det gjerne hende at eine familien svingar inn frå ettermiddagsmøte på bedehuset medan paret i nabohuset, med to flasker vin synlege i ein bærepose, er på veg ut til ein privatfest. Dei pratar over hekkane som gode grannar. Vil kjøpe jordfresar på deling. Generøst fellesskap i handling på tvers av skilnader i haldning er eit etter måten nytt trekk ved norske bygder.

Stadane har vorte smeltediglar som skal forvalte møtet mellom det gamle lokale og det nye eksterne. Mange ulike verdisystem og smaks-sett slår inn i same krinsen. U 2, Vikingarna, Carreras, Buffy Saint Marie og Seigmen møtest i same nabolag. Folk ønskjer at dei andre skal dempe seg. Men dei held fred med kvarandre. Misjonskonene og ungkvinnene snakkar i undring om kvarandre på foreningsmøte og i venninne-klubb – tysdagskveldane. Men dei står bak same bordet og sel kaffi på bygdedagane – til inntekt for PC med internettkobling og DVD-spelar på sjukeheimen.

Det heterogene bygdesamfunnet er eit tolerant fellesskap. Folk kjenner andre haldningar, og dei meiningar og handlingar haldningane ytrar seg gjennom. Dei vurderer det andre står for. Sluttar seg til eller avviser. Men også i siste tilfellet markerer dei kvarandre sin rett til sine uttrykk. Folk gjer ikkje lenger krav på kvarandre sine overtydingar og praksis. Det er for tida svært upraktisk å ha eit oppdrag om å gå ut og vinne alle folkeslag for ei eksklusiv forteljing.

Også i *segregerte* samfunn held folk fred. Ikkje fordi folk er tolerante, men fordi folk ikkje gjeld for kvarandre. Der vil folk vere uforståande til sjølve spørsmålet om dei kan akseptere andre sine verdiar og uttrykk. Jamvel folk som bur i same lokale samfunn, vil ikkje gjelde for kvarandre i verdi- og normspørsmål. Bygdene tykkjest vere einkvan staden mellom det heterogene og det segregerte stadium. Jamvel små bygder er fleirkulturelle samfunn.

Arenaer for kollektiv refleksjon

Lokale samfunn har hatt eit mangfaldig mylder av møtestader, arenaer på nivå mellom individ og forvaltning/media. Folk har møtt kvarandre kring gjeremål i næring og helg. Kaien og stasjonen, handelslaget, byreisene, basarane, misjonsforeiningane, minnestundene var vesentlege møtestader for samhandling i lokale samfunn. Det var ein jamn rytme og syklus i lokalt samspel på sosiale allmenningar der alle hadde rett til å delta. Det er dette lokale kollektive nivået som gjorde innbyggjarane til sambygdingar.

Arenaer for felles refleksjon byggjer ein sosial kapital. Det er verdien

som ligg i samspel mellom lokal kunnskap og kjennskap til eksterne vilkår, lojalitet til tradisjon og vyer om framtida, felles verdier, samordning av interesser og vilje til å veksle røynsler frå ulike løysingar. Det let seg gjere å vise til i det minste fire funksjonar ved arenaene for kollektiv refleksjon på nivået mellom individ og offentlege styresmakter. Avsnitta nedafor byggjer for ein vesentleg del på observasjonar frå Ryfylke i Rogaland.

1. Mykje av dei mange næringsskifta som har funne stad i den regionen, er initierte og borne fram på lokale sosiale allmenningar. Der kunne innbyggjarane hente ut bidrag frå og skyte inn i den sosiale kapitalen som låg der som eit fellesgode. Det kollektive nivå har hatt ei kulturside og ei næringside. Næringsida let seg lett observere (Surnevik 1988).

Tolmodig sat ryfylkingen med ei landnot og venta på makrellsiget som etter alle solemerke skulle kome den eine eller den andre seinsomars-dagen. Men straks det spurdest på byreisene at Chrstian Bjelland hadde opna verdsmarknaden for ryfylkebrislingen, organiserte dei eit notalag for mest kvar ein gard. Haust og vinter gjekk somme av skøytene på Bergen med poteter. Dei laut vere trygge på lyktene dei som "gjekk på skjeppelivet". Lasta ein dag, lossa neste. 10 timars nattsigling imellom. To rundturar kvar veke. Heime var resten av brislingfiskarane potetbønder. I aktersalongen på gamle D/S "Øybuen" diskuterte karane prisar og sortar. "Reine tyske" var mjølne og gode, men snare til å rotne. Skulle dei prøve desse nye "nummer-epla", "40-40" neste år? Under kvar kai kom nye karar ombord. Nye røynsler og fleire meiningar.

Lenger inne i fjorden vart dei fyrste plomme- og pærekassane lempa over rekka. Alle kunne følgje med på kor dei vart trilla til Torget på handkjerrar. Så spurdest det vidare på basarane kven det var som leverte mest og best frukt. Om sortar og skjering, og kor mange kroner ein hadde for arbeidet. Medan emissæren snakka oppe i storsalen, sat mennene igjen med eit lite "fagseminar" rundt matbordet nede i kjellaren. Det var lett for dei å dra band mellom dei ulike arenaene.

Snauvt hadde fyrste frukthagane kome i bering, frå Helgøy til

Hålandssosen, så fløynde Torget i Stavanger over av plommer. "Endå han som skal leve av pæra og plomma i Ryfylke, ikkje kan leve kvart år", slik Hjelmelandsbuen sa det uårs-hausten.

Då kunne dei gjerne gå tidleg til båten. Og båten var somme gonger kraftig sein. Så gjekk drøsen langs etter benken på krambua. Einkvan kunne fortelje om Ola Mæhle som hadde vore i Sogn og fått meg seg reve-tisper. Sølvrev. På lokk av tobakksøskjer og på bitar av gråpapir frå den store rullen på disken, rissa dei opp korleis bura skulle spikrast. Sundag alt føre middag gjekk karane flokkevis frå revegard til revegard. Eit vandrande fagseminar. Nettopp han Ola Mæhle var gurun. Dei retta fram tispene til han.

– No Ola, kva seier du om denne?

Ola blæs i pelsen, og sette timen. Det var så mykje om å gjera å treffa rette tida for pelsing.

– Du skal ikkje ta henne i dag, men i morgon føre middag, svara Ola.

Såleis utvikla dei spisskompetanse. Revefarmane var å rekne som ei gullgruve, med forlokkande sjekkar frå Hudson Bay Company.

Pinsedag var stemnedag. Både Stavangerske og Jøsenfjordselskapet la om rutene så alle båtane gjekk til stemnestaden. Konene pakka niste og songbok. I salongar og på dekk gjekk drøsen om normer og næring. Med seg heim hadde dei nye idear og instruksar til mennene. Det kom opp 200 høners høsehus ved mest kvart eit bustadhus i Ryfylke.

Eit enno større tidsskifte introduserte Torstein Flesjå. Han var ved Sandve Hagebruksskule. På helgeturane heim til Finnøy var det nok av dei rundt han i salongen som lytta med interesse når han heldt fram at ein nettopp på deira øyar kunne dyrka tomatar av fremste sort. På eit ti-år hadde brislingfiskarane vorte i fremste gruppa av veksthusgartnarar. Næringsskifte ligg lag på lag. Delvis filtra inn i kvarandre, eller med armoda imellom. "Du veit det er så gale du kunne le deg i hel." Løysingane voks fram meir frå samhandling enn frå rik natur. "Du er betre hjelpen med ei god kona på ein dårleg gard enn omvendt", sa dei i Suldal. Samhandlingsarenaer gav skapande fellesskap.

2. Lokaldemokratiet lever på nivået mellom individ og kommune-

(hus). Den som skal vere ein aktør i folkestyret, må ha informasjon om saker og vilkår som gjeld for styringsprosessen. Mykje av denne informasjonen er det råd å hente ut av lokale media. Lokalavisene skriv om saker som skal opp i kommunale styringsorgan, og om vedtaka som summerer konklusjonane. Dei som har møtestader å delta på, har høve til å bruke informasjonskjelder og informasjonskanalar på ein meir interaktiv måte. Dei kan hente ut meir presist den kunnskapen dei søker, og leggje inn eigne røynsler og interesser som tel mykje for vedkomande. Lokale møtestader er eit vilkår for allmenne ordskifte der folk flest kan argumentere.

Om arenaer for kollektiv refleksjon forvitrar, vil bygdene skifte karakter med omsyn til produksjon og formidling av meining. I diskusjonar om demokrati for storsamfunnet skil ein gjerne mellom *offentlegheitssamfunnet* og *opinionssamfunnet*. I *offentlegheits-samfunnet* rår *relasjonane*. I eit handlande fellesskap *skaper* vi meiningar og *argumenterer* standpunkt. Minoriteten har rettar. Politikaren *reiser* saker. Om meinings-produserande fellesskap forvitrar, veks *opinionssamfunnet* lettare fram. Her rår det *individuelle*. Vi *poserer* på arenaene. Vi *konsumerer* meiningar. *Registrerer* dei. Den statistiske majoriteten kan tyrannisere minoriteten fordi fleirtal og mindretal ikkje kjem i handlande fellesskap med kvarandre. Politikaren vert eit *ekko* (Hernes 1981).

Denne endringa finn stad særleg om lokale samhandlingsarenaer vert borte. Om kvar bygd og krins endrar seg så dei vert opinionssamfunn, vil det ikkje vere råd å ta vare på eit offentlegheitssamfunn i det store.

3. Vi har sett korleis lokale samfunn etter kvart manglar, eller frigjer seg ifrå, det eine dominerande normative sentrum. Kvar person har like fullt bruk for sett av normer å ordne eige liv etter. Kvar einskild vil kome til å søkje eit normativt system. Slike verdi-system har bruk for eit kollektivt nivå. Normer er ein systemeigenskap. Berre fellesskapet, møtestaden, kan utvikle og forvalte normer. Også bygder er i ferd med å verte samfunn med normativt mangfald. Ulike arenaer rår over ulike normsett like til at kvar arena har sitt normsystem. Om bygdene vert fattige på arenaer, vil dei få preg av å

vere stader som er utan lokalt forvalta normer.

4. Endeleg er sjølve trivnaden i lokale samfunn avhengig av lokale møtestader. Folk kan ha det greitt med seg sjølve og med nær familie når dei ferdast i lokal natur. Men den trivselen som er eit trekk ved bygda, føreset at også sosiale allmenningar er i hevd. Trivsel er eit samhandlings-fenomen.

Det er to tendensar som verkar med til å gjere samhandlinga om det lokale svakare. Lokale arenaer er for det første i ferd med å byte pratetema. Dagsorden skiftar frå å handle med det lokale til å observere det nasjonale og globale. Denne endringa samsvarar med, og er ein del av, den globaliseringa som eg har skrive om ovanfor. *Sambygdingar* har tidlegare retta seg innover mot eit lokalt fellesskap. *Innbyggjarar* orienterer seg utover mot det globale. Like til fokus mot det lokale måtte vike for ein mediaforinidla nasjonal og global dagsorden, var familie, grannar, bygd og bygdestyring pratetema. Lokalt kan den enkelte aktør supplere meir med røynsler frå egne tokter ut or det lokale enn med bidrag til refleksjon over ein felles stad.

Det er for det andre eit problem for samhandling – retta mot både det lokale og det globale – at sjølve arenaene forvitrar. Folk er langt meir mobile enn dei var tidlegare. Men vi kommuniserer gjennom kanalar som er frie for samhandlingsheft. Personbilen er ein rustning som tryggjer folk mot møte som ikkje let seg kontrollere fullt ut på sosiale allmenningar som buss og båt. Telefon byr direktekontakt med styresmakter og vareleverandørar. Den fritek klientar og kundar frå sosial støy på tun og torg. Telefaks og e-post er jamvel meir hensiktsmessig. Dei tillet at vi skjer bodskapen rein for det vesle ornamentale utanomprat som telefonen innbyr til, ja som den føreset i små samfunn.

Bygdene er i ferd med å verte meir enn tidlegare ein sum av målretta handlingar og individuelle disposisjonar. Gardane får produksjons-middel leverte på tunet, og produkta henta same staden. Med personbilen reiser folk individuelt, eller i svært små grupper, etter egne tidtabellar. I folkeopplysningsarbeidet henta lokallaga av nasjonale folkerørslar i si tid folk ut or husa til små og

store samlinger. Massemedia er i vår tid utvikla med tanke på å levere alle sine produkt i heimen til den einkilde. Store hendingar i kvart hushald gav samhandlingshøve for grenda. Både sengemat-tradisjonen og minnestunda ved gravferd er etter kvart borte. Bygdene trivst etter kvart lite med utanomsnakk. Alt som skjer meir enn det som står på plakaten er å rekne som heft. Ved å gjere samhandling om til handling, blir også lokale samfunn utan sosial dressing som lagar begivenheter, storhende, i sosiale system. Men det er *hendingarar*, ikkje det *hensiktsmessige*, som genererer samspel og fellesskap.

Litteraturliste:

- Aronsson, Peter. 1996. "Vad er en region? Försök att ringa inn ett teoretiskt fält." I Markus Idvall & Anders Salomonson (red.): *Att skapa en region – om identitet och territorium*. NordRefo nr. 1, 1996.
- Fossåskaret, Erik. 1996. "Region som sum og del." I Markus Idvall & Anders Salomonson (red.): *Att skapa en region – om identitet och territorium*. NordRefo nr. 1, 1996.
- Friberg, Tora. 1996. "Ett könsteoretiskt perspektiv på regional identitet." I Markus Idvall & Anders Salomonson (red.): *Att skapa en region – om identitet och territorium*. NordRefo nr. 1, 1996.
- Garborg, Arne. 1892. *Fred*. Bergen, Mons Litré.
- Hernes, Gudmund (1981) *Dagbladkronikk* 21. mai.
- Harvie, Christopher (1994) *The Rise of Regional Europe*. London, Routledge.
- Juul, Hanne (1997) *Stedsidentitet i Fyllingsdalen*. Hovedoppgave i geografi, Universitetet i Bergen.
- Kjeldstadli, Knut. 1999. "Å komme, å bli, å bygge" i Fossåskaret & Storås (red.): *Ferrolfolket ved fjorden. Globale tema i lokal soge, Bjølvefossen – Ålvik – Hardanger*. Nord4/Kunnskapsforlaget.
- Krag, Vilhelm. 1932. "Alexander Kielland på Aarre". I Stavanger Turistforening. Årbok.
- Mead, George Herbert. 1934. *Mind, self and society: from the standpoint of a social behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Neumann, Iver (1994) "A Region-Building Approach to Northern Europe. *Revie of International Studies*, 20.
- Rehnberg, M. 1980. "Folkloristiska inslag i olika tidevarvs idéströmningar kring det egna landet." I Hanko, L. (red.): *Folklore och nationsbyggande i*

Norden. Åbo.

- Salomonsson, Anders. 1984. "Some Thoughts on the concept of Revitalization." *Ethnologia Scandinavica*.
- Salomonsson, Anders (red.). 1987. *Mera än mat*. Stockholm.
- Salomonsson, Anders. 1996. "Regionaliteten som problem" i Markus Idvall & Anders Salomonsson (red.): *Att skapa en region – om identitet och territorium*. NordRefo nr. 1, 1996.
- Surnevik, Per. 1988. "Snu kofta etter veret". Stavanger Aftenblad.
- Sørby, Hil. 1992. *Klar – ferdig – hus: norske ferdighus gjennom tidene*. Oslo, Ad Notam Gyldendal.
- Sörlin, Sverker. 1992. *Europa och regionerna: En idehistorisk tolkning*. Arbetsrapport från Cerum. CWP-1992: 5.
- Thuen, Trond og Wadel, Cato. 1978. *Lokale samfunn og offentlig planlegging*. Tromsø, Universitetsforlaget.
- Veggeland, Noralv. 1999. "Regionenes Europa", Dagbladet, kronikk 16. august 1999.
- Wieslander, Anna. 1996. "Myten om regionernas Europa." I Markus Idvall & Anders Salomonsson (red.): *Att skapa en region – om identitet och territorium*. NordRefo nr. 1, 1996.
- Aasen, Anne Weider. 1998. "Arven" i Akt 4/98.

Senjamålet

Ein nordnorsk dialekt mellom tre regionsentra

Av Helge Stangnes

Senja

Senja, den nest største øya i landet, ligg i Troms fylke, om lag midtvegs mellom byane Harstad og Tromsø. I nord-sørretning måler øya 7 mil. Frå havsida mot fastlandet er det 5 mil. Avstanden over Vågsfjorden til Harstad i sør er om lag tre mil. Frå Senja til Tromsø i nord er det fire mil. Øya fyller altså godt opp i det geografiske rommet mellom dei to byane (sjå kart 1). Folketalet pr. i dag er rundt 10–11 000.

Senjamålet

Senjamålet er, historisk sett, talemålet på Senja. Men i målgeografisk samanheng dekker omgrepet ein større teig av kystmålet i Sør- og Midt-Troms, – frå sørsida av Malangen til og med Ibestad kommune (kart 2). Dette området har stort sett dei same målføretrekka. På Senja finn vi dei største variasjonane.

Når eg likevel her vel å konsentrere meg om talemålet på sjølve øya, er det av reint historiske grunnar.

Ragnvald Iversen og "Senjenmaalet"

For rundt 95 år sidan; trulig i åra 1905 og 1906, reiste den unge studenten Ragnvald Iversen rundt på øya og skreiv opp

talemålsformer. Iversen var frå Tromsø og studerte nordisk filologi ved universitetet i Kristiania, med Marius Hægstad som førelesar og Amund B. Larsen som rettleiar. Han var nok inspirert av dei tidlige studiane av norske bygdedialektar som m.a. desse to sto bak.

I 1907 tok han hovudfagseksamen med oppgåva *Lydlæren i Senjens maalføre*.

Seinare arbeidde han vidare med det innsamla materialet og gav i 1913 ut monografien *Senjenmaalet, lydverket i hoveddrag*, som er eit nærstudium av talemålet på øya innafor det fagfeltet språkvitskapen i ettertid har gitt namnet *fonologi*.

Eit pionerarbeid

"Senjenmaalet" er det første seriøse forskingsarbeidet som er gjort på ein nordnorsk dialekt, og eitt av dei første i landet totalt. Med eit materiale på ca. 2200 ord, skrivne i Norvegia-lydskrift, gir det eit handfast grunnlag for å kartlegge – i alle høve ein del av – dei endringane som måtte ha skjedd i uttalen på desse snart 100 åra.

Mitt forskingsprosjekt, frå 1992 til 1994, gjekk m.a. ut på å skaffe dokumentasjon på *dagens* senjamål, og deretter gjennom samanlikning registrere kva som har endra seg.

Talemåls grensene på Senja

Eg kjem i denne artikkelen berre til å tangere nokre få av dei talemålsendringane eg registrerte gjennom undersøkinga. Derimot vil eg ta for meg eit felt Iversen ikkje beskriv, nemlig den dialektale oppdelinga av øya, og mulige historiske årsaker til desse. Til slutt vil eg komme inn på dagens talemåls situasjon på Senja og dei endringane som synest å vere på gang, sett i lys av ein ny regionsstruktur.

Ragnvald Iversen konsentrerer seg berre om talemålet på sjølve Senja. Han poengterer at dette målet skil seg markert ut frå

nabodialektane på øyene i nord, sør og aust, men berører altså berre i liten grad dei *interne* variantane. I innleiinga til "Senjenmaalet" beskriv han ei dialektal todeling av øya i eit arkaisk vestlig og eit meir normalisert austlig mål (Iversen 1913 : 5–6) (kart 3), og i pakt med samtidas språksyn finn han den arkaiske varianten mest interessant. Dei geografiske tilvisingane til uttaleformer i Iversens tekst viser ei heilt klar prioritering av vestsida – samtidig som han skygger unna det dåverande relativt store samiskspråklige området inne på øya; ja, han nemner ikkje eingong at det finst.

Seinare kartlegging av talemålet på øya viser at det bildet Iversen gjev av språksituasjonen neppe er korrekt. Skilnadene mellom talemålet på den havvendte vestsida og den fastlandsvendte austsida gjeld berre i liten grad lyduttalen, men går meir på det reint prosodiske, dvs. setningsmelodi og ordmelodi. Under-søkingar av bl.a. Kåre Elstad viser at alle viktige talemåls-grenser på Senja går *på tvers* av øya; – frå havsida mot fastlandet (Elstad 1982: 61–62), og med tilnærma same utgangspunkt i vest (kart 4).

Historikaren Arthur Brox, forfattaren av *Berg og Torsken bygdebok* og *Folkeminne frå Ytre Senja, I og II*, har sett fram tanken om at dette ikkje berre er ei talemålsgrense, men også ei gammal kulturgrense som deler øya i to: Sør-Senja og Nord-Senja. (Brox 1970: 5–6) På språksida vil eg her peike på eit par viktige trekk:

- det personlige pronomenet, 1. person
- presens av *a*-verb

Uttalen av enkeltord som *gjøre, veikja* (jente), *øska, hau(g)* og *jenga* (innvolar av fisk) i nord mot *gjere, vekja, eska, håg* og *jinna* i sør følgjer òg denne grensa. I tillegg vil eg nemne den avkorta forma av kvinnepatronymet *-ste* (av dotter); heilt ukjent i dette hundreåret på Nord-Senja, men kjent og brukt på Sør-Senja til lenge etter 2. verdskrig (Stemshaug 1994: 90, Stangnes 1995: 44–46).

Ei tidlig regionalisering

Det kan synast som eit paradoks at ei øy som ligg avgrensa både i sør og nord av breie fjordar – som kvar for seg også representerer talemålsgrenser – skal ha ei så tydelig dialektal todeling. Logisk sett skulle dialektane her ute ha levd sitt eige liv og utvikla felles hovudtrekk, kanskje med ei slik todeling i nord - sør-retning som den Iversen postulerer. Slik er det altså ikkje, og har sikkert heller ikkje vore det rundt 1905–1906.

For å forstå denne oppdelinga i fleire talemålsteigar vil eg gå nærare inn på tre faktorar: Topografien, næringsmønsteret og den administrative inndelinga. Dei to første elementa grip inn i ein annan. Fiske har tradisjonelt vore hovudnæringa på vestsida. Trygge hamneforhold og nærheit til fiskefelta har styrt busetjinga her. Kombinasjonen fiske/jordbruk har tilsvarande vore det vanlige på sør- og austsida.

Vestsida av Senja ligg vendt mot havet. Det er ingen skjergard utafør som tar av for veret. Fjordane er tronge og djupe, og dei bratte halvøyene som stikk ut mellom dei, endar i nes, eller "næringar" som det ofte er vågsamt å passere, særleg vinterstid. Men nettopp i den mest verharde perioden, like før og like etter jul, passerer skreien Senja på veg til gytefelta i Lofoten. Egga ligg så nær inntil land at ein sjølv før motoren si tid kunne nå ut til dei rike fiskestimane med båt, og ein del av gytefisker søker også årvisst inn i fjordane. Dette førte til at fiskarbønder frå eit vidt område, men mest frå austsida av øya og frå fjordbygdene i nord og sør, søkte ut til fiskeværa på yttersida i sesongane. Det gjaldt også under seifisket om sommaren.

Til væra på Nord-Senja kom båtlag frå Malangsbygdene, Ullsfjorden, Lyngen – og heilt nord frå Kvænangen. Små fiskevær på 100 til 200 menneske kunne få folketalet fem-seksdobla, ja, opptil tidobla i sesongane (Tromsø museum 1995, Eriksen 1993: 56).

Mange av dei tilreisande fiskarane bygde eller leigde seg rorbuer i væra. Hit tok dei med *sine* skikkar og *sitt* språk. Nokre slo seg til her. Ein og annan av dei bufaste fann seg ei tilreisande

kokke frå nordbygdene. Nord-Senja blei nordvendt – med Tromsø som viktigaste tettstad og marknadsplass.

Til Sør-Senjeværa, – i kommunane Torsken og den gamle Bjarkøydelen av øya, kom folk tilsvarande frå Vågsfjord- og Astafjordbygdene i sør og aust. Dei sette *sitt* preg på språk og skikkar, og for folket på Sør-Senja var Harstad det næraste og mest naturlige senteret.

I lys av dette blir kultur- og talemåls grensene på øya lettare å forstå. Med dagens terminologi kan ein her tale om ei tidlig *regionalisering* av senjamålet; – ein nordvendt del med klare trekk frå fjordbygdene i nord og med Tromsø som næraste sentrum, og ein tilsvarande sørvendt del med trekk frå Vågsfjord- Astafjordbygdene og med Harstad som "byen". Trulig har kontakten med sjølv *områda* i denne samanhengen vore viktigare enn kontakten med dei to byane. *Dei* har trass alt ei relativt kort historie.

Grensepunktet mot vest for den kulturelle todelinga av øya er etter Arthur Brox meining *Teisten* i Torsken kommune; ein av dei næringane som stikk lengst ut mot storhavet (Brox 1970: 5–6). Denne grensa er samanfallande med grensa for dei målmerka eg tidligare har nemnt.

Administrativ inndeling

I tillegg til den nemnde inndelinga, som ein kan sjå som ein kombinasjon av topografiske og demografiske faktorar, kan ein søke årsak til visse dialektdrag i den tidligare *administrative* inndelinga av øya.

I dag er Senja delt mellom fire kommunar: Tranøy, Torsken, Berg og Lenvik (kart 5). Dei tre første har alt sitt land på øya. Lenvik administrerer den relativt folkerike nord- og austdelen, men kommunen omfattar i tillegg ein del av fastlandet aust for Gisundet.

Fram til 1964 låg ein liten del av Sør-Senja administrativt under

Bjarkøy kommune. Området blei då tillagt Tranøy, men har, trass i no 35 års "ekteskap" med den nye kommunen, halde på hovudtrekka frå Bjarkøy-målet med *avg/æ* som personlig pronomen og *nu* som tidsadverb.

Tilsvarande hørte ein del av Nord-Senja til gamle Hillesøy, som blei radert ut som eigen kommune i 1964. Senja-delen blei då tillagd Lenvik, og den delen av Hillesøy som låg nord om Malangen, blei ein del av Tromsø kommune.

Den gamle hillesøydelen av Senja har ikkje i tilsvarande grad som bjarkøydelen i sør halde på trekk frå området nord om Malangen, t.d. halden *i* i ord som *sigle*, *vikka*, *strikke* og lægning av *u > o* framfor palatal (*hoŋŋ*, *foŋŋ*). Den siste varianten, som Iversen registrerte sporadisk på Nord-Senja for 95 år sidan (Iversen 1913: 48), er heilt borte der i dag.

Når det så gjeld den nemnde isoglossen mot havet i vest, skulle ein vente at han ville følgje den administrative grensa mellom kommunane Torsken og Berg. Det gjer han ikkje. Grensa går eit stykke inn i Torsken kommune, slik at dei nordligaste bygdene i Torsken har nordsenjamål. Her har dei topografiske faktorane verka sterkare enn dei administrative.

Kommunikasjonsutbygging og ein ny senterstruktur

Så lenge kommunikasjonane i all hovudsak gjekk sjøverts, var Harstad "byen" for Sør-Senja og Tromsø tilsvarande for Nord-Senja. Til Harstad og Tromsø reiste folk for å kjøpe møblar og bryllupsdress eller gå til fotograf; hit søkte dei som skulle gå på handelsskole, folkehøgskole, husmorskole, lærarskole eller sjømannskole. Men frå 1960-talet starta ei storstilt utbygging av vegnettet på Senja. Bygd for bygd og fjord for fjord blei knytte til eit felles kommunikasjonsystem som samla seg på austsida i brua over til fastlandet; Gisundbrua mellom Silsand på Senja og Finnsnes, opna i 1972 (kart 6).

Samtidig, eller i realiteten i heile perioden etter 1945, hadde Finnsnes vakse fram som eit kommunikasjons- og regionsentrum for Midt-Troms. Med den nemnde brutilknytninga fekk Senja no

eit nytt sentrum å forhalde seg til – i tillegg til Harstad og Tromsø. Til Finnsnes kan ein lettvisst komme med bil på under ein time frå dei aller fleste bygdene på Senja.

Den nye senterstrukturen fekk i første omgang mest å seie for handelen, der mykje av trafikken som før hadde gått til Harstad og Tromsø, no kanaliserte seg mot Finnsnes. Meir interessant i denne samanhengen er om han har verka – eller kjem til å verke – inn på talemålsutviklinga på Senja. Skal vi kunne seie noko om det, må vi samanlikne visse talemålstrekk på dei tre aktuelle stadene:

Målmerke	Harstad	Finnsnes	Tromsø
Måføretype:	<i>e/a-mål</i>	<i>e/a-mål</i>	<i>e/a-mål</i>
Tone:	<i>høgtone</i>	<i>høgtone</i>	<i>høgtone</i>
Nekt.adv.:	<i>ikkje</i>	<i>ikkje</i>	<i>ikkje</i>
Pers. pron.:	<i>æ</i>	<i>eg/e</i>	<i>æ</i>
Pr. av a-verb:	<i>a (æ feska)</i>	<i>e (eg feske)</i>	<i>e (æ feske)</i>
Tidsadv.	<i>nu</i>	<i>no</i>	<i>no</i>
Ordpar:	<i>hær/dær</i>	<i>her/dær</i>	<i>hær/dær</i>

Som ein ser, er dei tre første målmerka eins. For heile området synest dei òg å vere konstante. Tromsø har rett nok eit visst innslag av *e*-mål ettersom *e*-målsområdet i Nord-Troms ligg like ved. For senjamålet er alle desse tre sikre målmerke. Det same gjeld ordparet *her/dær*. Derimot har dei tre neste målmerka ulik utbreiing på øya. Størst er variasjonen når det gjeld det personlige pronomenet – der vi kan snakke om tre variantar: *eg/e*, *æg/æ* og berre *æ*. Varianten *æg/æ* har eit nordlig og eit sørlig utbreiingsområde, slik at det i realiteten er snakk om fire "teigar" med ulik pronomenbruk på Senja.

Talemålsgrenser på flyttefot

Av oversynet ser ein at både Harstad og Tromsø har *æ* som personlig pronomen, mens Finnsnes har *eg* i trykksterk posisjon og *e* som trykksvak variant. Ei av dei endringane mitt feltarbeid har avslørt, er at bruken av *æ* breier seg på Senja. Det skjer både ved grenseflytting og ved knoppskyting, – det siste trulig som følge av tilflytting, og då utan at det trykksterke *æg* følgjer med. På tettstaden Gibostad bruker dei eldre i dag *eg/e*, men alle dei yngre har gått over til *æ*, utan at den trykksterke forma *æg* har følgt med. (Flakstad 1996 : 10–11 og eigne obsevasjonar). Grensa mellom *æg* og *eg*, som før følgde kommunegrensa mellom det gamle Hillesøy og Lenvik, har på dei siste 35 åra forflytta seg sørover og synest no å gå etter grensa mellom to skolekretsar: Gibostad og Silsand. Det er byforma *æ* som vinn terreng.

Grensa mellom *e-* og *a-*presens, som er svært viktig i Troms ved at den deler *e/a*-målsområdet i to, er framleis markert på vestsida av øya, men meir flytande på austsida. Skal ein dømme etter bruksfrekvensen hos barn på 6. klassestrinnet (1993), ser det ut til at *a*-presens held på å forsvinne i Tranøy kommune. Ei slik hypotese bør ein etterprøa. Ragnvald Iversen uttalte det same i 1913 om eit anna trekk i senjamålet, nemlig svarabhaktivokalen, eller den etterhengde *e*-en i adjektiv i attributiv posisjon (ein sterke kar, ei tjukke kjerring) (Iversen 1913: 54). Blant folk av min generasjon er denne *e*-en framleis i full bruk på vest- og sørsida av øya, og meir spreidd elles i senjamålsområdet.

Den tredje variabelen, nemlig *no* eller *nu* som tidsadverb, ser ut til å vere konstant med den historisk-geografiske avgrensinga som før er nemnd.

Kva veg går senjamålet?

Dei talemålsendringane eg har nemnt, og som tydeligvis er aktive i dag, går i retning av talemålet i Harstad og Tromsø. Det synest

som om tromsøformene er dei mest ekspansive på Senja. I nord har raskt båtsamband med Tromsø ført til at mange byborgarar har skaffa seg fritidsbustader på øya. Det *kan* ha verka inn på talemålsutviklinga i og med at byformene blir oppfatta som statusformer. Men helst er det vel det generelle samkvemmet med Tromsø gjennom vidaregåande utdanning og annan bykontakt som gir ringverknader.

I fastlandsdelen av det store senjamålsområdet verkar talemålssituasjonen relativt stabil. Det er på Senja at ein best ser endringane, og det blir spennande å sjå i dei næraste tiåra kva veg utviklinga vil ta. Vil dominerande Tromsø-former erobre nytt land på øya, eller vil Finnsnes, som frå 1/1 år 2000 har fått bystatus, markere seg som språklig hjarte i ein stabil senjamålsregion og fungere som demning mot dei ekspanderande byformene?

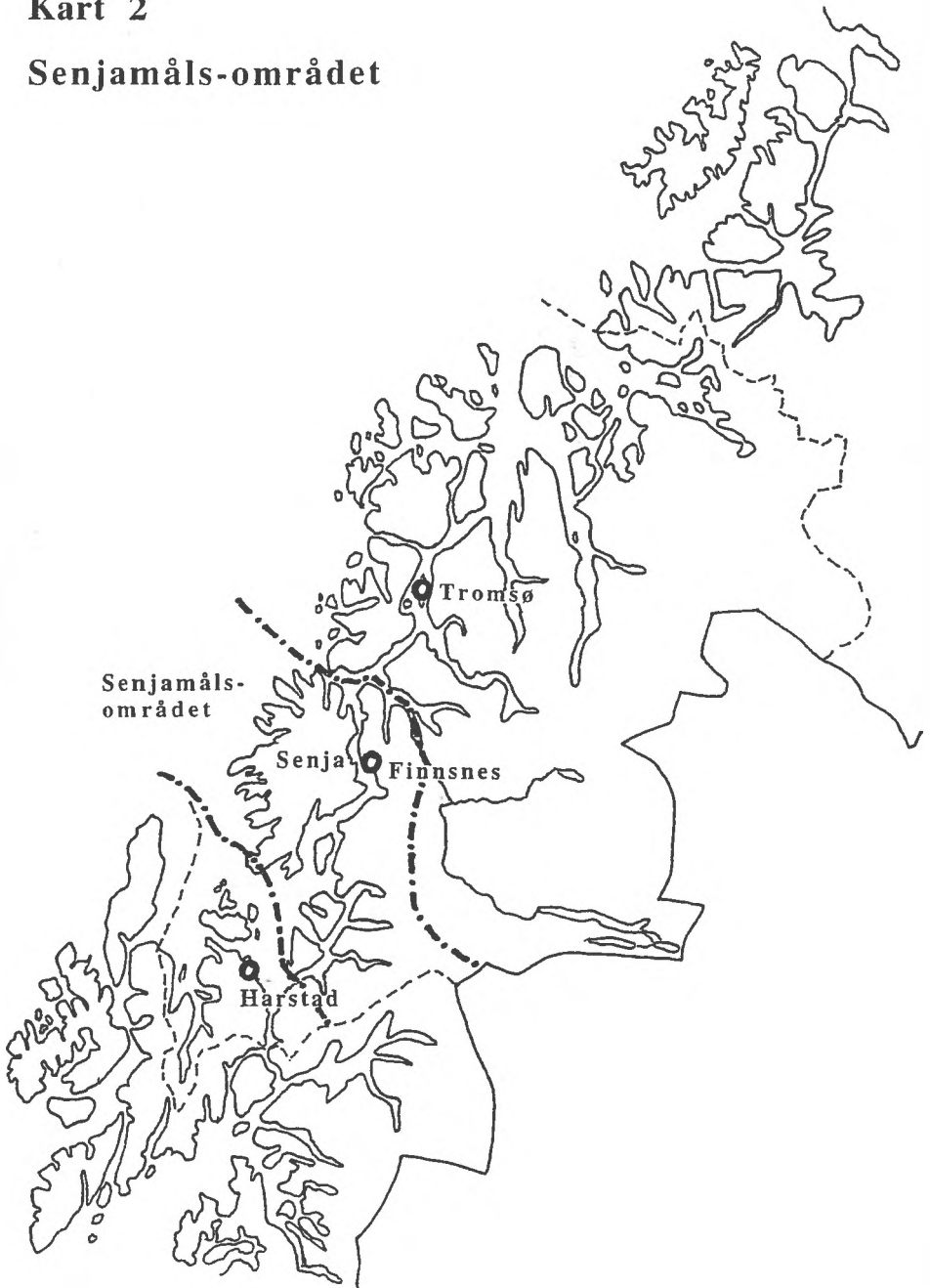
Litteratur:

- Brox, Arthur. 1970. Folkeminne frå Ytre Senja II. Folkeminneforlaget.
- Christensen, Hallfrid. 1948. Norske dialekter III. De viktigste målmerker og deres råderom. Johan Grundt Tanum forlag, Oslo.
- Elstad, Kåre. 1982. *Nordnorske dialektar*. I Tove Bull og Kjellaug Jetne (red.): Nordnorsk. Språkarv og språkforhold i Nord-Noreg. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Eriksen, Hans Kristian. 1993. *Kort om gudsord og hygiene i Øyværan*. Årbok for Senja, Sør-Senja bygde- og historielag, Stonglandseidet.
- Flakstad, Eldar. 1996. *Ei samanlikning mellom dialektane i to bygder på Senja – Gryllefjord og Gibostad*. Upublisert mellomfagsoppgåve ved Universitetet i Tromsø.
- Iversen, Ragnvald. 1913. Senjenmaalet. Lydverket i hoveddrag. Kristiania.
- Leergaard, M. (red.). 1914. Havnevæsenets historie. Kristiania.
- Stemshaug, Ola. 1994. *Bruken av kvinnepatronym nordaffells i Noreg*. I Studia Anthroponymica Scandinavica, tidsskrift for nordisk personnamnforskning.
- Tromsø Museum .1995. Fotefar i nord, temahefte om Mefjordvær.

Kart 1**Senja mellom tre
byar**

Kart 2

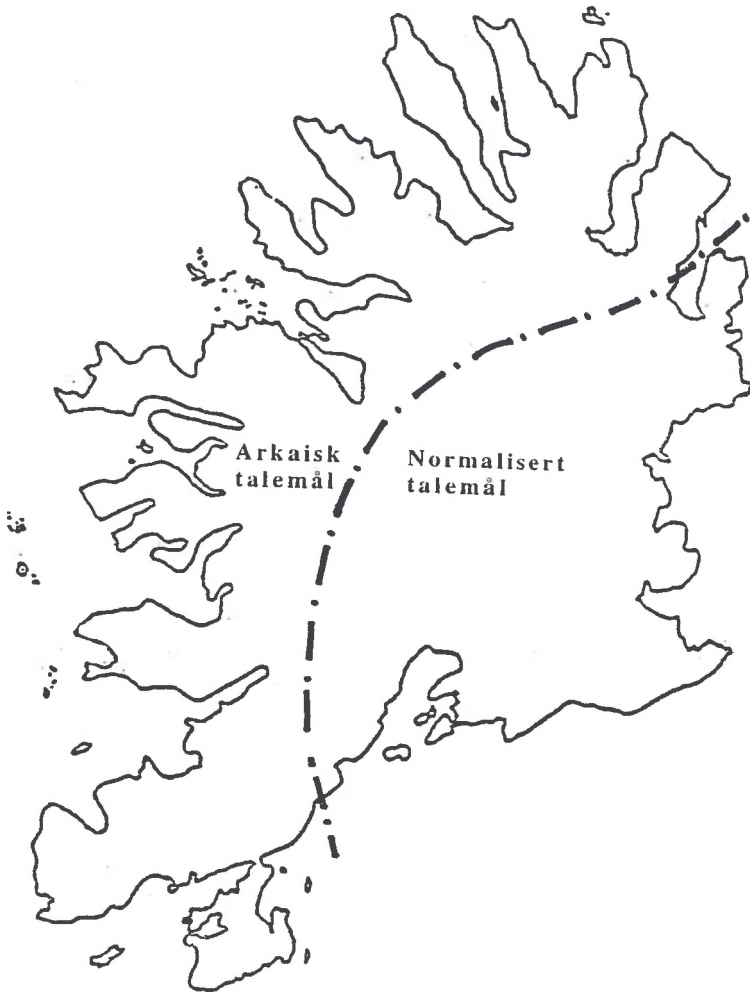
Senjamåls-området

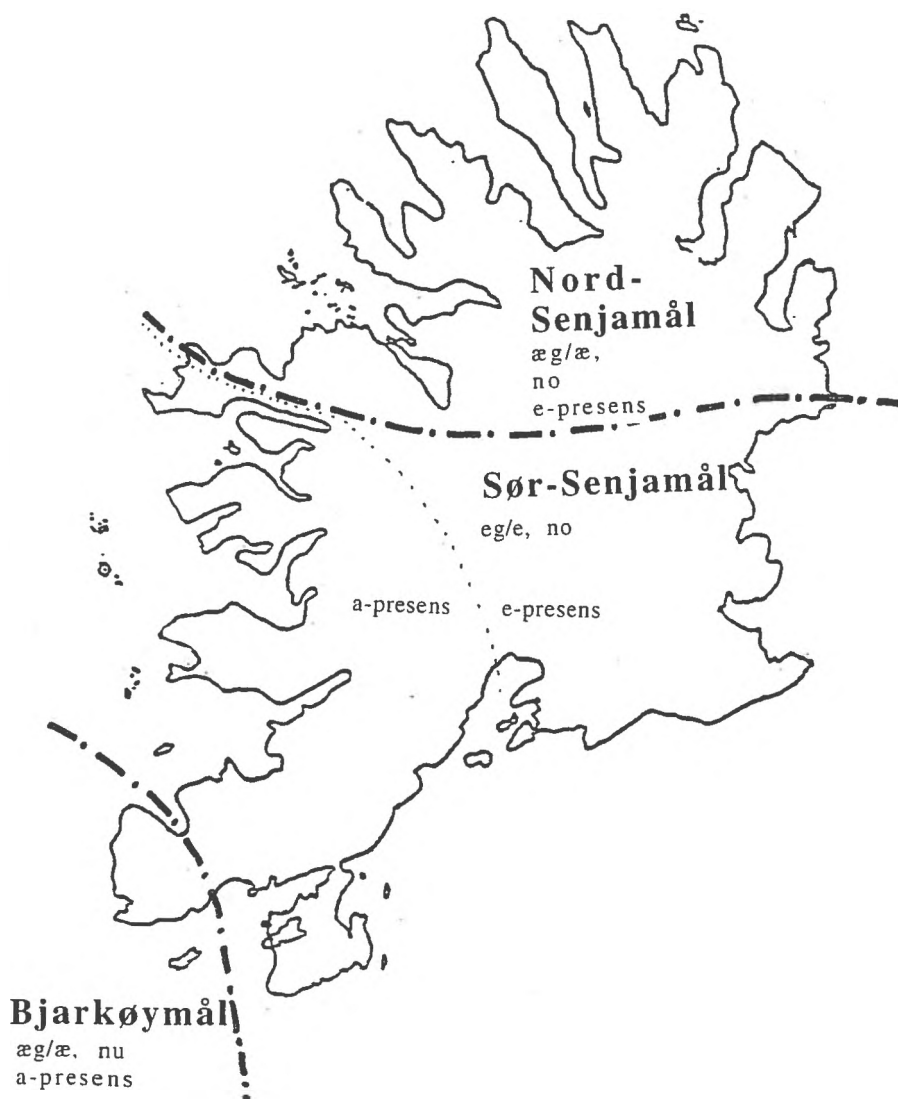
Kart 3

Senja

Ragnvald Iversens inndeling
av talemålet

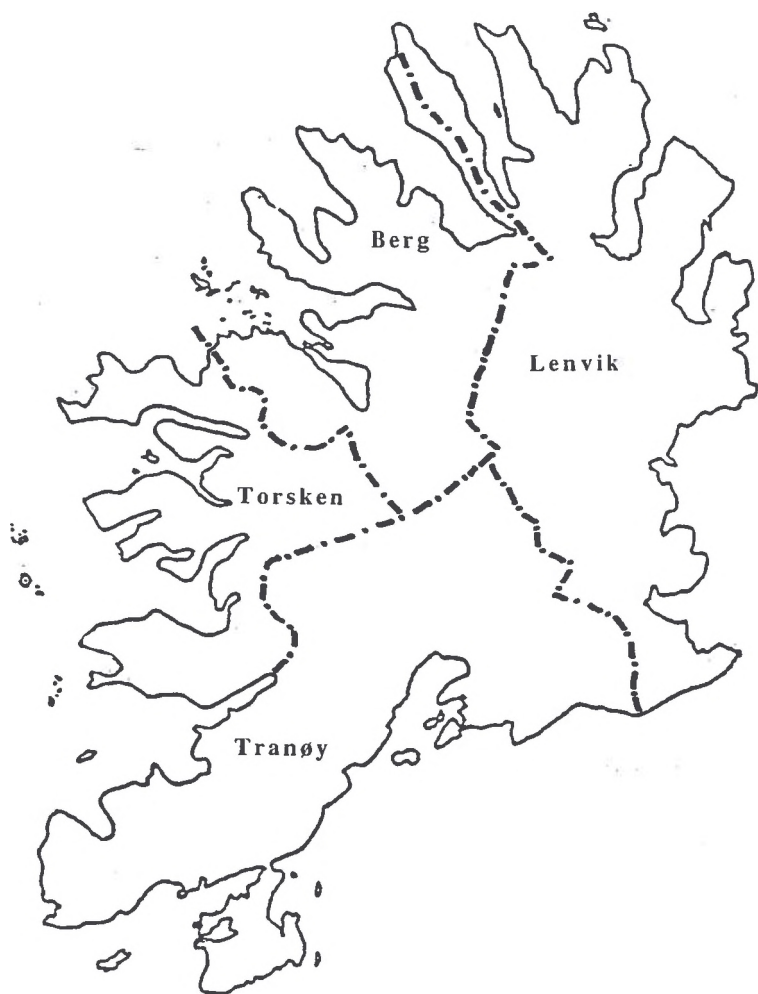

Kart 4
Talemålsgrenser
på Senja

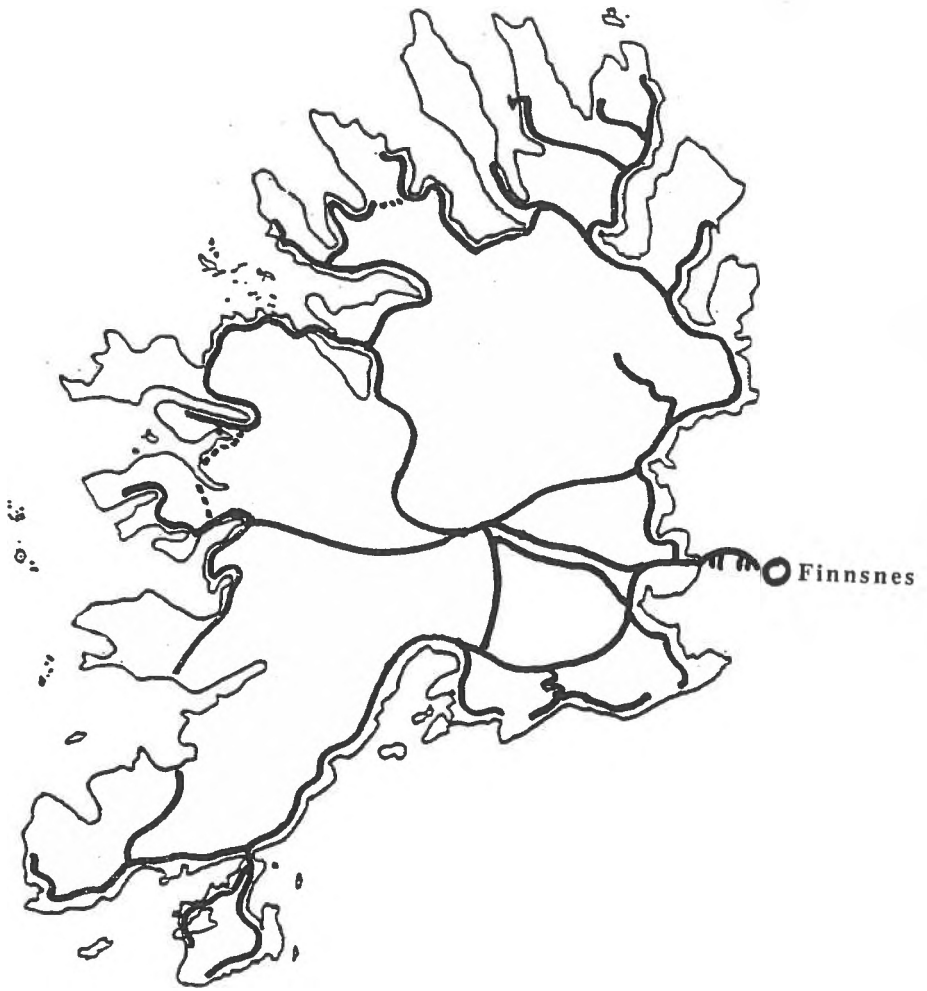
Kart 5**Senja**

Administrativ inndeling

Kart 6

Vegnettet på Senja 1999

Skarre-*r* – ingen talefeil likevel?

Teorier om opphavet til skarring – og hvor langt skarringa vil gå

Av Arne Torp

I denne artikkelen skal jeg behandle to problemer i forbindelse med skarre-*r*¹:

For det første vil jeg ta opp spørsmålet om hvordan den er oppstått. Her ligger det da selvfølgelig en implisitt premiss om at skarre-*r* er en innovasjon i norsk – og i vesteuropeiske språk overhodet. For det andre vil jeg prøve å si noe om hvor langt – i dialektgeografisk forstand – jeg tror skarre-*r*-en vil nå generelt i germansk, men spesielt i nordisk og norsk.

1. Om opphavet til skarre-*r*

1.1. "Patologisk" skarring

Før 1800 tror jeg neppe det fantes andre som skarra her i landet enn små unger og folk med talefeil. Det er nemlig et faktum at skarre-*r* kan opptre sporadisk både hos barn og voksne i miljøer der det ellers ikke er vanlig med skarre-*r*. Dette er bl.a. nevnt av dialektologen Amund B. Larsen:

¹ Jeg bruker her de folkelige uttrykk rulle-*r* og skarre-*r* om det som med mer tekniske termer kalles apikal *r* eller tungespiss-*r* og dorsal eller baktunge-*r*. Både rulle-*r* og skarre-*r* kan ellers realiseres nokså forskjellig, som f.eks. vibrant, tap eller frikativ, men det har jeg sett bort fra her. Jeg ser også bort fra at *r*-en i en del språkformer varierer posisjonelt mellom vokalisk og konsonantisk artikulasjon; når jeg snakker om *r*, er det den konsonantiske realiseringa jeg sikter til. Som lydskrifttegn bruker jeg "*r*" som tegn for rulle-*r* og "*R*" for skarre-*r*.

[...] uagtet det i den vidt overveiende del av Norge absolut betragtes som en feil at bruge uvular R-lyd [= skarre-*r*], så findes der dog i sådanne bygder jevnlig nogen – jeg vil, gjettende efter mine erfaringer, sie mindst omtrent én i hvert præstegjeld – som aldeles spontant, uten at høre nogen anden gjøre det, bruker drøpel-R [= uvular R]; og han vet dog, at det i hans omgivelers omdømme er en feil. (Larsen 1926: 4)

Dette kan altså tyde på at skarre-*r*-en i en eller annen forstand er enklere å få til enn rulle-*r*-en, og det stemmer: "[...] baktunge-*r* framkommer ved en mye enklere artikulasjonsprosess enn tungespiss-*r* " (Fintoft m.fl. 1983: 42). Dette er selvfølgelig også grunnen til at både barn og voksne har mye større *r*-problemer der miljøet krever rulle-*r*: I en stor undersøkelse av norske 4-åringer for en del år tilbake ble det konstatert *r*-problemer hos 19 % av barna fra områder med rulle-*r*, men ikke hos noen fra skarre-områder (Fintoft m.fl. s.st.). Henvisning til logoped for *r*-problemer forekommer også stort sett bare der det er vanlig med rulle-*r* (Foldvik 1988: 57).

Skarre-*r* kan altså være en *talefeil*, og når den opptrer sporadisk hos enkeltindivider slik som nettopp nevnt, er det naturlig å betrakte den på linje med andre artikulasjonsavvik som f.eks. lesping.² Skarre-*r* kan også forekomme som *barnespråk*. På Østlandet kan det f.eks. forekomme at småbarn skarrer de første åra dersom noen av foreldrene er innflyttere med skarre-*r*, men slike barn går oftest over til rulle-*r* når de kommer opp i skolealderen, fordi miljøpresset blir for sterkt.³

² Nærmest som en kuriositet kan nevnes at Linell & Jennische (1980: 21) omtaler en reint fysiologisk årsak til skarring, nemlig "ett för kort tungband. Detta kan medföra att vissa barn börjar använda tungrots-*r* [skarre-*r*] även i dialektområden där tungspets-*r* är helt dominerande." Heller ikke i Sverige har barn *r*-problemer i skarre-området: "I de sydsvenska dialektområdena, där tungrots-*r* genomgående används, tycks inte /r/-uttalen bereda några större fonetiska problem" (Linell & Jennische 1980: 22).

³ Skarring som forsinka språkinnlæringsfenomen er tydeligvis noe som forekommer i mange språk: "Just as /r/ is a typical defect of children, uvular

1.2. "Normal" skarring

Derimot er det selvfølgelig ingen grunn til å mistenke sørvestlendinger – eller dansker – for å lide kollektivt av forsinka språkutvikling eller talefeil; her er jo nemlig skarre-*r*-en kort og godt den eneste "korrekte" *r*-uttalen over store områder i dag. Som kart 13 (som er henta fra Foldvik 1988) viser, fantes skarre-*r*-en omkring 1900 bare på enkelte spredte lokaliteter på Sør- og Vestlandet, mens den i dag forekommer i et stort sammenhengende område. Vi ser også at den fremdeles er i framgang, ettersom det fins store områder der eldre ruller og unge skarrer.

1.3. Europeisk status for skarre-*r*-en, og historisk tolking av utbredelsesmønsteret

Kart 4 viser forekomsten av skarre-*r* i Europa.⁴ Dette kartet tolker de fleste slik at skarre-*r*-en historisk har spredd seg fra storby til storby; jf. f.eks. mønsteret rundt Köln og Berlin. En slik spredningsmåte har på engelsk vært kalt *urban jumping* (jf. Chambers & Trudgill 1980: 189) – på norsk har Helge Sandøy (jf. Sandøy 1999) laga termen *sprang mellom sentra* – og et slikt spredningsmønster for språklige forandringer er ganske vanlig i vår tid. Prinsippet er altså at endringene først hopper fra storby til storby, og derfra videre til mindre byer og sentra, og aller sist til grisgrendte strøk. Det samme mønsteret er også klart om vi sammenligner kart 1–3 – omkring 1900 forekom skarre-*r*-en bare i byer og bynære strøk (kart 1), mens forskjellen mellom by og land nå er langt på vei utviska (kart 3).⁵

r is also very common [...]. In languages where apical *r* is still normal, such as Spanish and Russian, uvular *r* also continues to appear spontaneously in children [...] (Wollock 1982: 217).

- ⁴ Kartet trenger helt klart oppdatering. Jeg kjenner f.eks. personlig mange østerrikere som skarrer, noe som ifølge kartet er "feil" (og da er det vel altså heller kartet som ikke stemmer). Skarre-området på kontinentet er derfor trulig vesentlig større i dag enn det kartet viser.
- ⁵ Det eneste området langt fra nærmeste by der folk hadde fått skarre-*r* alt omkring 1900, var som vi ser av kart 1 Sørfjorden i Hardanger. Dette har

Paris som europeisk utgangspunkt for skarre-*r*-en er altså den alminnelige oppfatninga av hvordan dagens utbredelsesmønster skal forklares. Etter denne teorien regner en med at skarringa har slått gjennom som "ordinær" *r*-uttale en gang på 1600-tallet i Paris (Chambers & Trudgill 1980: 188), og at den så har spredt seg derfra ved sprang mellom sentra. Dersom dette stemmer, kan det langt på vei forklare hvordan en uttale som i utgangspunktet neppe kan ha hatt særlig høy status – jf. bemerkningene ovenfor om talefeil og barnespråk – likevel synes å slå igjennom både utrolig raskt og uten å bli utsatt for normativ fordømmelse i særlig grad. Dersom den slo gjennom i pariserfransk, ville den nemlig kunne overføres automatisk til fransktalende overklassemiljøer i andre europeiske land, og fordi den jo som nevnt er lettere å uttale enn rulle-*r*, er det rimelig at slike personer tok i bruk skarre-*r*-en også når de ikke snakka fransk, og dermed var den innført i overklasseuttalen også i andre europeiske språk.⁶ Spredning kunne deretter foregå nedover i det språksosiale hierarkiet, noe som vanligvis ikke påkaller normativ fordømmelse i samme grad som det omvendte.⁷

trulig undra flere enn meg. I en e-post til meg (datert 3.11.99) har Helge Sandøy opplyst følgende som kanskje kan forklare dette forholdet:

Indre Hardanger, særleg Sørkjolen og Ullensvang, var ein turismagnet alt i første halvdel av 1800-talet. Da kom mest norske turistar. Og skarre-*r*-en kunne sjølvsagt hatt si brudeferd innover fjorden alt da. Men i siste halvdel av 1800-talet voks turismen enormt, også utalandsturismen. Det blei bygd fleire hotell, og dermed måtte det komme arbeidskraft. I den samanhengen kan det ha flytta bergensarar innover for å drive næring. Dette veit eg ikkje noko presist om, men Odda voks altså til 500–600 menneske (i 1900), og det svært fort. 12000 turistar kom sjøvegen i 1904!!

Dermed kan vi kanskje anta at all (ikke-patologisk) skarre-*r* her i landet har urbant opphav.

- ⁶ Jf. Van de Velde og van Hout 1999, note 3, som refererer følgende antatte utvikling i nederlandsk:

"Upper class people in The Hague are believed to have started using [R] in the course of the 17th and 18th century when speaking French. They supposedly introduced this prestigious [R] in their pronunciation of Dutch."

- ⁷ Et morsomt eksempel på dette finnes i boka "Korrekt dagligtale", der

Det er imidlertid ikke alle som har slått seg til ro med denne "pariserhypotesen". En av dem er den svenske lingvisten Ulf Teleman, som i et upublisert manus har lansert en helt annen teori (Teleman 1985). Han vil se skarre- og rulle-*r* i skandinavisk som generaliseringer av henholdsvis urgermansk /r/ og /z/. Dette betyr altså at eldre nordisk skulle ha hatt skarre-*r* som sin normale *r*-uttale, og rulle-*r* skulle representere urgermansk /z/ (Teleman 1985: 1f). Den såkalte *göta-r*-en (jf. pkt. 2.1 nedenfor) representerer for han da et slags relikv av denne fordelinga (op.cit. s. 29 + note 18).

Etter Telemans hypotese skulle altså skarre-*r*-en være eldgammel i nordiske språk. Denne ideen er det knapt noen andre som har slutta seg til; derimot fins det andre som enten har tenkt seg at skarre-*r* kan ha oppstått flere steder uavhengig av hverandre (Sjöstedt 1936, Wollock 1982)⁸ eller at spredninga kan ha gått andre veier (Ohlsson 1978). Börje Tjäder (1987: 93) konkluderer imidlertid si oppsummering med at etter hans oppfatning er det ennå ingen som har greid å sette fram en mer sannsynlig teori om skarre-*r*-en enn at den har oppstått i Paris og har spredd seg derfra. Dette er også mitt syn.

1.4. Tidligere teorier om opphavet til skarringa

Paris som utgangspunkt kan altså forklare farten og lettheten i spredninga, men naturligvis ikke hvorfor sjølve innovasjonen skjedde, for en gang må jo skarre-*r* ha vært talefeil også i Paris. Ei

forfatteren først gjør greie for den "korrekte" fordelinga av *de* og *dem* på bokmål, men legger så til:

Det er like *galt*, men kanskje ikke fullt så *farlig* å bruke *de* for meget i stedet for *et dem* for meget. Bruk altså heller *de* litt for mange ganger hvis De er usikker. Korrekt blir det først når talen er grammatikalsk riktig, men *et de* for meget er merkelig nok av folk flest regnet for en mindre grov feil. (Bugge 1949: 33)

⁸ Jf. Sjöstedt 1936: 316:

Det rör sig, som vi se, här om R-utveckling inom vitt skilda områden och under så olikartade förhållanden, att vi ej enbart få räkna med spridning från Paris eller andra storstäder utan få utgå från att R utvecklas autochont inom flera områden.

populær forklaring er at opphavet skal ha vært en fransk konge med skarre-*r* som talefeil, og så tok hoffet etter kongen for å smigre han (jf. Sandøy 1988: 163). Denne forklaringa går trulig tilbake til tyskeren Moritz Trautmann, som i 1880 satte fram en teori som den svenske forskeren Börje Tjäder refererer slik:

[Trautmann] menar att bakre *r* har uppkommit i Paris i slutet av 1600-talet, närmare bestämt hos de s.k. preciöserna, och han tänker sig t.o.m. att ljudet från början kan ha varit ett talfel hos en ledande preciös. Sedan har hennes enklare medsystrar tagit efter, och bakre *r* har blivit ett mondänt uttal som har spritts ut över Västeuropa, först till större städer som Berlin och Bryssel och Köpenhamn, och sedan från dem ut över omgivande landsbygder. (Tjäder 1987: 84)

Det jeg finner usannsynlig ved denne hypotesen, er at en individuell talefeil skulle kunne ha en slik smitteeffekt, samme hvor kongelig eller "preslös" opphavsmannen eller -kvinna måtte ha vært. Hvis det dessuten var klart for alle – inklusive personen sjøl – at det dreide seg om en individuell talefeil, ville det vel i grunnen være ganske risikabelt å imitere den; det kunne kanskje snarere bli oppfatta som karikering enn som språklig "solidarisering".⁹

En samtidig landsmann til Trautmann, Friedrich Theodor von Vischer, mente også at skarringa hadde oppstått i fornemme

⁹ Tydeligvis er det ikke alle som ser det slik; jf. Jeffrey Wollock, som hevder at "imitation of speech defects may occur anywhere at any time" (Wollock 1982: 220). Som et annet eksempel på slik imitasjon av individuell talefeil viser han til Perelló 1959, som skal ha

[...] demonstrated that the *theta* pronunciation of *c* and *z* now general in Castillian Spanish may owe its existence to an anomalous formation (prognathism) of Charles V's jaw, which caused him to speak with a severe lisp (*lecco*), imitated by the courtiers, it will have been reinforced by Charles' descendants Philip II, Philip IV and Charles II, who were all prognathous [...]. (Wollock 1982: 222)

Ifølge min kollega Otto Prytz ved Klassisk og romansk institutt er dette imidlertid ikke standardforklaringa på hvorfor spansk har fonemet /θ/. (Derimot heter det seg visstnok at en av de spanske kongene skal ha vært så underbitt at han drukna i dusjen...)

kretser, men ikke som individuell talefeil, men tvertimot som kollektiv affektasjon:

Da Mensch soll sich von da bloßen Natua zu Kultua aheben und dies voanehmlich auch an da Sprache zeigen, indem ea die gröbaen Ualaute daselben mildat. Ein solcha Ualaut ist namentlich das R. Wenn gebildete Menschen sich miteinand untahalten, soll es nicht klingen wie ein Donnawetta oda als wüade de Zapfenstreich geschlagen [...] (Vischer 1880, her sitert etter Wollock 1982: 195)¹⁰

Dansken Otto Jespersen har lansert et tredje opphav, som nok er i slekt med Vischers "forklaring", men uten hans ironisering. Jespersen setter nemlig overgangen fra rulle-*r* til skarre-*r* i direkte forbindelse med sjølve urbaniseringsprosessen. Han tenker seg overgangen slik at mens folk for det meste oppholdt seg i friluft på landsbygda, så kunne språklydene lett drukne i vindsus og fossedur, og da måtte de bruke en kraftig rulle-*r* for å kunne høre hverandre. Men i byen lever folk for det meste innadørs, og da er det ikke behov for en så anstrengende lyd lenger:

[L]ivet inden døre medfører i det hele sagte talen, man buldrer ikke så meget på, dels fordi det er overflødig, dels fordi det kan være uforsigtigt ('væggene har øren'); jo mere raffineret stuelivet er, med tæpper på gulvet og portierer for dørene, des mere afdæmpet blir også sproget. (Jespersen 1897–1899: 423)

¹⁰ Avsnittet ville se slik ut med normal tysk ortografi:

Der Mensch soll sich von der bloßen Natur zu Kultur erheben und dies vornehmlich auch an der Sprache zeigen, indem er die gröberen Urlaute derselben mildert. Ein solcher Urlaut ist namentlich das R. Wenn gebildete Menschen sich miteinander unterhalten, soll es nicht klingen wie ein Donnerwetter oder als würde der Zapfenstreich geschlagen [...]

Som vi ser, markerer Vischer *r*-vokalisering for å latterliggjøre skarre-*r*en, som jo ellers vanskelig lar seg gjengi med vanlige bokstaver. *R*-vokalisering forekommer for øvrig både sammen med tungespiss-*r* og skarre-*r* (jf. Sjøstedt 1936: 225, som nevner et par bygder i Dalarna som har *r*-vokalisering, trass i at Dalarna ligger langt utafor skarre-området; jf. også engelsk, der *r*-vokalisering, men ikke skarre-*r* er vanlig; nærmere i pkt. 1.6 nedafor), men vokaliseringa er nok *vanligst* i språkformer med skarre-*r*.

Den svenske fonetikerer Olof Gjerman er enig med Jespersen i at det er bylivet som ligger bak, men ikke fordi det bråker mindre i byen enn på landsbygda, men fordi byfolk *snakker* mer, og dette fører da til "att ljudmaterialet på så sätt nötes mera, varigenom r försvagas och efterhand övergår till R" (Gjerman 1935; her sitert etter Sjöstedt 1936: 315).

Jeffrey Wollock hevder at skarre-*r*-en kan ha to opphav, nemlig et "affektert", fortrinnsvis fransk, som gjerne kan knyttes til Trautmanns "presjøser", og et annet mer folkelig, som han mener kan ha oppstått mange steder uten innbyrdes sammenheng (Wollock 1982).

1.5. En alternativ teori om opphavet til skarre-*r*

Jeg mener altså at vi bør avvise teorier som enten antar at skarringa har opphav i et individuelt "patologisk-fonetisk" avvik eller har sammenheng med mer eller mindre spekulative forandringer i det fysiske eller sosiale miljøet. Dersom det kunne finnes en teori som forutsatte at skarre-*r*-en opprinnelig hadde hatt en *lingvistisk* funksjon hos språkbrukere uten spesielle artikulasjonsproblemer og som var i stand til å uttale alle slags *r*-lyder uavhengig av de fysiske eller sosiale omgivelsene, ville jeg foretrekke den. Det er en slik teori jeg nå skal forsøke å skissere.¹¹

Etter denne teorien har utviklinga av skarre-*r* i Paris sammenheng med utviklinga av distinktiv konsonantkvantitet i vestromanske språk. I moderne romanske språk er eldre distinktiv kvantitet over alt gått tapt ved vokaler, og ved konsonanter er kvantitetsopposisjonen bare bevart i italiensk.¹² Imidlertid har

¹¹ Denne teorien har kollega Trygve Skomedal ved mitt eget institutt meddelt meg muntlig alt for mange år sia, uten at jeg eller andre som måtte ha hørt om den, har gjort noe for å spre det glade budskap. Jeg trur derfor dette er første gangen teorien presenteres på trykk her i landet (og kanskje i Skandinavia). Som det går fram av sitat nedenfor fra Encyclopaedia Britannica, er den imidlertid neppe Skomedals påfunn (noe han heller aldri har påstått).

¹² Og heller ikke der i nord; jf. følgende sitat:

iberoromansk (spansk og portugisisk) en distinksjon mellom to slags *r*-lyd, som i alle fall delvis må reflektere en eldre kvantitetsmotsetning. I spansk (kastiljansk) og en del varieteter av portugisisk fins det en opposisjon mellom såkalt dobbel og enkel rulle-*r* (henholdsvis [r], dvs. en vibrant, og [r̥], en såkalt flikk). Disse to *r*-lydene er fordelt på den måten at den såkalt doble alltid brukes initialt, og den enkle alltid finalt, mens begge kan forekomme intervokalisk, og representerer da altså to ulike fonemer, f.eks. spansk *carro* (vogn, med /r/) <—> *caro* (dyrebar, med /r̥/). Som ortografien antyder, representerer den "doble" *r*'en historisk sett lang /r:/, men ettersom kvantitet som sagt ellers ikke er distinktiv i vestromansk, blir skillet mellom vibranten /r/ og flikken /r̥/ tolka som en kvalitativ og ikke kvantitativ forskjell i spansk (sjøl om en vibrant jo er "forlengelig" og derfor også normalt lengre enn en flikk).

I spansk er altså opposisjonen mellom såkalt enkel og dobbel *r* en forskjell i artikulasjonsmåte (flikk : vibrant). I visse utgaver av moderne portugisisk blir imidlertid denne opposisjonen i stedet realisert som en skilnad i artikulasjonssted. Dette skjer da ved at den enkle *r*-en blir realisert apikoalveolart, som [r], mens den doble blir realisert dorsovelart som [R]. Her får en da altså i prinsippet [R] initialt og for gammel lang /r:/, men [r] for gammel kort /r/ (medialt og finalt; jf. Teyssier 1989: 49–50; Jensen & Schmitt 1993: 17; Sjøstedt 1936: 261). I iberoromansk har en altså "redda" kvantitetsopposisjonen ved /r/ ved å omtolke den til en kvalitativ opposisjon (/r:/ > /r, R/, /r̥/ > /r, r/).

I moderne fransk standardspråk fins det så vidt jeg kjenner til, ikke noe spor av ei slik fordeling av [R] og [r] som i portugisisk, og det fins heller ingen andre reflekser i moderne talt fransk av noen forskjell mellom flere slags *r*-er. Derimot skiller fransk ortografi fremdeles mellom <r> og <rr> medialt, og ifølge Lausberg (1967:

Oberitalien dagegen vereinfacht im allgemeinen die Doppelkonsonanten [...]. Schriftsteller aus Oberitalien besonders der älteren Zeit zeigen daher, wenn sie sich der Schriftsprache bedienen, nicht selten eine gewisse Unsicherheit in der orthographischen Wiedergabe schriftsprachlicher Wörter. (Rohlf's 1949: 380)

70) forsvant opposisjonen mellom opprinnelig /r/ og /r:/ på 1600-tallet i fransk: "Im Französischen wurde *-rr-* erst im 17. Jh. zu *-r-* [...] vereinfacht: *terre* [R]." Det er vel grunn til å anta at denne forskjellen da har vært kvalitativ, som i moderne iberoromansk.

Gösta Sjöstedt hevder derimot at man i provençalsk fremdeles finner "spridda rester av en äldre fördelning av r-ljuden i ett starkare och ett svagare rullat ljud." (Sjöstedt 1936: 260). Han sier videre samme sted:

Det är, som vi se, intervokalskt efter kort vokal och i uddljud, som detta *r* uppträder. Den skillnad mellan starkt och svagt rullat *r*, som sålunda spåras i södra Frankrike, har säkerligen funnits även längre norrut, ehuru den numera försvunnit. Äldre författare (Meigret 1542, Lanoue 1596 o.s.v.) skilja ännu *rr* från *r* mellan vokaler och jämföra det i stället med *r* i uddljud. Att märka är, att Thurot (La Pron. français II s. 270), citerande Dumas (1733), omtalar ett hårt bakre *r*-ljud i ord som Rhône, Roc, Pierre o.s.v. med utbredning framför allt i Arles och Marseille. Här har tydligen en övergång *r > R* ägt rum i uddljud och intervokalskt efter kort vokal.

Dersom Sjöstedt har rett i at denne fordelinga av to slags *r* kan ha gått lenger nordover i eldre fransk, er det etter mitt syn ikke utenkelig at pariserfransk før 1600 kan ha hatt ei slik fordeling av rulle- og skarre-*r* som en i dag har i mange utgaver av portugisisk, og at det som skjedde på 1600-tallet, var at skarre-*r*-en ble *generalisert*. Denne forklaringa er nok mindre "pikant" enn den med talefeilen, men til gjengjeld er den etter mitt syn atskillig mer plausibel reint språklig.

At dette skulle være en mer allment akseptert teori i dag, var helt ukjent for meg, inntil jeg her om dagen kom til å slå opp på emnet "Romance languages" i Internett-versjonen av Encyclopædia Britannica, der jeg til min overraskelse bl.a. fant følgende passasje:

[...] the Parisian uvular *r* /R/ [...] was not accepted in standard French until after the Revolution of 1789, though it was probably used by the Parisian bourgeoisie from the 17th century. It probably developed from the Latin double *-rr-*, differentiated from

single -*r*-, which in Middle French tended to be pronounced with local friction. In most modern dialects of Provence the distinction between the two *r* sounds is still made (though Occitan dialects in general are adopting the French pronunciation).

Brazilian Portuguese uses a similar contrasting pair of *r* sounds, with the usual trilled *r* represented in orthography by a single *r* and a velar, or "rough," *r* represented by *rr*: Brazilian *caro* 'dear' and *carro* 'cart.' Elsewhere only Puerto Rican Spanish and a few North Italian and Romanian dialects use the velar *r* regularly, though it is heard sporadically nearly everywhere. (*Encyclopædia Britannica Online*)

Den siste opplysningen ("heard sporadically nearly everywhere") er for øvrig interessant i lys av Amund B. Larsens påstand om forholda i norsk (og Jeffrey Wollocks i andre språk; jf. pkt. 1.1 og note 3). I grunnen er det merkelig at forskere i Skandinavia ikke synes å ha kjent til denne teorien før, for nesten ordrett de samme opplysningene står i en trykt versjon av *Encyclopædia Britannica* fra 1978, og stammer sikkert fra ei enda eldre primærkjelde, som jeg dessverre ikke kjenner (jf. Posner 1978: 1039).

Fordelinga av skarre- og rulle-*r* i bl.a. moderne portugisisk har pussig nok en temmelig eksakt parallell i visse svenske dialekter, som vi skal komme tilbake til i pkt. 2.1.

1.6. Noen tanker om framtida for skarre-*r*-en i "vestgermansk"

I Skandinavia kan en i dag ane et ganske bestemt mønster i spredninga av skarre-*r*, og dette mener jeg har ei bestemt lingvistisk forklaring, som jeg kommer tilbake til i pkt. 2. Når det gjelder utbredelsen i resten av Vest-Europa på det germanske språkområdet, er jeg vesentlig dårligere orientert om den faktiske situasjonen; dessuten trur jeg også den jevnt over er mindre klar enn i Skandinavia. Det som følger, er derfor tegna med nokså grov strek, dels basert mer på såkalt anekdotisk evidens enn på eksakte undersøkelser.

Dersom en trur på ei eller annen utgave av teorien om spredning fra Paris (slik jeg gjør), må en i alle fall kunne konstatere at skarre-*r*-en ikke synes å ha greid spranget over Den engelske kanalen. Som kjent har sørengelsk regelmessig

vokalisering av *r* (f.eks. *there is* [ðeɪɹz] <—> *there* [ðeə]), mens skarre-*r* så vidt jeg kjenner til nærmest er ukjent i Storbritannia i dag. Tidligere har en derimot hatt et lite område i Northumberland i Nordøst-England der folk skarra, det såkalte Northumbrian burr-området (jf. Sjøstedt 1936: 254–256). Hvordan denne skarringa hørtes (høres?) ut reint fonetisk, aner jeg ikke; det som derimot er velkjent, er at en av de vanligste *r*-uttalene på engelsk – bl.a. den irske og amerikanske – minner sterkt om retrofleks; jf. at amerikansk uttale av *barn* (låve) lyder (nesten) som østnorsk *barn*. Om denne *r*-kvaliteten – dersom den er gammel i engelsk – kan være årsaken til at skarringa har slått så dårlig an i Storbritannia, skal være usagt, men ut fra mine hypoteser om forholda i Skandinavia er det i alle fall en spennende tanke ...

På kontinentet er derimot situasjonen en helt annen ettersom skarre-*r*-en, så vidt jeg kjenner til, er på sterk frammarsj over hele det området der tysk er standardspråk (dvs. Tyskland, Østerrike og deler av Sveits).¹³ Foreløpig er situasjonen likevel slik at rulle-*r* fremdeles er i bruk hos en del av befolkningen over store områder, og der er mønsteret for fordelinga av de to *r*-uttalene grovt sett slik at rulle-*r*-brukerne fortrinnsvis er eldre folk på landsbygda, som sjølsagt samtidig er de som snakker mest dialektalt, mens skarre-*r*-en dominerer hos yngre mennesker i byene som snakker standardnært. Offisielt regnes både rulle- og skarre-*r* som standarduttale på tysk, men i praksis er skarre-*r* helt dominerende i standarduttalen – den eneste sjanger der rulle-*r* fremdeles er foreskrevet norm, er i klassisk sang (opera osv.).¹⁴

På det nederlandskspråklige området, dvs. i Nederland og den nordlige delen av Belgia, er situasjonen ikke så klar, men det kan se ut som om framgangen for skarre-*r*-en nå har stoppa opp i Nederland, mens den fremdeles er på frammarsj i Belgia (Van de

¹³ Opplysningene om forholda på det tyskspråklige området baserer jeg dels på samtaler med Peter Auer i september-oktober 1999, dels på egne tilfeldige observasjoner.

¹⁴ Det eneste språk (i verden?) der skarre-*r* også er "påbudt" i klassisk sang, er visstnok dansk; rulle-*r* kan aldri brukes på riksdansk, verken i tale eller sang (derimot forekommer fremdeles rulle-*r* hos eldre jyder; jf. kart 5).

Velde 1999: 12; sidetall viser til manus). For nederlandsk har Van de Velde og van Hout funnet ut at noe de kaller retrofleks artikulasjon av /r/ i (som skal være en ikke uvanlig post-vokalisk *r*-uttale i moderne nord-nederlandsk, altså i Nederland, men ikke i Belgia) ikke opptrer sammen med skarre-*r* i andre posisjoner (f.eks. initialt) hos samme informant.¹⁵ Dette kan muligens tolkes som et indisium på at retrofleks uttale og skarre-/r/ ikke går i hop i nederlandsk, slik jeg mener det er i skandinavisk (jf. pkt. 2 nedenfor), og at framgangen for retrofleks *r*-uttale i Nederland dermed også kan være en årsak til at skarre-*r*-en ikke lenger ser ut til å bre seg der. Dette er imidlertid foreløpig ikke annet enn en spekulasjon fra mi side.

En kan også gjøre seg andre spekulasjoner om hvorfor skarre-*r*-en synes å være mindre framgangsrik i Nederland enn ellers på kontinentet. Nederlandsk har som kjent frikativ uttale av /g/, og i nordnederlandsk er dette en velar, oftest ustemt frikativ, [χ]. I ord som *groot* (stor) og *graf* (grav) er det dermed en viss tendens til sammenfall med ord som *goot* (renne) og *gaf* (gav), men vel å merke *bare* hos folk som skarrer (opplyst på e-post av Pieter van Reenen og Hans Van de Velde). Dette skjer da ved at skarre-*r*-en blir assimilert av den foregående *g*-en, slik at resultatet blir et regulært *r*-bortfall. Om dette "truende sammenfallet" også kan være med å bremse framgangen for skarre-*r* i nordnederlandsk, er foreløpig heller ikke mer enn en rein spekulasjon.¹⁶

¹⁵ Jf. Van de Velde & van Hout:1999:

All these variants seem to be acceptable in standard Dutch now including the retroflex [ɹ], commonly labelled as *Gooise r*, which seems to be spreading very rapidly, especially among children and young middle class women. [...]

Particularly in the Randstad area – the economically and linguistically dominating part of the Netherlands – front realizations have a strong position. Furthermore, the retroflex variants that seem to be spreading very rapidly across the Dutch language area, are front realizations too. [...]

On the combination of variants there only seems to be one restriction: the uvular trill and the retroflex realizations do not co-occur in our corpus

¹⁶ Hans Van de Velde er imidlertid i gang med å undersøke sammenhengen mellom ulike artikulasjoner av /g/ og /r/ i nederlandsk.

Dersom jeg skulle våge meg frampå med en generell spådom om den framtidige *r*-uttalen i germansk (i Europa) basert på de tendensene vi kan se i dag, ville jeg satse på at skarre-*r*-en kommer til å bli allmenn over hele det vestgermanske området bortsett fra Storbritannia og deler av Nederland. Forholda innafør nordisk skal vi se på i det neste kapitlet.

2. Skarre-*r* i Norden, og spesielt i Norge

Kart 5 viser utbredelsen av skarre-*r* i Skandinavia. Vi ser der at skarre-*r*-en i dag fins over alt i Danmark, mens den ser ut til å ha stoppa opp i Sverige. Her i landet ekspanderer den derimot fremdeles, som vi også har sett før (jf. kart 1–3). Utbredelsen her i landet og i Sverige skal jeg komme tilbake til; den er egentlig ganske påfallende ut fra teorien om sprang mellom sentra. At skarre-*r*-en ikke fins i Finland og heller ikke på Færøyene og Island, kan vel derimot forklares ut fra stor språklig og/eller geografisk avstand og dermed liten kontakt. På det nordiske språkområdet utenom Norge vil jeg derfor regne det for relativt usannsynlig at situasjonen i framtida vil bli mye annerledes enn den vi ser på kart 5. Det som er spennende, blir derfor å se hva som kommer til å skje her i landet.

Dersom vi da bare forlenger de utviklingstendensene en ser i dag, virker det kanskje ikke så utenkelig at alle nordmenn ville få skarre-*r* en gang i framtida. Vil så det skje? Mitt svar er her et avgjort nei, i alle fall ut fra de forhold vi kan overskue i dag. Hvis vi ser nærmere på kart 1–3, oppdager vi nemlig noe interessant. På Vestlandet har skarre-*r*-en erobra et enormt område på 70 år, mens den så å si har stått i stampe på Agder-kysten – alt før 1900 fantes den i Tvedestrand, men den har fremdeles ikke nådd Risør et par mil lenger nordøst. Mitt tips er at den aldri vil komme dit heller, og dette er et område der jeg kjenner dialektforholda rimelig godt ettersom jeg er oppvokst i distriktet. Jeg har også en teori om hvorfor dette ikke vil skje, og den skal jeg nå presentere.

Kart 5 viser, som vi ser, ikke bare utbredelsen av skarre-*r* i Skandinavia, men samtidig også området der det fins såkalte retroflekse konsonanter (og tjukk *l*), dvs. assimilasjonsprodukter

av /r/ (og tjukk l) + apikal konsonant (/r/ + /t/, /n/, /s/ osv. → /t/, /n/, /s/). Vi ser også at det fins områder som verken har skarre-*r* eller retrofleks; f.eks. deler av det finlandssvenske området, øya Gotland og et par områder i Norge (Indre Agder og deler av Sogn og Fjordane). Derimot viser kartet ingen områder der det fins *både* skarre-*r* og retrofleks. Det trur jeg ikke er tilfeldig; jeg trur nemlig disse to fenomenene gjensidig utelukker hverandre.

Dette må ikke forstås absolutt slik at det skulle være fysisk umulig for et individ å bruke både skarre-*r* og retrofleks; det motbeviser jo bl.a. en god del av de omtalte enkeltindividene med skarre-*r* som talefeil; den kan jo nemlig dukke opp hvor som helst, og dermed også i retrofleksområder. Dessuten blir det "kollektivt motbevist" av folk med såkalt Frogner-*r*. Det er nemlig velkjent at skarre-*r* har vært og er til en viss grad ennå utbredt i visse miljøer i Oslo, bl.a. i den nevnte bydelen. Den "klassiske" forklaringa på dette har vært at skarre-*r*-en skulle stamme fra sørlandske barnepiker, som man importerte i håp om at den oppvoksende slekt skulle få "bløde" konsonanter, som jo hadde prestisje her i landet langt opp på 1800-tallet. I så måte var prosjektet mislykka, ingen på Frogner fikk "bløde" konsonanter, men derimot slo altså skarre-*r*-en til en viss grad gjennom. En annen teori om opphavet til skarringa på Frogner er at den skal skyldes danske mødre, noe som kanskje er vel så sannsynlig. I alle fall er det et faktum at det fins en god del mennesker i Oslo som snakker et relativt normalt oslomål, dvs. med retrofleks og alle andre østnorske standardmålstrekk, men altså med skarre-*r*.

Imidlertid vil jeg hevde at nettopp "Frogner-*r*-en" kan tolkes som et ganske sterkt indisium på at teorien min om negativ sammenheng mellom skarre-*r* og retrofleks har noe for seg. I byene på Sør- og Vestlandet har nemlig skarre-*r*-en slått gjennom i *alle* sosiale klasser, mens den i Oslo altså har forblitt et særmerke for et lite mindretall, og ingenting tyder heller på at den vil øke i tida framover. Det er vanskelig å tenke seg noen *sosial* grunn til at skarre-*r*-en skulle ha større problemer med å slå gjennom i Oslo enn f.eks. i Bergen. Dermed er det rimelig å anta at årsaken må være språklig.

Jeg vil derfor anta at når skarre-*r* og retrofleksler møtes ute i dialektlandskapet, for å bruke det uttrykket, så vil de *møtes*, men ikke *forenes*.¹⁷ Det er dette møtet som for lengst har skjedd i Sør-Sverige, der framgangen for skarre-*r*-en stoppa opp alt i første halvdel av 1900-tallet, og det er det som har skjedd nå i andre halvparten av hundreåret på Agder-kysten, der skarre-*r*-en i mi levetid bare har flytta seg noen få kilometer nordøstover (jf. kart 1-3), og nå står den bom fast. Og slik jeg ser det, er årsaken det at den nå har møtt retrofleksene, som på si side har vært på vei vestover; gamle folk i Risør-distriktet sa /sæ:rt/, de unge i dag sier /sæ:ɹ/.

2.1. "Götamålsregeln" – retrofleksler og skarring

Det fins imidlertid ett større område i Skandinavia der man har klart å kombinere retrofleksler og skarre-*r* på en ganske finurlig måte, og det er i et område i Sverige, nord for det egentlige skarre-området lengst i sør, bl.a. i landskapet Västergötland (jf. kart 6). I Sverige kalles dette systemet ofte for *götamåls-r*, eller "skorrning enligt götamålsregeln".

I disse dialektene er skarre- og rulle-*r* fordelt på en måte som ligner sterkt på det systemet som ble omtalt i pkt. 1.5 ovenfor for portugisisk. I disse dialektene brukes nemlig skarre-*r* initialt, og dessuten medialt og finalt etter *kort* vokal, mens rulle-*r* brukes i andre posisjoner (jf. Garlén 1988: 75). Det har vært antyda at denne fordelinga kan ha sammenheng med tjukk *l* på den måten at rulle-*r*-en er bevart i de posisjonene der en kan ha tjukk *l* i disse dialektene (jf. Telemann 1985: 43).

Sjøl har jeg tenkt meg at det også kan ha sammenheng med retrofleksene. Denne fordelinga fører nemlig til at en i alle fall svært sjelden får skarre-*r* i posisjoner der det kan oppstå retrofleks, men derimot i de fleste andre posisjoner; jf. 'Röra' (inf.)

¹⁷ Dessverre fins det ett bestemt område i Norge som dette ikke stemmer for, og det er – enda verre! – akkurat det området der jeg sjøl har vokst opp! Jeg trur imidlertid dette har sammenheng med at dialektene nettopp her har *r*-vokalisering, og at dette er en forutsetning for at skarre-*r* og retrofleksler kan inngå i "fredelig sameksistens" (jf. Torp 1994 og Torp 1997: 43).

: 'Röde' (preteritum) 'Röt' (supinum); 'heRRe' (subst.) best. form 'heRRen'. Dermed unngår en altså vekslinger mellom skarre-r og retrofleks, noe jeg antar vil møte en viss motstand i språkssystemet. Det er nemlig klart at retroflektering er en assimilasjonsprosess, der *r*-en og den etterfølgende konsonanten "smelter sammen" på den måten at den retroflekse konsonanten som oppstår, inneholder trekk fra begge de opprinnelige konsonantene. En slik assimilasjon er lett å forestille seg mellom to konsonanter som har tilnærma samme artikulasjonssted, nemlig framtunga (/r/ + /t/ → /tʃ/, /r/ + /s/ → /ʃ/ osv.). Derimot er det mye vanskeligere å forestille seg hvordan en assimilasjon mellom en dorsal [R] + de samme framtungekonsonantene skal kunne foregå reint artikulatorisk; dette forekommer meg å være langt mindre artikulatorisk plausibelt som assimilasjonsprosess; her må vekslinga framstå som mye mer av ei reint morfologisk veksling.

Det fascinerende med denne göta-r-en er da at den representerer en veldig nær parallell til det systemet vi omtalte i pkt. 1.5 i iberoromansk, og da først og fremst i portugisisk, men også til dels i spansk, nemlig på Puerto Rico og i visse kystdistrikter i Colombia (jf. Malmberg 1974: 86). Svensken Bertil Malmberg nevner da også (loc.cit.) at denne uttalen "på ett slående sätt påminner om bruket i vissa svenska trakter, bl.a. i Västergötland", men han spekulerer ikke videre over hvorfor det er slik.

Etter mitt syn er neppe årsaken til denne fordelinga den samme i svensk og iberoromansk; i svensk tror jeg som nevnt den kan ha å gjøre med tjukk *l* og retroflekser, mens forholda i romansk nok har å gjøre med opprettholdelse av en fonemdistinksjon som ellers kanskje ville gått tapt, slik den jo har gjort i de fleste andre romanske språk (på grunn av generelt tap av distinktiv kvantitet, både ved vokaler og konsonanter). Det pussige er bare at det fonetiske resultatet er så likt og den fonotaktiske fordelinga så parallell.

2.2. Møtes skarre-r og retroflekser i Vest-Telemark og ved Stad?

Etter denne lille utflukten til Sverige og den romanske verden

skal vi tilbake igjen til skarre-*r* og retroflekker i vårt eget land. For å uttrykke det medisinsk, kan vi altså si at retroflekker er vaksine mot (generell) skarre-*r*, mens skarre-*r* er vaksine mot retroflekker. De "uvaksinerte" områdene som fremdeles er mottagelige for den ene eller andre "smitten", er altså de hvite flekkene på kart 5, altså der folk sier [su:rt] og [værs]; der vil de etter min teori enten gå over til å si /[su:t] og [væf] med retroflekker, eller [su:Rt] og /[væRs] med skarre-*r*. Min spådom går da ut på at de to områdene det gjelder – et nordlig i Sogn og Fjordane og et sørlig i Agder-Telemark – vil få dels den ene, dels den andre utviklinga. I det sørlige området vil jeg anta at alt utenom den delen som ligger i Skiens-vassdraget, vil få skarre-*r*, for den er på vei innover landet over alt i Agder-fylkene, og også inn i den delen av Telemark som ligger i Arendals-vassdraget. Derimot er retrofleksene på vei oppover Skiens-vassdraget, slik at de unge i hele resten av Vest-Telemark nå har retroflekker. Dette har selvfølgelig ikke primært noe med hydrografien å gjøre, men med kommunikasjonsmønstra, som igjen sjølsagt blir delvis bestemt av naturforholda.

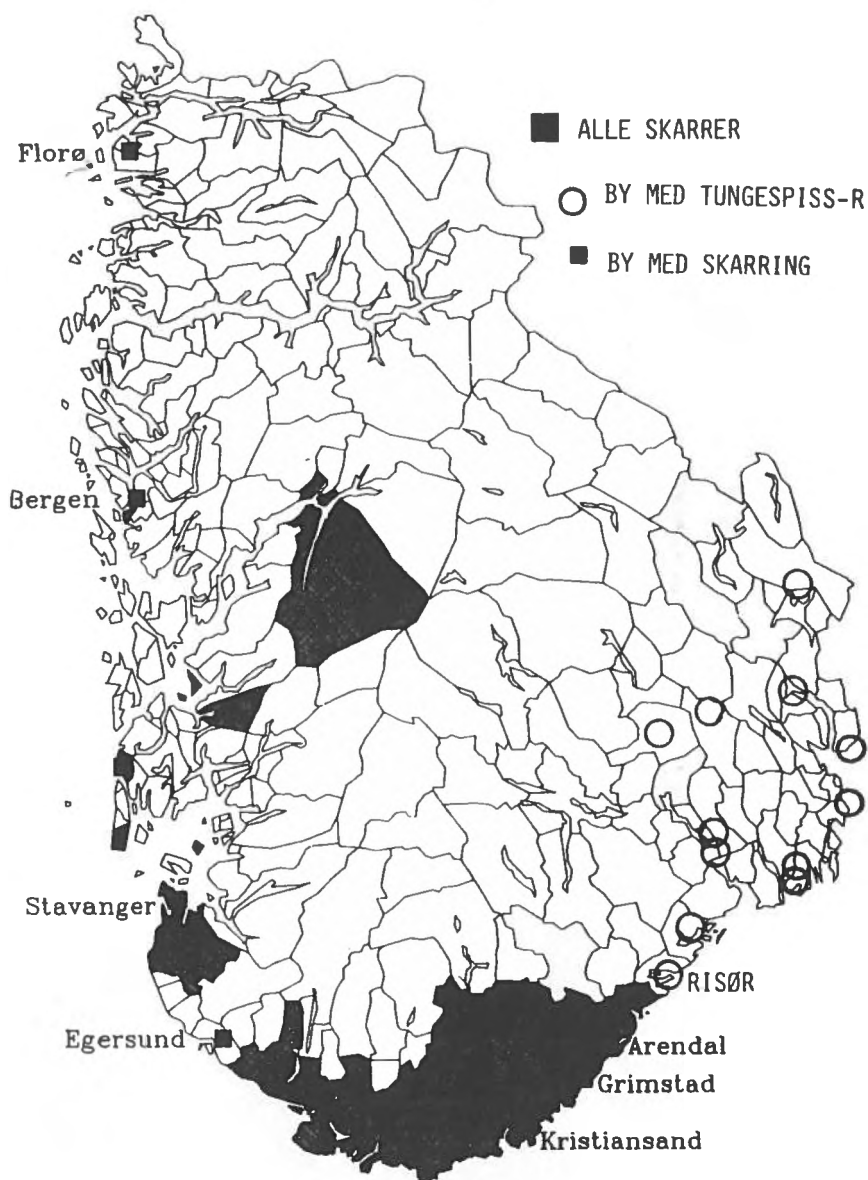
På Nordvestlandet er jeg ikke så lokalkjent, men ettersom både bygdene på det nordlige Sunnmøre og "sunnmørshovedstaden" Ålesund forlengst har fått retroflekker (jf. Sandøy 1996: 161), regner jeg med at hele Sunnmøre etter hvert vil kunne bli retrofleksområde ut fra teorien om sprang mellom sentra. Det betyr altså at slaget mellom retroflekker og skarre-*r* på Vestlandet kan komme til å stå i Fjordane, og der er det visst foreløpig uavgjort, for ifølge en fersk undersøkelse ser det ut til at skarre-*r*-en har problemer med å slå gjennom f.eks. i et større sentrum som Førde, og grunnen antas å kunne være et behov for å markere språklig egenart i forhold til "skarre-sentra" i vest og sør: "[...] bruken av rulle-*r* kan [...] sjåast på som ein *identitetsfaktor*, som er med på å skilje ein førdianar frå t.d. florøværingar eller bergensarar" (Sølvberg 1998: 80). Så spør det om "førdianerne" og andre fjordinger også i framtida vil være like opptatt av å distansere seg språklig fra naboer både i sør og i nord. I så fall vil Fjordane og muligens Søre Sunnmøre kunne bli det siste reliktområdet i Norge der dialekten verken har skarre-*r* eller

retrofleksjer. Men om fjordingene også til slutt må gi tapt for den ene eller andre "smitten", kunne jeg som pedagog ønske at retrofleksjer og skarre-*r* ville møtes ved et kjent landemerke som Stad; det ville pedagoger og norskstudenter i så fall være evig takknemlige for!

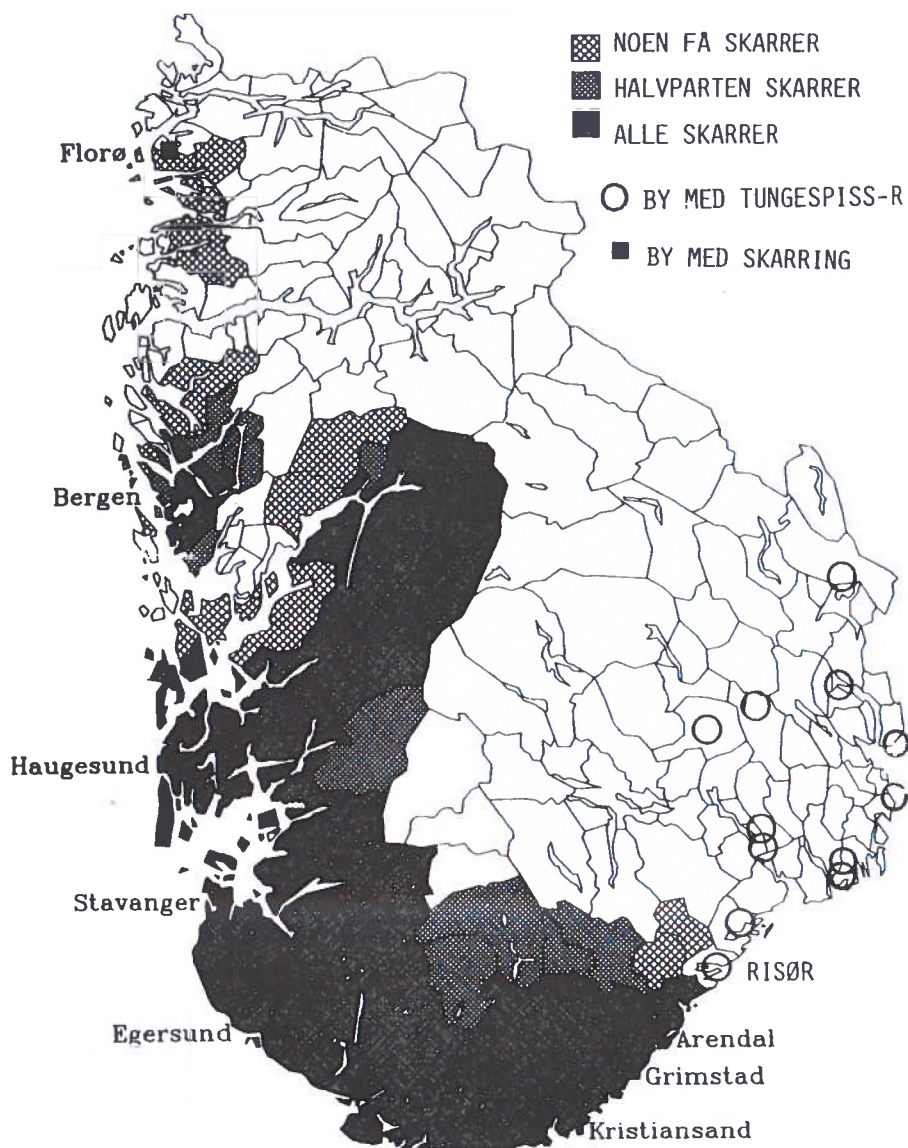
Litteratur

- Bugge, Inger. 1949. *Korrekt dagligtale*. Oslo: Fabritius
- Chambers, J. K. & Peter Trudgill. 1980. *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press
- Encyclopædia Britannica Online*: "Romance languages": http://www.eb.com:180/bol/topic?artcl=109774&seq_nbr=3&page=n&isctn=2&pm=1 [Accessed April 16, 1999]
- Fintoft, Knut m.fl. 1983. *En undersøkelse av normalspråket hos norske 4-åringer*. Trondheim: Universitetet i Trondheim
- Foldvik, Arne Kjell. 1988. Spredning av skarring i Norge i løpet av om lag 70 år. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1/2
- Garlén, Claes. 1988. *Svenskans fonetik*. Lund: Studentlitteratur
- Gjerdman, Olof. 1935. Artikkel om R i *Svensk Uppslagsbok*, bind 22. Stockholm.
- Jensen, Jørgen Schmitt & Birger Lohse. 1993. *Elementær Portugisisk Grammatik*. København: Munksgaard
- Jespersen, Otto. 1897–1899. *Fonetik: en systematisk fremstilling af læren om sproglyd*. København: Det Schubothenske Forlag
- Kotsinas, Ulla-Britt & John Helgander (utg.). 1994. *Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden*. Stockholm
- Larsen, Amund B. 1926. *Sognemålene*. Oslo: Det norske videnskapsakademi
- Lausberg, Heinrich. 1967. *Romanische Sprachwissenschaft II. Konsonantismus*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Linell, Per & Margareta Jennische. 1980. *Barns uttalsutveckling*. Lund: LiberLäromedel
- Malmberg, Bertil. 1974. *Spansk fonetik*. Lund: LiberLäromedel
- Ohlsson, Stig Örjan. 1978. *Skånes språkliga försvenskning, 1*. Lund: Ekstrand
- Perelló, Jorge. 1959. Carlos V y la pronunciación española. *Anales de Medicina* (sección "Medicina") 45: 105–114
- Posner, Rebecca. 1978. Romance Languages. *Encyclopædia Britannica* volume 15.

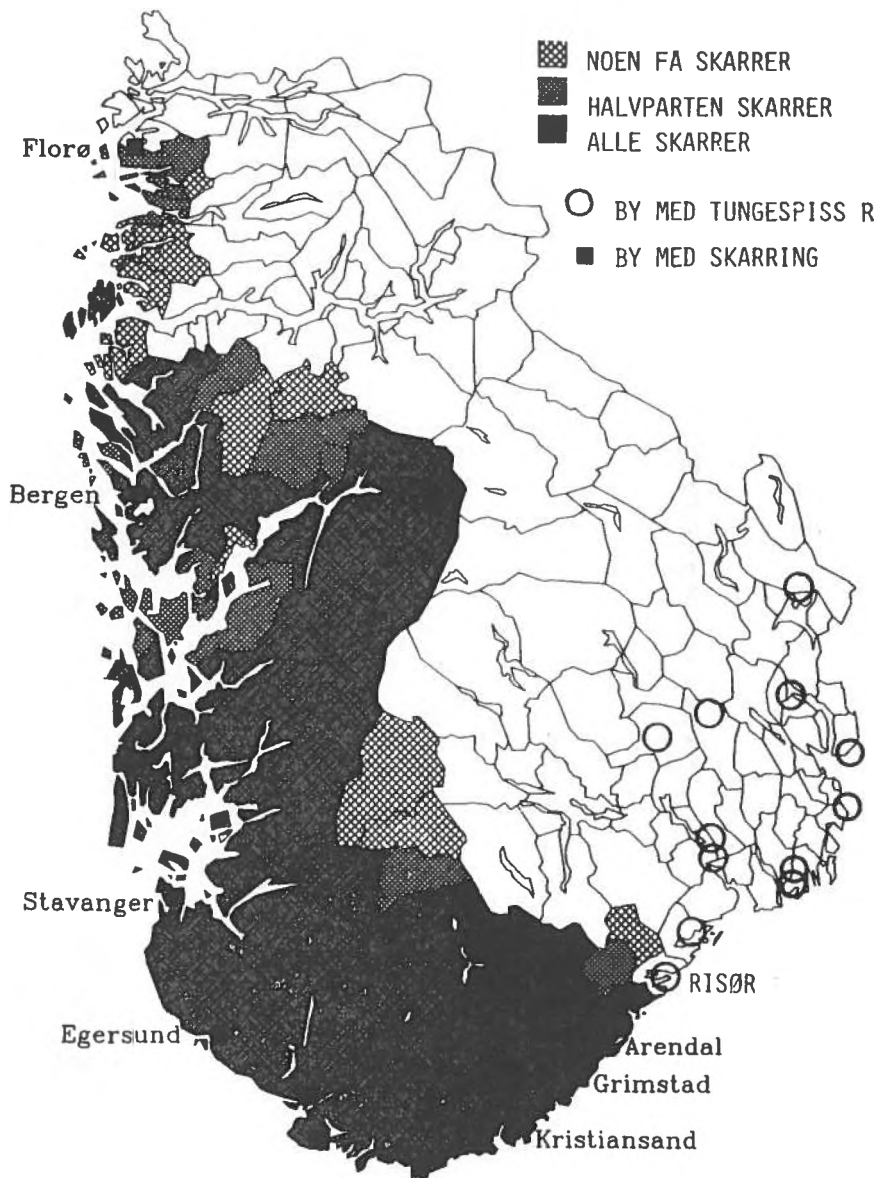
- Sandøy, Helge. 1988. Dialektane våre. I Johnsen, Egil Børre (red.). 1988. *Talemålet. Vårt eget språk bind 2*. Oslo: Aschehoug
- Sandøy, Helge. 1996. *Talemål*. Oslo: Novus
- Sandøy, Helge. 1999. Utviklingslinjer i moderne norske dialekter. *Folkmålsstudier. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi nr 39*. Helsingfors
- Sjöstedt, Gösta. 1936. *Studier över r-ljuden i sydsnkandinaviska mål*. Lund: Landsmålsarkivet
- Sølvberg, Ola. 1998. *Endringar i førdedialekten*. Utrykt hovedoppgave – Høgskolen i Agder
- Teleman, Ulf. 1985. *Till det nordiska r-fonemets historia*. Upublisert manus – Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet
- Teyssier, Paul. 1989. *Manual de lingua portuguesa*. Coimbra: Coimbra editora
- Tjäder, Börje. 1987. De problematiske r-ljuden. *Saga och Sed* s. 81-94
- Torp, Arne. 1994. Skarre-r mot retrofleksar: Ein rapport frå frontlinja. I Kotsinas & Helgander (s. 291-299)
- Torp, Arne. 1997. Fonologisk regionalisering – spesielt om skarre-r og retrofleksar. *Nordica Bergensia*. 13. 29-50.
- Trautmann, Moritz. 1880. *Besprechungen einiger Schulbücher nebst Bemerkungen über die R-Laute*. *Anglia* 3: 204-222.
- Van de Velde, Hans & Roeland van Hout. 1999. The pronunciation of (r) in standard Dutch. *Linguistics in the Netherlands*. *AVT Publications 16* Amsterdam: John Benjamins Publishing Company
- Wollock, Jeffrey. 1982. Views on the decline of apical r in Europe: Historical study. *Folia Linguistica Historica*, Tomus III/2.

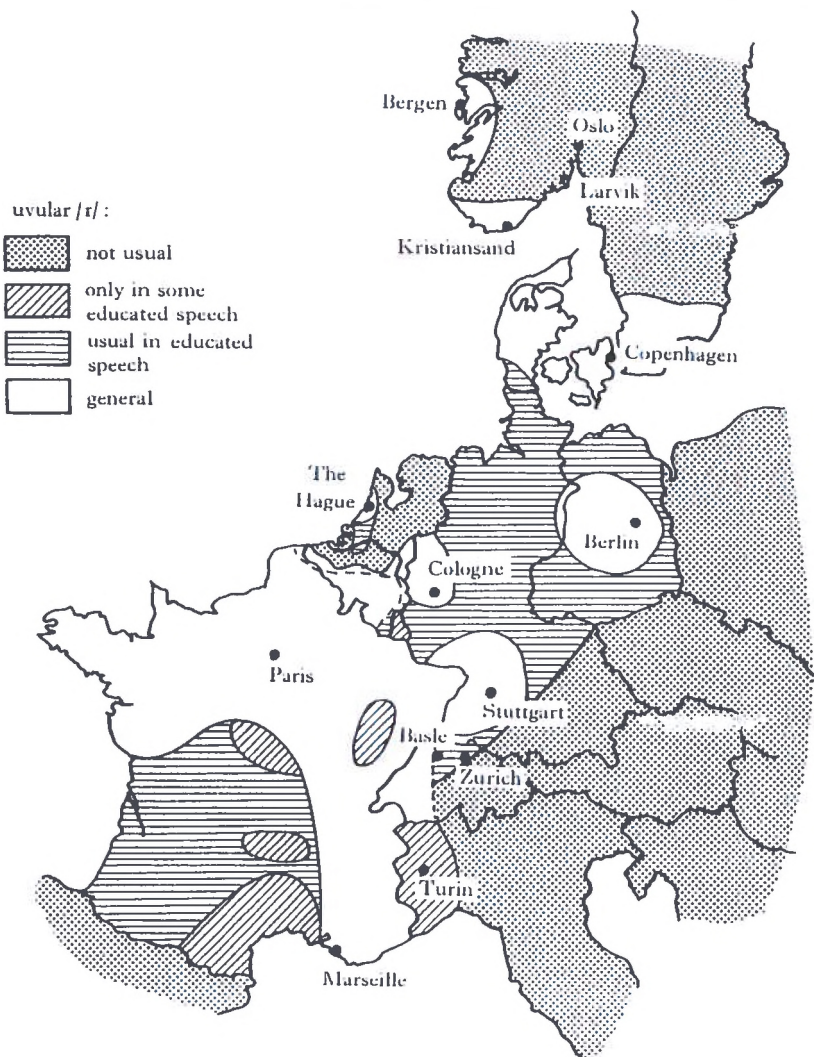
Kart 1. Informanter født omkring 1900

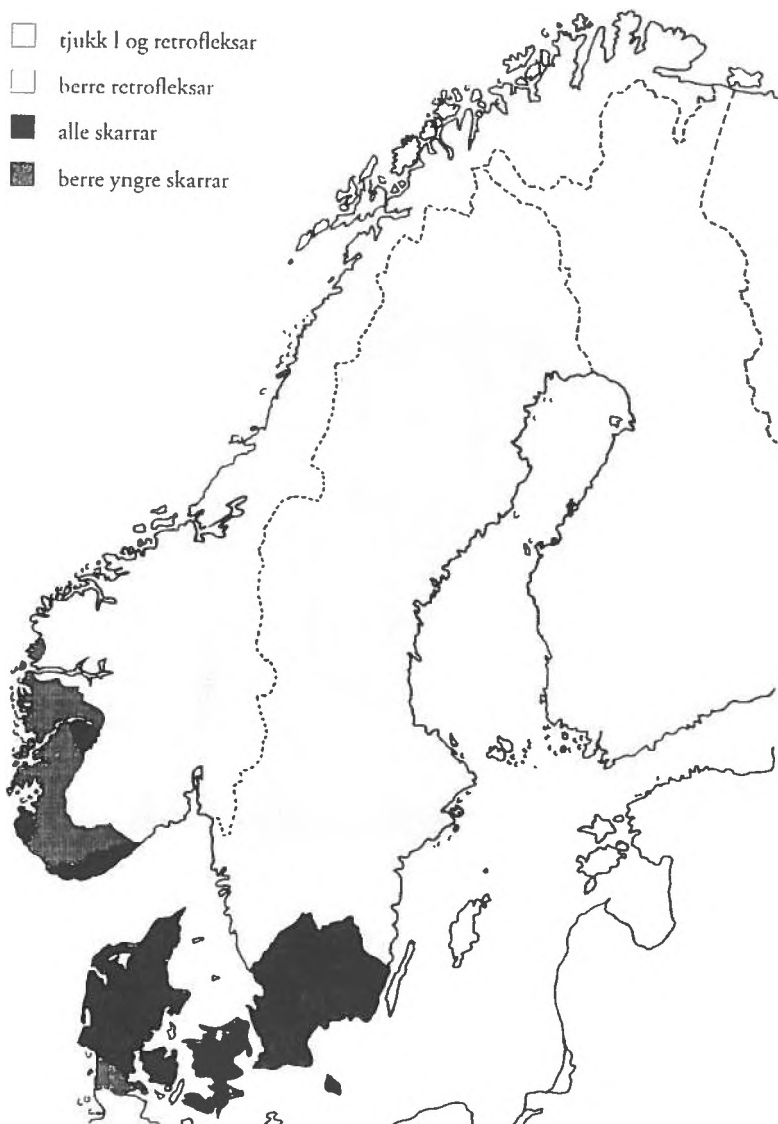
Kart 2. Informanter født omkring 1950

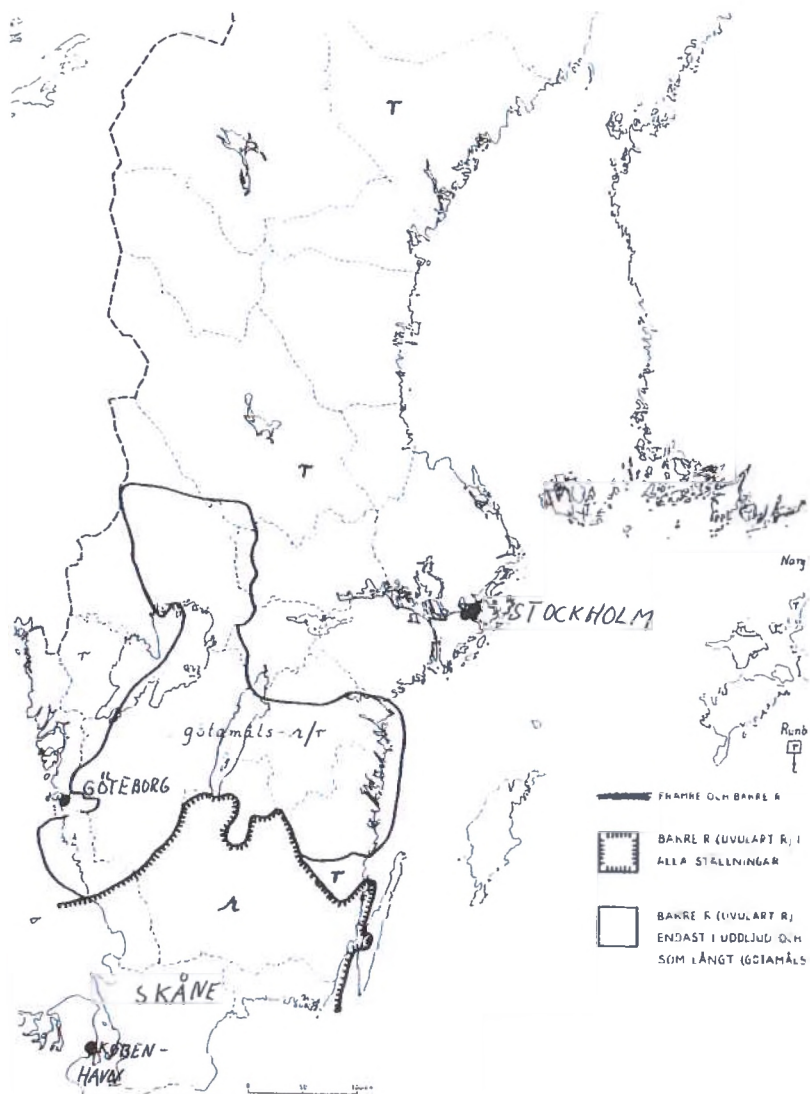
Kart 3. Informanter født omkring 1970

Uvular /r/ in greater social detail (after Trudgill 1974c)

Kart 5. Skarring og retroflekering i Norden

Kart 6. Uvular r i Sverige

Det kvalitative telefoninterview og andre interviewmetoder i sociolingvistikken¹

Af Randi Benedikte Brodersen

Indhold

1. Indledning
2. Det offentlige interview
3. Sociolingvistiske interviewmetoder
 - 3.1 Det sociolingvistiske interview
 - 3.2 Det kvalitative forskningsinterview
 - 3.3 Det supplementære telefoninterview
 - 3.3.1 Nogle overvejelser omkring valg og brug af telefonmetoder
 - 3.4 Det kvalitative telefoninterview
4. Afsluttende bemærkninger

1. Indledning

Formålet med denne artikel er dobbelt; det er dels at få et overblik over sociolingvistiske interviewmetoders karakteristika, fordele og

¹ Artiklen er en bearbejdet version af et indlæg holdt på talemålskonferencen *Språkleg regionalisering* på Sotra 17.–18.9.1999, og et indlæg holdt på Avdeling for lingvistik, Universitetet i Bergen, 26.11.1999. Jeg er især tak skyldig til Gunnstein Akselberg, Torodd Kinn og Werner Koller for værdifulde kommentarer.

begrænsninger, dels at beskrive og diskutere en metode som jeg vil kalde det kvalitative telefoninterview.

Artiklen handler om fire forskjellige interviewmetoder som brukes til dataindsamling i sociolingvistiske undersøgelser, og den bygger på sociolingvistisk og metodisk forskningslitteratur og erfaringer fra ansigt-til-ansigt-interviewsamtaler med danske informanter i en undersøgelse i 1998 (Brodersen 1998). En forklarende kommentar skal gives til de fire metodebetegnelser i indholdsoversigten ovenfor; betegnelsen *det sociolingvistiske interview* stammer fra William Labov (Labov 1984: 32, jf. Labovs 10-punktsprogram i afsnit 3.1), betegnelsen *det kvalitative forskningsinterview* stammer fra den norske psykolog Steinar Kvale, Center for Kvalitativ Metodeudvikling, Universitetet i Aarhus (Kvale 1979/1987 og 1997). *Det supplementære telefoninterview* er min betegnelse for en tidligere anvendt telefonmetode i sociolingvistikken. Ny derimod er både betegnelsen og metoden *det kvalitative telefoninterview*. Mig bekendt er den ikke blevet omtalt eller brugt tidligere.

Betegnelsen kvalitativ og de interviewtræk jeg ønsker at fremhæve ved at bruge denne betegnelse, omtaler jeg i afsnit 3.4. Forholdet mellem kvalitativt og kvantitativt orienterede metoder i sociolingvistikken vender jeg tilbage til i afsnit 3.2. Jeg bruger formuleringen *kvalitativt eller kvantitativt orienterede metoder*, efter metodeforskerne Cato Wadel (1991) og Erik Fossåskaret (1997), for allerede nu at pege på at de to metodetraditioner ikke udelukker hinanden, som det har været almindeligt at mene, men kan kombineres og gå i den ene eller den anden retning:

[...] i praktisk arbeid er ikke forskeren henvist til å gjøre et valg mellom to gjensidig utelukkende metodeposisjoner. Han velger framgangsmåter som vi kan plassere et eller annet sted på en tenkt skala fra kvantitativ til kvalitativ tilnærming. Med de metodeposisjoner forskeren gjør, orienterer han seg i kvantitativ eller kvalitativ *retning*. I samsvar med en slik både-og-tenkning vil vi i denne boka for en stor del bruke formuleringen *kvalitativt orientert forskning*, som Cato Wadel (1991) gjør det i sin metodebok (Fossåskaret 1997: 12).

Telefonmetoden, eller det supplementære telefoninterview, er en lidet anvendt metode i sociolingvistikken. Kun ganske få sociolingvister har anvendt metoden og diskuteret og problematiseret visse aspekter ved den (fx Thelander 1980). Forskningslitteraturen om telefoninterviewet i sociolingvistikken er derfor af begrænset omfang. Men dele af metodediskussionen om det traditionelle ansigt-til-ansigt-interview i sociolingvistikken inden for de sidste 15–20 år, kan overføres til telefoninterviewet.

Inden jeg diskuterer telefoninterviewet, vil jeg først karakterisere interviewet som genre og metode: Hvad er et interview? Hvilke regler og genretræk kendetegner et interview, og hvad bliver det brugt til? Jeg mener det er vigtigt at gøre rede for interviewbegrebets indhold fordi det kan rumme så meget forskelligt, alt efter hvem der bruger det og til hvilket formål det bruges (jf. Alver 1987: 87). Der findes mange forskellige slags interview med forskellige formål, men det kan være hensigtsmæssigt at skelne mellem to hovedkategorier: det almindelige, offentlige interview, som også kunne kaldes medieinterviewet, fordi alle kender det fra medierne, og forskningsinterviewet som i denne kontekst omfatter forskellige sociolingvistiske interviewmetoder som vi kender fra vores egen og andres forskning, men som er ukendt for vores informanter.

Det offentlige interview bruger medierne til bl.a. nyheds- og informationsformidling og underholdning. Forskningsinterviewet bruger specialister i forskningsøjemed, og det gøres til genstand for videnskabelig behandling og tolkning. Begge er mundtlige, men bliver nogle gange transformeret til skrevne tekster, i mere eller mindre bearbejdet form, bl.a. i aviser, ugeblade, tidsskrifter og rapporter. I denne sammenhæng behandles kun mundtlige interviewtyper.

2. Det offentlige interview

Det jeg har kaldt det offentlige interview, kan opfattes som interviewgenrens grundform, eller prototype, fordi det er det interview som alle i samfundet kender og har oplevet, mere eller mindre direkte eller indirekte. Det kan karakteriseres som en samtale

der består af spørgsmål og svar. Det omfatter forskellige medieinterview som bruges til bl.a. nyhedsformidling og underholdning. Vi møder interviewsamtaler i radioen og fjernsynet hver dag.

Fælles for disse interviewtyper er at de er autentiske, men dog ofte redigerede samtaler i mere eller mindre formelle situationer, ofte i en offentlig kontekst, og at både interviewer og den interviewede kender de spilleregler der gælder for situationen, interviewets formål, form og struktur og parternes roller i forhold til hinanden. Det er disse regler vores informanter overfører til de sociolingvistiske interviewkontekster, når de har bestemte forventninger til interviewerens rolle og opgaver og deres egen rolle som informant og til hvad der kan foregå inden for interviewets rammer (jf. Wolfson 1997: 120). Derfor bliver de overraskede eller forvirrede når de oplever brud på disse regler i det sociolingvistiske interview (Wolfson 1976, se også afsnit 3.1 under (b)).

Interviewreglerne for offentlige interview indebærer at der er en fast struktur med spørgsmål og svar, et fast og asymmetrisk forhold mellem interviewer og respondent og en fast opgavefordeling: Intervieweren åbner og styrer samtalen, stiller forholdsvis korte og passende spørgsmål om visse emner, bestemmer samtalemålet og emneskift og vender evt. tilbage til bestemte udtalelser i løbet af samtalen. Intervieweren har hele tiden kontrol over situationen, og begge parter holder sig til det aktuelle emne. Respondenterne svarer, helst både villigt og udførligt. De forventer klare og relevante spørgsmål fra interviewer og at interviewer ikke træder ud af sin interviewerrolle (jf. fx Nordberg 1982: 104). Følgende interviewdefinitioner fra nogle amerikanske informanter peger på interviewets spørgsmål-svar-struktur og formål:

... 'An interview is a question and response conversation between two or even more than two people.'

... 'An interview is a meeting in which one is questioned and one answers.'

... 'An interview is where someone comes and asks you a lot of questions and you answer them.'

... 'A meeting for the purpose of finding out information.' (Wolfson 1997: 116).

3. Sociolingvistiske interviewmetoder

Sociolingvistiske interviewmetoder er forskellige typer informant-samtaler som talesprogsforskere bruger til indsamling af talesprogsdata med henblik på at dokumentere fx forskellige talesprogstræk og talesprogsvariation for at kunne beskrive, forklare og prædikere sprogudvikling og sprogforandringer.

Talesprogsdata kan indsamles i ansigt-til-ansigt-samtaler mellem en informant og en interviewer, evt. mellem to informanter og en interviewer, i telefonsamtaler og gruppesamtaler. Samtalerne båndoptages, og båndoptagelsen ligger til grund for den efterfølgende analyse. Det betyder at det i ansigt-til-ansigt-interview ikke er informanters talesprog i en autentisk situation der er undersøgelsesobjektet, men altid informanters bandede tale i en interviewsituation.

Vi kan skelne imellem to metodetraditioner i sociolingvistikken. På den ene side står den klassiske sociolingvistik, den labovianske variationslingvistik, med sine kvantitativt orienterede metoder, og det sociolingvistiske interview som den dominerende indsamlingsmetode. På den anden side står den interaktionistiske, socialantropologisk-etnografisk inspirerede sociolingvistik med sine kvalitativt orienterede metoder som bl.a. deltagerobservation, gruppesamtaler og det kvalitative forsknings-interview.

Ved valg af indsamlingsmetode vil det som regel være sociolingvistikkenes metodetraditioner og de store forbilleder der er afgørende; de valgte metoder er bestemt af og tilpasset en undersøgelses mål, og dermed eventuelle særtræk ved et informantudvalg, samtidig med at også praktiske, tidsmæssige og økonomiske hensyn spiller en rolle. Jeg skal vende tilbage til sådanne og andre overvejelser i forbindelse med valg og brug af telefoninterview i 3.3.1.

Forskellige interviewmetoder vil kunne give svar på forskellige spørgsmål og har forskellige fordele og ulemper, men uanset hvilken interviewmetode talesprogsforskere vælger at bruge, ønsker de som regel, bl.a. af repræsentativitetshensyn, at have kontrol over en

række faktorer i optagelsessituationen. De faktorer der opfattes som kontrollable og objektive og som diskuteres og vurderes, er: optagelsesudstyr, lokalitet, interviewer og intervieweradfærd, samtaleemner og information til informanter om en undersøgelses formål (jf. fx Akselberg 1995: 84). Blandt disse faktorer er intervieweren og interviewerens adfærd dog en problematisk, subjektiv påvirkningsfaktor. Andre subjektive og ukontrollable faktorer er fx informantadfærd, statusforholdet mellem interviewer og informant og hvordan de påvirker hinanden og dermed de bandede data i interviewsituationen. Men i diskussionen af en af sociolingvistikens mest brugte metoder, det sociolingvistiske interview, har der som regel ikke været fokus på subjektive påvirkningsfaktorer og det interaktionistiske aspekt, måske bl.a. fordi det drejer sig om kvantitative undersøgelser med mange informanter, og måske også på grund af sociolingvistikens positivistiske udgangspunkt. Heller ikke i forbindelse med sociolingvistikens telefoninterview, som dog kun er blevet anvendt i nogle få store undersøgelser, er de subjektive faktorer blevet diskuteret. Men det er de derimod i diskussioner af det kvalitative forskningsinterview, som er blevet brugt som indsamlingsmetode i enkelte sociolingvistiske undersøgelser.

I det følgende skal jeg præsentere de fire interviewmetoder: *Det sociolingvistiske interview, det kvalitative forskningsinterview, det supplementære telefoninterview og det kvalitative telefoninterview.*

3.1 *Det sociolingvistiske interview*

Det sociolingvistiske interview som er udviklet af Labov til indsamling af talesprog i kvantitative undersøgelser, er sociolingvistikens hovedmetode og er i årenes løb blevet anvendt af mange forskere verden over, i mere eller mindre tilpasset form, hovedsageligt i kvantitative undersøgelser. Formålet er at indsamle og dokumentere såkaldt naturlig tale, dvs. almindeligt hverdags-sprog, og evt. også stilistisk variation.

Labov har beskrevet dette interview nøje i et interessant 10-punktsprogram (Labov 1984: 32–33):

The sociolinguistic interview is governed by a number of goals, some complementary but others contradictory:

1. to record with reasonable fidelity from one to two hours of speech from each speaker.
2. to obtain the full range of demographic data necessary for the analysis of sociolinguistic patterns (age; residential, school, occupation, and language history; family location and relations; income, rent or house values; group memberships and associations).
3. to obtain comparable responses to questions that define contrasting attitudes and experiences among various sub-cultures (experience of the danger of death; fate; premonitions; fighting and rules for a fair fight; attitudes towards other racial and ethnic groups; educational aspirations).
4. to elicit narratives of personal experience, where community norms and styles of personal interaction are most plainly revealed, and where style is regularly shifted towards the vernacular.
5. to stimulate group interaction among the people present, and so record conversation not addressed to the interviewer.
6. to isolate from a range of topics those of greatest interest to the speaker, and allow him or her to lead in defining the topic of conversation.
7. to trace the patterns of communication among members of the neighborhood, and establish the position of the speaker in the communication network.
8. to obtain a record of overt attitudes towards language, linguistic features and linguistic stereotypes.
9. to obtain specific information on linguistic structures through formal elicitation; reading texts and word lists.
10. to carry out field experiments on subjective reactions towards perceptions of linguistic forms (minimal pair and commutation tests; self-report tests; subjective reaction tests; family background tests).

Som det fremgår af Labovs program, er forskellige stilistiske formalitetsgrader indbygget i forskellige emner og genrer; først kommer de emner der skal kunne give stilistisk variation og efterhånden det naturlige talesprog, til sidst de mest formelle genrer som tekstlæsning, udtale af ord på ordlister og minimale par (Labov 1966: 92-109). Nogle emner er mere eller mindre obligatoriske som fx social og sproglig baggrund, familie, barndom, skolegang og arbejde, men interviewet skal også indeholde emner som interesserer informanterne (pkt. 6) Det betyder at informanterne til en vis grad selv vælger deres emner, fordi det antages at det vil påvirke deres sprogbrug i uformel retning og få dem til at bruge et mere uformelt

talesprog. Et af de mest omtalte og frugtbare emner for at få den naturlige, uformelle tale frem, har nok været Labovs berømte spørgsmål om dødsfare (jf. også pkt. 3): "Have you ever been in a situation where you thought you were in serious danger of being killed – where you thought to yourself, 'This is it?'" (Labov 1966: 107). – Det etisk problematiske i at interviewere stiller sådanne eksistentielle spørgsmål og lader informanter svare mere eller mindre sindsbevæget uden hverken at have brug for eller være interesserede i indholdet i deres svar, skal jeg ikke kommentere nærmere i denne sammenhæng.

Selv har jeg oplevet at informanters eget sprog og egne sproglige erfaringer kan være et særdeles engagerende og informativt emne (Brodersen 1998). Men mange sociolingvister har ment at sprog ikke kunne være et aktuelt og egnet samtaleemne, fordi det skulle få informanters opmærksomhed til at være rettet for meget mod hvordan de snakker, og således påvirke deres talesprog i formel retning og resultere i det modsatte af det sociolingvister er ude efter. Denne fokuseren på det naturlige talesprog som mål har betydet at sociolingvister generelt har været mere optaget af form end indhold; det betyder ofte ikke så meget hvad informanterne siger, bare de producerer de ønskede former og naturligt talesprog. Men for at få disse former har sociolingvister ofte valgt bestemte emner og kontekster som formerne er forbundet med.

Flere forskere har diskuteret problemer knyttet til det sociolingvistiske interview i forhold til forskellige emner. Jeg vil her nøjes med at pege på tre problemområder:

- (a) Undersøgellesobjektet: det naturlige talesprog
- (b) Interviewereffekten og interviewer-informant-forholdet
- (c) Informanternes forventninger til og oplevelse af interviewsituationen.

(a) Undersøgellesobjektet: det naturlige talesprog

Når det gælder undersøgellesobjektet og den opfattelse at det naturlige talesprog er en helhed som findes og kan fremmanipuleres af en interviewer i en formel situation, kan vi spørge os selv: Hvor,

hvornår og med hvem taler mennesker et naturligt talesprog, og har mennesker et mere naturligt talesprog i uformelle og private situationer end i halvformelle og formelle situationer? Eller er grænsen mellem mange formelle og uformelle situationer måske så udvisket og varierende at også talesproget har flyttet sig i stilistisk henseende, så at vi måske kan finde et naturligt talesprog – eller flere slags naturlige talesprog – i flere og andre situationer end tidligere? Om det naturlige talesprog skriver den amerikanske forsker Nessa Wolfson:

The important point to be made here is that there is no single, absolute entity answering to the notion of natural/casual speech. If speech is felt to be appropriate to a situation and the goal, then it is natural in that context. The context itself may be formal or informal, interview or conversation. It is only when norms of speaking are uncertain or violated that one gets 'unnatural' speech. (Wolfson 1997: 124)

(b) Interviewereffekten og interviewer-informant-forholdet

Andre problemer er knyttet til interviewerens adfærd og statusforholdet mellem interviewer og informant, som fx når intervieweren manipulerer med og bryder de konventionelle interviewregler for at gøre den formelle situation mindre formel, bl.a. ved at afvige fra emnet og opfordre informanterne til at gøre det samme og fortabe sig i lange personlige oplevelser og erfaringer:

I sin typiska form består intervjun av ett samtal mellan en intervjuare [...] och en informant [...]. Intervjun är en i västerländska samhällen vanlig talhändelse med av de allra flesta försökspersoner välkända regler [...]. Vad de flesta sociolingvister emellertid försöker göra, åtminstone under någon fas av inspelningen, är att bryta dessa regler och uppmuntra försökspersonen att göra detsamma genom att avvika från ämnet, förlora sig i långa, självupplevda berättelser och ta egna initiativ (Nordberg 1982: 105).

Der findes eksempler på interviewundersøgelser som viser at informanterne ikke forstår hvad meningen er, når intervieweren træder ud af sin interviewerrolle og samtidig forstyrrer statusforholdet mellem sig selv og informanten (Wolfson 1976), og

også for interviewereren kan situationen blive mærkelig:

Både A-og B-intervjua vart haldne som uformelle, ustrukturerede samtalar, der det vart snakka nokså laust rundt begge dei temaa som hadde vorte sette opp, utan at det var klart opplista spørsmål. Nokre av informantane let til å undre seg over denne forma, og stilte spørsmål som: "ska 'kje du begynne snart?" (underforstått med intervjuet), "he 'kje du med spørsmål?", "e det ditte som e intervjuet?". Det oppstod med andre ord tvil kring den kommunikative hendinga [...]. Det må leggjast til at det ikkje berre var informantane som kjende at situasjonen var litt merkeleg. Det gjaldt i like stor grad for oss intervjuarar. Det kjendest særleg merkeleg for intervjuaren i A-situasjonen, som var heilt ukjend for desse menneska, å kome med fullt opptaksutstyr og ha ein såkalla "uformell" samtale (Røyneland 1994: 71).

Interviewet foregår ofte i private omgivelser, men uanset lokaliteten er interviewsituationen nok mere eller mindre formel, alene på grund af en interviewers tilstedeværelse og brugen af optagelsesudstyr. Interviewerens tilstedeværelse er en problematisk påvirkningsfaktor, kendt som *observatørens paradoks*, dvs. det problem at en sprogforsker ønsker at finde ud af hvordan mennesker snakker når de ikke bliver observeret, men kun kan få den slags data ved at observere dem (Labov 1977: 256). Labov og andre har forsøgt at finde forskellige tekniske løsninger på observatørproblemet, bl.a. ved at kombinere forskellige indsamlingsmetoder, bruge flere interviewere (Milroy 1987: 60–64) og ved at udforme en strategi til interviewereren (Møller 1995: 7–9). At udstyre interviewereren med en strategi er en interessant måde at håndtere problemet på fordi der bag strategien må ligge en opfattelse af intervieweradfærd som en problematisk og variabel faktor der er vanskelig at kontrollere.

Mange vellykkede forsøg er blevet gjort på at reducere problemet, men paradokset hører til interviewmetoden, og selv om interviewereren bliver udstyret med en strategi, vil vedkommende ikke være nogen konstant faktor:

Det er altså en *kompleks kombination af faktorer* der har indflydelse på interviewforløbet og på interviewerens verbale adfærd. Vores resultater viser at interviewereren ikke er upåvirkelig af situationelle, sociale og

psykologiske faktorer [...]. Vi har i analysen redegjort for hvordan signifikante udsving i variablernes forekomst kan tilskrives *i.* interviewets omgivelser, *ii.* informantens og interviewerens opfattelse af hvilken speech act de deltager i, *iii.* forholdet interaktanterne imellem, og *iv.* de emner der tales om i interviewet. Vi har dermed vist at *intervieweren i det sociolingvistiske interview ikke er den konstant han regnes for at være* (Heegaard, Hvilshøj og Møller 1995: 56 og 57–58).

Og som sociolingvisten Nessa Wolfson påpeger vil både køns- og aldersforskelle og sociale forskelle mellem interviewer og informanter påvirke parternes verbale adfærd (Wolfson 1997: 122). En interviewer vil reagere forskelligt på forskellige informanter og blive påvirket forskelligt af forskellige informanter; begge parter tilpasser sig til hele tiden hinandens sprog og talestil.

(c) Informanternes forventninger og oplevelser

En vigtig og vanskelig kontekstuel faktor er også informanternes forskellige oplevelser af og forventninger til det at blive interviewet, til interviewsituationen og deres egen og interviewerens rolle. De har forskellige forudsætninger og forventninger og oplever derfor situationen og interviewet forskelligt. Jævnfør også eksemplet ovenfor under (b) på et interview som stukturelt afviger fra det informanterne havde forventet.

Et par af mine informanter oplevede interviewet som en slags eksamen og fortalte at de var lidt usikre på om de kunne svare på alle spørgsmål. For enkelte andre fik interviewet nærmest en terapeutisk funktion; de fortalte at det havde været en positiv erfaring at sætte ord på sproglige oplevelser og erfaringer og få lov til at snakke om vigtige episoder som de ikke havde fortalt til nogen før (jf. fx også Nesse 1994: 68–69).

Betydningen af sådanne subjektive og interaktionistiske faktorer, deres kompleksitet og de problemer de fremkalder, er som sagt blevet diskuteret blandt sociolingvister. Nogle har sat spørgsmålstegn ved om det sociolingvistiske interview er en metode der egner sig "til indsamling af datamateriale der kan bruges i et kvantitativt øjemed", eftersom de anvendte "metoder øjensynligt ikke formår at tage hensyn til kontekstens indflydelse på undersøgelsesobjektet" (Heegaard, Hvilshøj og Møller 1995: 10 og

Wolfson 1974 og 1997). Nessa Wolfson går endda så vidt som til at afvise brugen af interviewmetoden:

There is, in fact, no real justification for using interviews to collect data for use in any kind of systematic comparison of speakers without controlling for all the other factors in the speech situation. Once the very serious bias is recognized, however, we can continue to make use of data which may be collected in spontaneous interviews for other sorts of studies (Wolfson 1997: 123).

Diskussionen af sådanne problemer som her er antydnet, har ført til både metodebevidsthed og -udvikling. Nogle har tilføjet det sociolingvistiske interview elementer fra det kvalitative forskningsinterview, andre har kombineret brugen af flere metoder, og enkelte har valgt at bruge det kvalitative forskningsinterview.

3.2 Det kvalitative forskningsinterview

Det kvalitative interview er en af de traditionelle metoder i samfundsvidenskaberne og de sociale videnskaber, men er som nævnt også blevet brugt i sociolingvistikken. Der kaldes det efter den norske psykolog Steinar Kvale det kvalitative forskningsinterview (Kvale 1979/1987). Dette er fx blevet brugt af Brit Mæhlum (1986 og 1992). Også betegnelsen det kvalitative interview (fx Røyneland 1994) og det etnografiske interview er blevet brugt (Preisler 1999: 22).

En af dem der har arbejdet meget med det kvalitative interview, og som har påvirket den kvalitativt orienterede metodeudvikling i sociolingvistikken er Steinar Kvale. Han har også kaldt dette interview "det halvstrukturerede livsverdensinterview" (Kvale 1997:19). Det er en megetsigende betegnelse fordi den peger på interviewets formål. Kvale definerer dette interview som "et interview, der har til formål at indhente beskrivelser af den interviewedes livsverden med henblik på at fortolke betydningen af de beskrevne fænomener" (Kvale 1997: 19).

Nogle af de mest karakteristiske træk ved det sociolingvistiske interview (DSI) og det kvalitative interview (DKI) er anført i tabel 1 nedenfor. De er her karakteriseret i rendyrket form for at få nogle

markante træk frem ved en kvantitativ og en kvalitativ metode. Faren er da at de fremstår som hinandens modsætninger, men samtidig kommer det særegne ved begge metoder bedre frem, og det bliver da måske tydeligere at de kan komplementere hinanden. Flere forskere har peget på, at der ikke behøver at være et modsætningsforhold mellem de to metoderetninger, snarere et komplementært forhold (jf. Akselberg 1997, Grønmo 1982: 95 og Fossåskaret 1997: 11–12). Ofte kombineres de to metoder, både på indsamlings- og analyseplanet, og der udvikles modificerede varianter som glider over i hinanden og som er tilpasset en undersøgelses specifikke formål og behov.

Som det fremgår af tabel 1, er de to interviewvarianter forskellige med hensyn til bl.a. formål, studieobjekt, indhold, forhold mellem interviewer og informant og analyseform. Et af de vigtigste træk ved det kvalitative interview er forholdet mellem informanter og interviewer. De opfattes som interaktører som sammen producerer og tolker undersøgelsesobjektet i løbet af samtalen. Intervieweren er aktør og er klar over sin påvirkning af situationen og "registrerer og fortolker både, hvad der siges, og hvordan det siges" (Kvale 1997: 41). Det kvalitative interview er dermed en mere individcentreret metode og tager i højere grad hensyn til de kontekstuelle faktoreres betydning end det sociolingvistiske interview.

Table 1 Det sociolingvistiske interview (DSI) og det kvalitative interview (DKI). Tabellen er inspireret af lignende sammenligninger i Madsen 1981: 67, Grønmo 1982: 97-99, Mæhlum 1992: 105-106 og Røynealand 1994: 50-51.

Træk	DSI	DKI
Formål	At beskrive sproglig variation og evt. stilvariation og at finde sammenhænge mellem sproglige variabler og sociale faktorer	"At indhente beskrivelser af den interviewedes livsverden med henblik på at fortolke betydningen af de beskrevne fænomener" (Kvale 1997: 19).
Studieobjekt	Det naturlige, uformelle talesprog	"Den interviewedes daglige livsverden og hans eller hendes forhold hertil" (Kvale 1997: 41), fx sprogbrug og holdninger
Indhold og informationsværdi	Fokus på form og evt. indhold	Fokus på indhold og form
Orientering	Produkt (data)	Proces og produkt
Rolleforhold	Subj.-obj.	Subj.-subj.
Interviewsituation	Iscenesat med henblik på at opnå en uformel situation	Autentisk formel eller halvformel situation
Form	Struktureret/halvstruktureret	Halvstruktureret
Analyseform og tolkning	Kvantificering med henblik på det generelle og repræsentative og kvalitativ tolkning	Kvalitativ og hermeneutisk indholdsanalyse med henblik på det specifikke og subjektive og kvalitativ tolkning
Analyseenhed	Grupper	Individer
Informantudvalg	Repræsentativ	Strategisk

3.3 *Det supplementære telefoninterview*

I modsætning til det sociolingvistiske interview og det kvalitative interview er telefoninterviewet en utraditionel indsamlingsmetode i sociolingvistikken. Men det er en almindelig hovedmetode i kvantitativt orienterede undersøgelser i både samfundsvidenskaberne og de sociale videnskaber.

Som det fremgår af citatet nedenfor er telefonmetoden især blevet brugt til to formål i talesprogsundersøgelser, enten som supplementær metode eller som hovedmetode:

- (a) antingen att komplettera ett större direktinspelat material eller ge bekräftelse på observationer som redan tidigare utförts på annat sätt
- (b) eller att skaffa underlag för en beskrivning av någon helt telefonspecifik talaktivitet (Thelander 1980: 41).

I sociolingvistikken er telefoninterviewet især blevet brugt i kombination med en anden metode i kvantitativt orienterede undersøgelser for at supplere allerede indsamlede oplysninger. Derfor har jeg valgt at bruge betegnelsen det supplementære telefoninterview.

Labov har brugt telefoninterviewet som supplementær metode i to store oversigtsundersøgelser, New York-undersøgelsen (Labov 1966: 185) og Philadelphia-undersøgelsen (Milroy 1987: 69). Begge gange blev telefoninterviewet brugt til at skaffe tillægsoplysninger fra informanterne. Til samme formål brugte Helge Omdal i midten af 80'erne telefoninterview i sin undersøgelse af sprogvariation og sprogstrategier blandt sætesdølere i Kristiansand (Omdal 1994).

Derfor er både Labovs og Omdals telefoninterview også meget korte i forhold til det traditionelle interview: Labovs Philadelphia-interview varer kun 15 minutter (Milroy 1987: 73-74), og Omdals i gennemsnit 12 minutter (Omdal 1994: 70). Mens det traditionelle

interview ofte varer 45–60 minutter², altså 3–4 gange så længe (jf. fx Akselberg 1995: 85) og Labov i sit 10-punktsprogram ønskede optagelser på 1–2 timer (Labov 1984: 32).

Der der ingen tradition for at bruge telefoninterviewet som hovedmetode til dataindsamling. Det har kun ganske få sociolingvister gjort; Labov har brugt metoden i en stor undersøgelse med 500 informanter i 90'erne i forbindelse med udarbejdelsen af *Phonological Atlas of North America* (Labov 1996: 2), og i Sverige har Mats Thelander og Bengt Nordberg brugt telefoninterviewet i FUMS-projektet *Stad och omland: Urbaniseringen speglad i språket* i 70'erne (Nordberg 1980). Men i Norge og Danmark er der vist ingen sociolingvister der har brugt telefoninterviewet som hovedmetode. Det samme gælder Storbritannien, men her kan en mulig forklaringsfaktor være den tidligere meget lave og socialt skæve telefondækning (Trewin og Lee 1988: 17).

3.3.1 Nogle overvejelser omkring valg og brug af telefonmetoden

Oplysningerne ovenfor om telefoninterviewets ringe udbredelse inden for sociolingvistikken giver anledning til nogle overvejelser og spørgsmål omkring valg og brug af telefonmetoden. Jeg vil først diskutere (a) nogle problemer og ulemper ved metoden, derefter pege på (b) nogle vigtige forudsætninger og enkelte fordele og til sidst kort give (c) en begrundelse for at have valgt telefonmetoden.

(a) Hvilke problemer er forbundet med telefonmetoden?

Man kan forestille sig at den manglende tradition for at bruge telefoninterview eller dominansen af det sociolingvistiske interview som sociolingvistikken hovedmetode kunne være en relevant

² Jf. Milroy som skriver:

Labov has suggested that interviews should obtain 'from one to two hours of speech for each speaker' (1981:8). In fact it is hard to be categorical about the appropriate length of an interview. Useful phonological data can often be obtained in a relatively short time – perhaps as short as twenty to thirty minutes. But a very different picture of a speaker's pattern of language use is liable to emerge over a longer period, and it will be this pattern of language which is of interest to an analyst who wants to get an idea of fluctuations in a speaker's use of phonological variables. Thus, Douglas-Cowie (1978) suggest that, even when interviewed by a stranger, a speaker will settle down to a pattern approximating to his or her everyday interactional style after about one hour (Milroy 1987: 39).

faktor, og at disciplinens naturvidenskabelige udgangspunkt har gjort empirien til det vigtigste i forskningsprocessen, mens metodiske spørgsmål og eksperimenter i mange år har haft en mere perifer plads, selv om Labov altid har været meget eksperimenterende og nytænkende i udviklingen af og kombinationen af metoder.

Man kan også forstille sig at mediets "indbyggede" formalitet og anonymitet kan være eller kan have været et problem i forhold til undersøgelsesobjektet: den naturlige, uformelle tale. Og hvis målet er at beskrive stilvariation, ville telefonmetoden måske skulle suppleres med en anden metode for at få flere forskellige stilm niveauer frem.

Når det gælder mediets virkning på stilm niveauet og telefonsamtalers påståede formalitet, er det dog måske nødvendigt at tage hensyn til at samfundets kommunikationsmønstre har ændret sig markant i løbet af det sidste årti og at mennesker snakker meget mere i telefon i dag end tidligere. Derfor er telefonsamtaler måske ikke længere i så høj grad knyttet til en formel situation, selv om der vil være aldersbetingede forskelle på unges og ældres opfattelse af og erfaring med telefonsamtaler. – I øvrigt nåede Labov i sin New York-undersøgelse frem til at stilm niveauet i telefoninterviewsamtaler lå midt imellem hvad han kalder *careful style* og *casual style* (Nordberg 1982: 110).

En af de vigtigste og måske mest problematiske faktorer ved telefonmetoden er hvilken indvirkning telefonmediet har på informanterne og på deres sprogbrug, dvs. undersøgelsesobjektet (jf. Nordberg 1984: 109). Af erfaring ved vi at nogle mennesker lyder anderledes i telefonen end i ansigt-til-ansigt-samtaler, men vi ved ikke hvad der er anderledes ved deres telefontale. Især ældre informanter synes at have svært ved at besvare spørgsmål per telefon (Körmendi, Egsmose og Noordhoek 1984: 116). Dette problem er nok også kendt fra ansigt-til-ansigt-interview, men jeg har ikke hørt det omtalt eller set det kommenteret nogen steder.

Mediet synes i tillæg at have en negativ virkning på talens emotive side; interaktionen bliver mindre intens, kontakten mindre intim, og desuden bliver interviewerens muligheder for at opfatte og udnytte subtile udtryksforskelle reduceret (Nordberg 1980: 16). Mediet stiller i flere henseender større krav til interviewereren, bl.a.

fordi den paralingvistiske information er begrænset til det rent auditive, der er ingen visuelle stimuli som fx øjenkontakt og smil. Derfor vil interviewerens stemmestyrke, talehastighed og personlige talestil nok være af større betydning end i ansigt-til-ansigt-samtaler (jf. Oksenberg og Cannell 1987: 267).

Et vanskeligt strukturelt problem ved telefoninterview gælder åbne spørgsmål som ifølge en undersøgelse fra Socialforskningsinstituttet i København ofte besvares med færre oplysninger end i ansigt-til-ansigt-interview (Körmeni, Egsmose og Noordhoek 1986: 116).

En andet problem kan være at telefonsamtaler vurderes som samtaler der skal være forholdsvis korte, og at telefonsamtaler ikke egner sig til at diskutere eller uddybe spørgsmål i. Men her er det interessant at den samme undersøgelse

rammer [...] en pæl igennem myten om, at det kun er korte interviews, der egner sig til telefoninterviewing. Den ene af de interviewundersøgelser, som danner grundlag for denne studie, havde en varighed på ca. 40 minutter, den anden på ca. 35 minutter, uden at dette gav anledning til afbrydelse af interviewet i utide (Körmeni, Egsmose og Noordhoek 1986: 117).

Men for at vurdere omfanget og konsekvenserne af disse problemer er det nødvendigt at sammenligne data fra telefonsamtaler med data fra ansigt-til-ansigt-samtaler og se på fordele og ulemper ved begge metoder. Det har den svenske sociolingvist Mats Thelander gjort i et metodestudie (på leksikalsk, morfofonematisk og fonetisk niveau) under projektet *Stad och omland: Urbaniseringen speglad i språket* (Thelander 1980). Jeg skal vende tilbage til Thelanders resultater nedenfor.

Problemer som har at gøre med intervieweradfærd, vil nok delvis kunne løses eller kompenseres for ved at formulere en detaljeret interviewerstrategi med grundige instrukser til intervieweren.

(b) Hvilke forudsætninger og fordele er knyttet til telefonmetoden?

Den første forudsætning må være at telefontale skal være tydelig nok

til instrumentalanalyse. Det mener både William Labov og den svenske sociolingvist Bengt Nordberg som begge har erfaring med telefoninterview. Derimod virker den britiske sociolingvist Lesley Milroy skeptisk til metoden (Milroy 1987: 73). Hun har dog ikke selv brugt den, men metoden har sandsynligvis ikke været brugbar i England på grund af lav telefondækning (Trewin og Lee 1988: 17).

En anden nødvendig forudsætning er at telefonsamtaler tilhører en kategori af typiske samtalesituationer i vores hverdag. Derfor vil den sprogbrug vi registrerer i telefoninterview, kunne sammenlignes med eller generaliseres til sprogbrug i mange typiske samtalesituationer i vores informanternes hverdag (jf. Thelander 1980:43).

En tredje vigtig forudsætning og fordel er den høje telefondækning i Norge, på over 90% (Massey 1988: 11). Det vil sige at så godt som alle husstande i Norge har telefon. Desuden har samfundsudviklingen og den teknologiske og økonomiske udvikling i 90'erne gjort at telefonen har fået langt større betydning og udbredelse som kommunikationsmedium end for bare 5-10 år siden. Både antallet og varigheden af daglige telefonsamtaler i Norge og andre højtudviklede lande er steget kraftigt i forhold til for 10 år siden.

Set fra informanternes side kan telefoninterviewet således nok siges at høre til en mere autentisk eller naturlig samtalesituation end det traditionelle interview. Ikke bare fordi det at snakke i telefon i dag for mange er en helt almindelig hverdagshandling, selv om der er nok er nogle aldersbetingede forskelle her, men også fordi de kan sidde hjemme i vante omgivelser uden optagelsesudstyr i nærheden (jf. Thelander 1980: 42-43). Også set fra interviewerens side kan telefonmetoden siges at være mindre kompliceret end direkte interview fordi den situationelle tilpasning som bl.a. optagelsesudstyr gør nødvendig, bliver overflødig.

Når det gælder datakvaliteten ved brug af telefonmetoden sammenlignet med brug af ansigt-til-ansigt-metoden, så viser Mats Thelanders metodestudie "att inga konsekventa skillnader kan påvisas mellan utskrifter av den ena och den andra inspelningstypen" (Thelander 1980: 61). Også den ovennævnte

undersøgelse fra Socialforskningsinstituttet i København har sammenlignet brugen af telefoninterview og ansigt-til-ansigt-interview og vurderer telefoninterviewet "som et på de fleste områder fuldt ud ligestillet alternativ til besøgsinterview", hvis der kompenseres for enkelte svagheder så som manglende "visuelle stimuli", men undersøgelsen kan dog kun sige noget om "forskelle og ligheder mellem besøgs- og telefoninterview ved anvendelsen af et standardiseret spørgeskema, altså et dataindsamlingsinstrument der er beregnet til kvantitative undersøgelser" (Körmendi, Egsmose og Noordhoek 1986: 117-119). Den samme undersøgelse peger desuden på at visse følsomme oplysninger skulle være lettere for informanter at give i telefonen end i en ansigt-til-ansigt-samtale.

Ellers er de mest åbenbare fordele ved telefoninterview at det er en effektiv, praktisk og økonomisk metode til at interviewe mange informanter på forholdsvis kort tid (jf. Milroy 1987: 73 og Thelander 1980: 42), især når de bor spredt over et stort område.

(c) En begrundelse for valg af telefonmetoden

For min vurdering af telefonmetoden har Thelanders metodestudie haft stor betydning fordi resultaterne herfra så tydelig viser at telefonmetoden kan være "ett attraktivt alternativ til konventionella på-platsen-intervjuer när omfattande materialmängder för talspråksundersökningar skall samlas in" (Thelander 1980: 61).

Den variant af telefonmetoden jeg har valgt at bruge til dataindsamling, egner sig fordi interviewundersøgelsernes formål bl.a. er at undersøge velafgrænset sproglig variation og akkommodation (på leksikalsk, morfologisk og fonologisk niveau), ikke stilvariation. I øvrigt kan den sproglige akkommodation forventes at være tydeligere og mere omfattende i telefonsamtaler end i ansigt-til-ansigt-samtaler.

Som en forklarende kommentar vil jeg tilføje at min undersøgelse drejer sig om at beskrive og forklare sproglig variation, sproglig akkommodation til norsk og sprogholdninger blandt danskere fra forskellige områder i Norge. Informanternes sproglige adfærd undersøges i en samtalesituation der er typisk for danskere i Norge, nemlig i en samtale med nordmænd. I interviewet samtaler

informanterne med en norsk interviewer.

Telefonmetoden indebærer også interessante metodiske udfordringer, fordi den ikke har været brugt som hovedmetode i andre tilsvarende undersøgelser.

Metoden giver som nævnt nogle åbenlyse praktiske og økonomiske fordele. Den er mere effektiv og billigere end ansigt-til-ansigt-interview, når der som i mit tilfælde er tale om en undersøgelse med mange informanter (ca. 60) som bor i forskellige områder af Norge.

3.4 Det kvalitative telefoninterview

Betegnelsen kvalitativ bruger jeg metodekarakteriserende for at fremhæve tre væsentlige grundtræk ved det kvalitative telefoninterview, ikke for at signalisere en oppositionel holdning til kvantitativt orienterede metoder:

- (a) et studieobjekt som omfatter både informanters sprog og deres egen forståelse og tolkning af det
- (b) et subjekt-subjekt-forhold mellem interviewer og informant
- (c) en hermeneutisk forståelsesform.

Inspireret af Labovs 10-punktsprogram for det sociolingvistiske interview har jeg lavet et lignende program med mål og principper for det kvalitative telefoninterview.

1. At overholde de konventionelle interviewregler og beholde spørgsmål-svar-strukturen.
2. At optage interviewsamtaler med hver informant af 30–40 minutters varighed.
3. At gøre brug af en detaljeret interviewerstrategi med instrukser til intervieweren (formuleret i interviewguide), bl.a. for at kunne kompensere for manglende visuelle stimuli, fx i form af flere verbale tilbagemeldinger til informanter og evt. flere uddybende spørgsmål.
4. At efterstræbe et subjekt-subjekt-forhold mellem interviewer og

informant, bl.a. med henblik på at samtalen skal være kilde til indsigt og forståelse for informant og interviewer (jf. Gadamers "ægte samtale" (Gadamer 1997: 363)).

5. At give informanten tilbud om flere oplysninger om interviewets formål (supplerende i forhold til oplysninger givet i tilsendt informantbrev).
6. At få omtrent sammenlignelige svar på spørgsmål om den enkelte informants "sproghistorie", sproglige netværk, sproglige idealer og bevidste sprogholdninger (jf. Labovs punkt 2: "language history group" og "membership and associations", jf. også punkt 8: "overt attitudes towards language, linguistic features and linguistic stereotypes").
7. At finde – dvs. spørge efter – emner af særlig interesse for informanten, bl.a. for at imødegå problemet med åbne spørgsmål i telefoninterview (fx særlige sproglige erfaringer og oplevelser – jf. Labovs punkt 6: "to isolate from a range of topics those of greatest interest to the speaker" og evt. punkt 4: "to elicit narratives of personal experience").
8. At få informantens kvalitative vurdering af eget og andres sprog og sproglige akkommodation (jf. Labovs punkt 10: "self-report tests; subjective reaction tests").
9. At afslutte interviewet med hver informants vurdering af telefoninterviewet (evt. inkl. vurdering af telefonmediet).
10. At inddrage informanternes vurdering af telefoninterviewet i analysen og inddrage interviewers og informanternes indbyrdes tilpasning i interviewsituationen i analysen.

4. Afsluttende bemærkninger

Jeg har forsøgt at gøre rede for fire forskellige interviewmetoder og har gjort nogle overvejelser over valg og brug af telefonmetoden og skitseret et 10-punktsprogram med mål og principper for det kvalitative telefoninterview. Undervejs har jeg berørt nogle problemer ved det sociolingvistiske interview og ved telefonmetoden. I forhold til den sidste metode er der stadig ubesvarede spørgsmål som må afklares, evt. ved at teste det kvalitative telefoninterview for at

sammenligne data fra dette interview med data fra et ansigt-til-ansigt-interview. Muligvis kan der gennem spørgsmålsformuleringer og tilbagemeldinger i telefoninterviewet kompenseres for de problemer som ifølge andre undersøgelser er forbundet med metoden, fx fraværet af visuel kontakt, åbne spørgsmål og interviewereffekt. Nogle af de problemer som gælder interviewer-effekten, vil der sikkert kunne kompenseres for ved at udvikle en detaljeret strategi til intervieweren til brug under interviewet, fx i stil med Labovs interviewerstrategi.

Både disse og andre problemer kan vi diskutere og vurdere bedre når vi får flere sociolingvistiske undersøgelser som tager telefon-interviewet i brug som et fulgyldigt alternativ til de konventionelle dataindsamlingsmetoder.

Litteratur

- Akselberg, Gunnstein. 1995. *Fenomenologisk dekonstruktion av det labovmilroyske paradigmet i sociolingvistikken. Ein analyse av sociolingvistiske tilhøve i Voss kommune*. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen [upubliceret doktorafhandling].
- Akselberg, Gunnstein. 1997. Kvalitativ eller kvantitativ sociolingvistik. I: Bondevik, Jarle, Gjert Kristoffersen, Oddvar Nes og Helge Sandøy (red.): *Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen på 75-års dagen 4. mars 1997*. 23–34. Alma Mater, Bergen.
- Albris, Jon, Frans Gregersen, Henrik Holmberg, Erik Møller, Inge Lise Pedersen og Ole Nedergaard Thomsen. 1988. *Projekt Bysociolingvistik. Interim Report on The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. Københavns Universitet, København.
- Alver, Bente. 1988. Muntlige kilder. I: Hauan, Marit: *Rapport fra Svalbardseminar i Tromsø 19.–20.11.1987*. TROMURA, Kulturhistorie nr. 11. 79–97. Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Brodersen, Randi Benedikte. 1998. Leksikalsk akkommodation blandt 11 danskere i Norge. I: Akselberg, Gunnstein og Jarle Bondevik (red.): *Ord etter ord. Heidersskrift til Oddvar Nes*. 57–78. Norsk bokreidingslag, Bergen.
- Brodersen, Randi Benedikte. 1999. Selvrapportering i sociolingvistikken i lyset af Gadammers filosofiske hermeneutik. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen [upubliceret artikel].
- Fossåskaret, Erik. 1997. Ustrukturerede intervjuer med få informanter gir i seg selv ikke noen kvalitativ undersøkelse. I: Fossåskaret, Erik, Otto

- Laurits Fuglestad og Tor Halfdan Aase (red.): *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. 11–45. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gadamer, Hans-Georg. 1960/1972. *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. 3. udgave. Mohr, Tübingen.
- Grønmo, Sigmund. 1982. Forholdet mellom kvalitative og kvantitative metoder i samfunnsforskningen. I: Holter, Harriet og Ragnvald Kalleberg (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. 94–122. Universitetsforlaget, Bergen/Oslo/Tromsø.
- Heegaard, Jan, Ulrik Hvilshøj og Erik Møller. 1995. Det sociolingvistiske interviews anvendelighet. I: *Danske folkemål*. Bind 37. 3–60. Institut for dansk Dialektforskning, Reitzel, København.
- Körmendi, Eszter, Lisbeth Egsmose og Johannes Noordhoek. 1986. *Datakvalitet ved telefoninterview. En sammenlignende undersøgelse af besøgs- og telefoninterviewing*. Studie 52. Socialforskningsinstituttet, København.
- Kvale, Steinar. 1979/1987. Det kvalitative forskningsinterview – ansatser til en fenomenologisk-hermeneutisk forståelsesform. I: Broch, Tom m.fl. (red.): *Kvalitative metoder i dansk samfunnsforskning*. 2. udgave. 160–85. København.
- Kvale, Steinar. 1997. *InterView. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. Reitzel, København.
- Labov, William. 1966. *The Social Stratification of English in New York City*. Center for Applied Linguistics, Washington.
- Labov, William. 1984. Field Methods of the Project on Linguistic Change and Variation. I: Baugh, John og Joel Sherzer (red.): *Language in Use. Readings in Sociolinguistics*. 28–53. Printice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.
- Labov, William. 1999. The Organization of Dialect Diversity in North America. University of Pennsylvania. [Udskrift af internetartikel 1.9.1999.
Nettadresse: <http://babel.ling.upenn...ICSLP/BW/ICSLP4BW.html>].
- Madsen, Benedicte. 1987. Om kvantitative og kvalitative metoders videnskabelighet. I: Broch, Tom m.fl. (red.): *Kvalitative metoder i dansk samfunnsforskning*. 2. udg. 65–77. København.
- Milroy, Lesley. 1987. *Observing & Analysing Natural Language*. Blackwell, Oxford/Cambridge.
- Mæhlum, Brit. 1986. *Språklige variasjonsmønstre hos innflyttere i Oslo*. Novus, Oslo.
- Mæhlum, Brit. 1992. *Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språlige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Novus, Oslo.

- Mæhlum, Brit. 1996. Norsk og nordisk sociolingvistik – en historisk oversikt. I: Henriksen, Carol, Even Hovdhaugen, Fred Karlsson og Bengt Sigurd (red.): *Studies in the development of linguistics in Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden. Papers from the Conference on the History of Linguistics in the Nordic Countries, Oslo, November 20–22, 1994.* 175–224. Novus, Oslo.
- Møller, Erik .1991. Tal som du plejer – om indsamling af talesprog. I: *Danske folkemål.* Bind 33. 199–134. Institut for dansk Dialektforskning, Reitzel, København.
- Nesse, Agnete. 1994. *Kollektiv og individuell varasjon i bergensdialekten.* Målføresamlinga, Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Nordberg, Bengt .1980. *Sociolinguistic Fieldwork Experiences of the Unit for Advanced Studies in Modern Swedish.* FUMS-rapport nr. 90. Uppsala universitet, Uppsala.
- Nordberg, Bengt. 1982. Sociolingvistisk datainsamling. I: Thelander, Mats (red.): *Talspråksforskning i Norden. Mål – material – metoder.* 92–119. Studentlitteratur, Lund.
- Oksenberg, Lois og Charles Cannell. 1987. Effect of Interviewer Vocal Characteristics on Nonresponse. I: Groves, Robert M. m.fl. (red.): *Telephone Survey Methodology.* 257–69. Wiley, New York/Chichester/Brisbane/Toronto/Singapore.
- Omdal, Helge. 1994. *Med språket på flyttefot. Språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand.* Uppsala universitet, Uppsala.
- Preisler, Bent. 1999. *Danskerne og det engelske sprog.* Roskilde Universitetsforlag, Roskilde.
- Røyneland, Unn. 1994. *Når bygdemål møter bymål - ei individsentrert eksempelstudie av fire sunnmøringar i Oslo.* Institutt for nordistikk og litteraturvitskap, Universitetet i Oslo, Oslo [upubliceret hovedfagsoppgave].
- Thelander, Mats. 1974. *Grepp och begrepp i språksociologin.* Studentlitteratur, Lund.
- Thelander, Mats .1977. *Språksociologiska metodfrågor. Kommentar till en projektbeskrivning.* 2. Rapporter från Språkdata. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Thelander, Mats. 1980. Telefoninspelning som metod för språksociologisk datainsamling. I: Widmark, Gun (red.): *Talspråksstudier. Insamling och analys.* 41–73. Studentlitteratur, Lund.
- Thelander, Mats. 1981. *Språklig variation och förändring – om sociolingvistiska metoder att belysa språkets nutidshistoria.* FUMS Rapport nr. 100. Uppsala universitet, Uppsala.
- Thelander, Mats. 1983. På tal om språk kan man väl inte bygga en

- beskrivning av naturligt talspråk? I: Andersson, Erik, Mirja Saari og Peter Slotte: *Struktur och variation. Festskrift til Bengt Loman 7.8.1983*. 265–280. Åbo Akademi, Åbo.
- Trewin, Dennis og Geoff Lee. 1987. International Comparisons of Telephone Coverage. I: Groves, Robert M. m.fl. (red.): *Telephone Survey Methodology*. 9–24. Wiley, New York/Chichester/Brisbane/Toronto/Singapore.
- Wadel, Cato. 1991. *Feltarbeid i egen kultur*. Seek, Flekkefjord.
- Wolfson, Nessa. 1976. Speech events and natural speech: some implications for sociolinguistic methodology. *Language in Society* 5. 189–209.
- Wolfson, Nessa. 1997. Speech Events and Natural Speech. I: Coupland, Nikolas og Adam Jaworski (red.): *Sociolinguistics. A Reader and Coursebook*. 116–125. Macmillan Press Ltd, London.

Alltid fleire normer

Refleksjonar kring språknormomgrepet og talemålsgranskinga

Av Endre Brunstad

Innleiing

I løpet av dei siste tiåra har det i humaniora og samfunnsvitskapane skjedd ei viss perspektivforskyving: frå dei store og komplekse systemkategoriane i retning dei fragmenterte subkategoriane, og frå fokus på kollektive handlingsmønster til fokus på individet og individuelle rolleval.

Denne perspektivforskyvinga kan vi òg sjå att i talemålsgranskinga med framveksten av m.a. nettverksanalysar, diskursanalysar og konversasjonsanalysar. Der er kome ei sterkare fokusering på individnivået og på mangfaldet av varietetar, likeins på dei ulike rammefaktorane for språkval (som nettverk, kontekst og type- og rolleforventingar, jf. Hudson 1996: 228f). Biletet av talemålssituasjonen og talemålsutviklinga er dermed vorte meir fragmentert, og har gjort det vanskelegare å halde oppe myten om den einskaplege dialekten, den einskaplege sosiolekten og det einskaplege standardspråket.

Fragmentering og individualisering er merkelappar på meir djupareliggjande tendensar ved utviklinga i urbane, vestlege samfunn kring tusenårsskiftet. Tanken er at individet i større grad er fristilt frå gamle tradisjonar og gamle kollektive band som nasjonen, den sosiale klassen, bygda, familien, grannelaget etc. Den geografiske og sosiale mobiliteten fører til meir individuelle

val av roller og identitetar, og desse rollene og identitetane er i sin tur ustabile, skiftande og mange.

Vi skal likevel ikkje gi slike merkelappar høgare verdi enn dei fortener. For sjølv om det postmoderne individet kan velje mellom temmeleg ulike språkvarietetar og identitetskonstruksjonar, vil åtferd og språkbruk aldri verte "fri": Jamvel dei minste grupper og gruppevarietetar er baserte på ei form for overindividuell styring, ei semje eller ein kontrollmekanisme som gjer det mogleg med samhandling, dvs. *normer*. Utan normer vil det knappast vere råd å ha forventingar om korleis andre vil oppføre seg. Då framstår prinsipielt sett all sosial åtferd og samhandling som uventa og uforståeleg, og den mest banale situasjonen vil innebere ei enorm kognitiv utfordring. Normene skaper eit mentalt fellesskap som gjer det mogleg å kommunisere.

Men på same tid som ein aldri vert fri frå normer, treng ein ikkje å vere lenkja til dei. Normer er menneskeskapte fenomen som det er mogleg å manipulere med, og endre. Dessutan er der alltid *fleire* normer. Skal ein forstå språknormomgrepet, må ein ha rom for nettopp det fleirfaldige – at der finst alternativ, og at dei normene som gjeld i dag, ikkje nødvendigvis vil gjelde i morgon. Denne innsikta dannar utgangspunkt for dei refleksjonane som her skal kome om språknormomgrepet i høve til talemålsgranskinga.

Språknormer og språkbruk

Vi byrjar med det heilt grunnleggjande, nemleg sjølve normomgrepet og normrealisasjonen. 'Norm' er ei samnemning for ulike typar vurderingsgrunnlag og retningslinjer som er med på å rettleie eller styre sosial handling. Det er prinsipielt sett to måtar normer kjem til uttrykk på:

1. *Dei eksplisitt formulerte språknormene* kan vere offisielt kodifiserte og lesast ut av ordbøker eller vedtak i Norsk språkråd. Dei kan òg gjelde anna enn skriftspråket eller standardtalemålet, og kome til uttrykk blant dialektbrukarar. Såleis er det ei normativ ytring på mikronivået når ein lærar på ein barneskule

på Sunnmøre seier til elevane at "Det heiter ikkje tåke, men skodde!".

2. *Dei tause språknormene* refererer på hi sida til intersubjektivt internaliserte haldningar, intuisjonar og forventingar om kva som er korrekt, mogleg og meningsfull språkbruk. Denne siste normkategorien kan jamførast med det Nils Kr. Sundby (1978) har kalla "internaliserte normer", og det Helge Dyvik (1993) har kalla "empiriske" eller "operative" normer. Det er altså ikkje berre det som står i ordbøker eller i rettskrivingsreglar, som er normer.

Språknormer er altså formulerte eller ikkje-formulerte postulat som fungerer *rettleiande* for språkbruk.

At normene kan rettlei og dermed styre språkbruken, fører oss over til eit anna poeng, nemleg at der er eit prinsipielt skilje mellom språknormer og språkbruk. Normer er *abstrakte fenomen*, dei er førestellingar i hovuda på folk, og eksisterer ikkje som konkrete handlingar eller som "brute facts" – "råfakta" – i John Searle si tyding (jf. *ibid.*, Vannebo 1980: 4). Normene impliserer ei oppfatning om at det ein gjer, skal vere i tråd med indre førestellingar om kva som er rett og gale (jf. Sundby 1974: 17), men det vil ikkje tyde at gjeremåtane svarar 100 % til normene. Regelmessig åtferd kan vere teikn på at normer er internaliserte, men "er" likevel ikkje normene. Eg vil såleis markere avstand til Eric Papazian (1994: 6) som i ein teoretisk artikkel om språknormforskning skriv at "normer er realiteter i atferd". Papazian sin tese er at dersom ein kan lære normer ved å observere åtferd, må normene på ein eller annan måte liggje der. – Kvar skal dei elles liggje? spør han. Esa Itkonen (1978: 125) har også fleire av dei same synspunkta (jamvel om han bruker "rules" der vi talar om "normer"), medan John Lyons (1981: 48) meiner at normer i alle fall er immanente i språklege handlingar.

Poenget her er naturlegvis *ikkje* at språkbruken er irrelevant i normstudiar. Det er for det fyrste uråd å tale om normer utan å take omsyn til det faktum at det finst handling (i dette tilfellet: språkbruk) (jf. Itkonen 1978: 125; 390). Det er vidare klårt at vi til ein viss grad kan avleie språknormer av regelmessig språkbruk, og at språkbruken vil vere med på å reprodusere normer, ettersom

folk lærer gjennom observasjon og deltaking med andre. Og som sosiolingvistikken har vist oss, er der ofte ein skilnad mellom det folk trur dei seier, og det dei faktisk seier [jf. diskusjonen i Trudgill 1972: 184f]). Såleis vil det vere nødvendig å teste det informantar seier om språkbruk, mot faktisk språkbruk. Vi kjem likevel ikkje vekk frå at det i søkinga etter normene ikkje er nok å granske språkbruken gjennom innsamlingar og induktiv tolking av talemålsprøver og tekstkorpora. Ein må også granske dei haldningane og intuisjonane språkbrukarane har om normer og om forventa språkbruk, og "sile" den observerte språkbruken gjennom dei tilbakemeldingane språkbrukarar gir.

Kor "felles" må ei språknorm vere?

For at språknormer skal fungere rettleiande, må dei ha visse sosiale eigenskapar. Det viktigaste stikkordet er i denne samanhengen *intersubjektivitet*.¹ Når normer vert intersubjektive, skjer det ei form for semje og tilpassing: Menneske handlar regelmessig i høve til visse forventingar og handlingsmønster, og normene er grunnlag for kritikk av annleis åtferd. På dette grunnlaget vert det danna kollektive førestellingar om kva som er korrekt og kva som er feil, og desse førestellingane er med på å styre språkbruken. Dermed kan ein òg, som Renate Bartsch i *Norms of Language* (1987), seie at normene er vortne til sosiale realitetar:

The contents of norms achieve intersubjectivity in what I call 'the social reality of norms'. This is a network of observable regularities in human behaviour, namely of regularities on the level of exemplifying the contents of norms in our natural and

¹ Vi kan skilje mellom ulike former for intersubjektivitet. *Primær intersubjektivitet* refererer til fellesskap mellom dei ein konkret møter på gruppenivået; ein orienterer seg mot det same. *Sekundær intersubjektivitet* har med fellesskapet i det større samfunnet å gjere; ein meiner og trur det same. (I tillegg vert det stundom referert til *tertiær intersubjektivitet*, som er på eit metaplan, gjennom refleksjonen kring det faktum at andre reflekterer over intersubjektivitet. Her kjem parodien og manipuleringa med språknormer inn.)

social surroundings, and on the regularities on higher (meta-) levels of behaviour as we find them in acts of criticizing and correcting lower-level behaviour, as well as in acts of formulating and codifying norm contents. This objectivity and intersubjectivity of norms make it possible for the individual to build up (subjective) norm concepts in such a way that he and others can think of them as objectively and intersubjectively valid. Although norm concepts are in our heads, so to speak, they are intersubjective thanks to their social reality. (Bartsch 1987: xiv)

Kor *felles* må så ei språknorm vere for å kunne kallast intersubjektiv?

I den funksjonalistiske Praha-skulen argumenterte ein for at det eksisterer *éi* norm for dialektar, sosiolektar, o.l., men ikkje for *språket*; det er i staden oppbygd av ulike lag som har sine egne normer (jf. Bartsch 1987: 157). I moderne sosiolingvistik vil ein derimot seie at også dialektar har ulike normer som kan stå i delvis motstrid til kvarandre, og at normene på alle måtar er kontekstbundne og situasjonelle. På den måten vert både "språk" og "språknormer" nokså vide kategoriar, og folk kan knytast saman til språksamfunn, jamvel om det kan eksistere ulike og jamvel motstridande språknormer.

Subnormer og ungdomsspråk

Ut frå Hudson (1996: 22f) vert alle språk manifesterte som *varietetar*, som t.d. standardspråk, dialekt, ideolekt, sosiolekt, slang, stilregister etc. Kvar av desse varietetane har eit sett av normer som er med på å bringe språkbrukarane saman og skilje dei frå andre. Språknormer innanfor eitt normdomene kan dermed vere ukorrekte innanfor eit anna (t.d. er skarre-*r* "ukorrekt" i visse dialektar med rulle-*r*). Samtidig kan dei ulike normdomena inngå i eit hierarkisk system, ein taksonomi, der nokre domene får høgare status enn andre, og det kan danne grunnlag for påverknad frå høgprestisjenormer til lågprestisjenormer. Dette kan gjelde mellom ulike dialektar (og føre til at rulle-*r* vert avløyst av skarre-*r*), mellom standardspråk og dialekt, mellom ulike aldersgrupper, og mellom ulike subgrupper og subnormer.

Subgrupper og subnormer er granska mellom anna av Bent Preisler i ei nyss utkomen bok, *Danskerne og det engelske sprog* (1999).² Preisler kjem der med ein kvalitativ studie av representantar frå fem subkulturar, "hip-hop", "computere", "rockmusikk", "dødsmetal" og "amatørradio", og viser korleis bruken av engelsk (i form av lån, kodeskifte, kodeblanding etc.) går inn som viktige element i gruppenorma. Gjennom denne studien synleggjer han mangfaldet mellom fleire normer og grupper, samtidig som han får fram at det innanfor subgruppene åt dei som stundom vert stempla som "normavvikarar", faktisk finst svært snevre og strenge normer, ikkje minst når det gjeld språk:

Sproglig korrekthet bliver med andre ord i sig selv et spørgsmål om 'korrekt' i modsætning til 'forkert' *subkulturadfærd* – hvis man ikke behersker de sproglige stilmarkører, får man 'det forkærte ud af det [...] (Preisler 1999: 232).

Jamvel om ideologien forfektar individualitet, er praksisen altså prega av eit påfallande sterkt normpress og av språkleg disiplinering. Den kollektive disiplineringa og det generelle hierarkisystemet (basert på kompetanse i hip-hop, dataprogram etc.) gjer at stil- og språknormer vert konstituerande for gruppa som heilskap: Utan desse kan ein knapt nok tale om noka gruppe. Sidan subkulturane har stor allmenn prestisje blant ungdom, og sidan engelskpresset "ovenfra" (dvs. frå skuleverk, media, statsapparat etc.) fell saman med engelskpåverknaden "nedenfra", er det ifylgje Preisler mykje som tyder på at engelskbruken hos ungdomane i subkulturane vil påverke allmennspråket ein god del framover (s. 231f). At det hierarkiske systemet i subgruppene verkar til å fokusere det kollektive aspektet, er med på å forsterke normspreiinga. Dette er det ifylgje Preisler lite storsamfunnet kan gjere noko med, og han jamfører utviklinga med "naturlove" og "tyngdekraften" (s. 240).

² Preisler forstår subkulturar som praksismåtar og åtferdssystem der utøvarane oppnår status fyrst og fremst gjennom tileigninga av åtferdssystemet (s. 231).

Det snevre utvalet åt Preisler gjer det likevel svært problematisk å seie noko generelt om kor vidt språknormene frå subgruppene vil spreie seg utover resten av det danske språksamfunnet.³ (At t.d. kvinnedominerte subgrupper og jenter generelt skal ha mindre å seie for den allmenne språkutviklinga, vert ståande att som ein lite diskutert påstand.) Hovudverdien ved Preislers studie ligg såleis ikkje å åskodeleggjere framtidig påverknad frå engelsk, men i sjølve gruppestudien, dvs. ved å seie noko om korleis språknormer vert konstituerte og haldne ved like innanfor nokre subgrupper.

Preislers studie illustrerer samtidig ei oppfatning som vi ofte finn i sosiolingvistikken, nemleg at det er dei unge som er språkinnovatørar (jf. s. 233), og at uttaleformer som utviklar seg blant ungdom, kjem til å spreie seg, og verte morgondagens "vanlege" former. Denne oppfatninga kjem òg fram i prosjektskissa for TEIN-prosjektet (s. 10). Tesen er der at ved å studere ungdomsspråket, kan få eit bilete av framtidsspråket. For mange av uttaleformene, t.d. overgangen frå *kj*-lyd til *sj*-lyd i ord som *kjole*, er nok dét truleg tilfellet. Men som m.a. Frans Gregersen (1999: 65f) og Unn Røyneland (1999: 115) har peikt på (med støtte i Chambers 1995), er det ikkje sikkert at utviklinga vil gå så eintydig føre seg. For ungdomsformer kan forbli nettopp ungdomsformer; når ungdomen er 30 år, klipper håret og får seg ein jobb, kan også den individuelle språkføringa endre seg, og verte meir tilpassa dei "vaksne" normene. Dessutan kjem det allmennlingvistiske poenget om at mange alternativformer forblir alternative over ganske lang tid (jf. Gregersen 1999: 68).

³ Utvalet åt Preisler er snevert med fåe representantar frå kvar gruppe, t.d. fem unge gitar på eit datatreff, ein utøvar av daudmetallmusikk, ein utøvar av rockmusikk etc., i tillegg fokuserer han på subgrupper for gitar (jentene er der stort sett "hang-outs").

Individuelle normer

At det er så vanskeleg å gi noko klårt svar på kor "felles" normer må vere, kjem også av det individuelle aspektet, knytt til *internaliseringa* av normene.

Nemninga 'internalisering' viser til ein psykologisk prosess der einskildindividet får ei spesiell og nær tilknytning til normene: Normene vert noko som finst "inne i" ein person, som ein del av det mentale skjemaet. Nils Kr. Sundby har i si juridiske doktoravhandling *Om normer* (1974: 125) trekt dette poenget så langt at han opererer med individuelle normer (t.d. personlege moralnormer). Det individuelle kan kanskje verke uinteressant for oss: Den rolla normene spelar i høve til språket er jo basert på den kollektiv basisen dei har; dette har ikkje minst Wittgenstein drøfta grundig i *Philosophische Untersuchungen*. På den andre sida: Normer er ikkje uavhengige objekt som svevar for seg sjølve i det ytre rommet, og dei styrer heller ikkje menneska mekanisk utanfrå; ein må sjølv gå gjennom ein aktiv prosess for å tileigne seg normene. Sundby (1974: 12f) er inne på dette poenget i det han kallar "opplevelsesmodellen" av normer. Han viser her til fenomenologane for å kritisere den altfor utvendige normoppfatninga:

Fenomenologene har – med rette etter min mening – kritisert de normteoretiske tilnæringsmåter som lar normene fremtre som noe rent ytre, elementer i et slags eget normativt univers som ubønnhørlig styrer det enkelte menneske utenfra.

(s. 13)

Ut frå eit slikt perspektiv, og ut frå det prinsippet at individ kan internalisere normer på ulik måte, kan ei interesse for individnivået vere med på fokusere på normvariasjon, og vurdere normvariasjon som noko positivt.

Meininga her er ikkje å gli over i ei postmoderne individualisering. Sjølv om einskildindividet opplever språkbruk og språknormer subjektivt (slik desse opptre for honom eller henne), spelar kjennskapen til institusjonelle fakta som t.d. språkreglar ei avgjerande rolle for at språkbruken skal gi mening – som språk-

bruk (jf. Sundby 1974: 13). Der er altså tale om *både* ei individuell og ei sosial side. Individ kan velje mellom ulike normer, men vel likevel innanfor ein kontekst som er sosialt styrt.

Kombinasjonen av dei sosiale og dei individuelle sidene kjem fram i fleire sosiolingvistiske arbeid. Det gjeld t.d. Brit Mæhlum si doktoravhandling *Dialektal sosialisering* (1992), som handlar om språklege strategiar og val blant barn og ungdom i Longyerbyen på Svalbard. Mæhlum fokuserer på einskildpersonar og deira subjektive grunnar til å velje den eine eller den andre "strategien". På denne måten får ho fram andre normforklårande faktorar enn kva som er tilfellet i dei tradisjonelle sosiolingvistiske analysane av korrelasjonen mellom språk og sosiale einingar (som kjønn, sosial lag, alder etc.). Det vert samstundes klart at kjennskapen til konteksten er viktig, og at den er med på å konstituere vala mellom dei ulike språkstrategiane (som er mellom å snakke nordnorsk, austnorsk, dialekten etter foreldra eller interdialektalt ["blandingsdialekt"]).

Også Helge Omdal si doktoravhandling *Med språket på flyttefot* (1994) er relevant å trekkje inn i denne samanhengen.

Gunnstein Akselberg har i si doktoravhandling *Ein fenomenologisk dekonstruksjon av det labov-milroyske paradigmet i sosiolingvistikken* (1995) kritisert måten ein i sosiolingvistikken har framstelt formidlinga av normer frå samfunnet til den einskilde språkbrukaren på (s. 66–67). Etter hans syn har verken William Labov eller Lesley Milroy og James Milroy har gått inn på korleis språkbrukarane sjølve tolkar og konstituerer livsverda si; dei personlege opplevingane av tilhørsle, identitet etc. kjem ikkje fram. Utfordringa vert så å få operasjonalisert dei fenomenologiske sidene av normtileigninga, og setje desse inn i ein korrelasjonsorientert sosiolingvistisk analyse.⁴

⁴ Akselberg vil take med dei individuelle personane sine opplevingar gjennom å bruke Pierre Bourdieu sitt felt-omgrep, og kombinere det med Thomas Luckmann sitt omgrep "Parallelaktion", ut frå tesen om at "mennesket sine 'aksjonar', dvs. handlingar, medvitne og umedvitne, konkrete og abstrakte, er indirekte uttrykk for dei fenomenologiske 'aksjonane'" [72]. (Sjølve analysen i Akselbergs doktoravhandling er derimot meir kvantitativ og makroorientert. Dette treng likevel ikkje å

Vi registrerer her ei nyorientering der normvariasjon og individuell normtileigning vert tillagt større vekt. Men framleis er det inga einsidig individualisering; det er individet i samspel med samfunnet som står i fokus.

Ei interessant perspektivering av samspelet mellom individ og samfunn vert gitt av Robert Le Page og Andrée Tabouret-Keller i *Acts of Identity* (1985). Dei ser på skaping av språknormer som eit resultat av identitetsakter, og hevdar at bakom aktene ligg ynsket om gruppeidentitet; ynsket om å likne på og å kunne sosialisere seg inn i sosiale grupper. For å oppnå det, handlar folk i høve til tilbakemeldingar frå dei som ein vil identifisere seg med (som "acts of identity"). Som Le Page og Tabouret-Keller understrekar, har verken gruppa eller språket nokon eksistens i "seg sjølv", det er gjennom samhandlinga at grupper og språk vert til og får mening. Men ved at det faktisk går føre seg ei samhandling, vil det òg skje at normene vert meir fokuserte, og at eit snevrare normtilfang vert gjeldande for ei større og større gruppe av folkesetnaden.

Dette samspelet på mikronivået finn vi òg attspegla i talemålsforskning basert på akkomodasjonsteorien (jf. Auer og Hinskens 1996). Hypotesen er der at normendringar skjer som resultat av tilpassingar i den direkte språkkontakten med andre folk. Samspelet og den språklege tilpassinga på mikronivået vil, ifylgje hypotesen, kunne skape normendringar som så igjen vil forplante seg vidare oppover i andre normdomene.

Kritikk av normomgrepet

I den marxistiske kritikken av funksjonalistisk sosiologi er normer gjerne sedde på som tilslørande for reelle motsetnader i samfunnet; normer vert ei symbolsk-kulturell legitimering for undertrykking. Ei for stor vektlegging av dei integrerande sidene ved normer kan vere med på å gi eit harmonibilete av samfunnet, og

innebere ei motsetning: Akselberg er fyrst og fremst ute etter å *dekonstruere* det han kallar "det labov-milroyske paradigmet", ikkje å gjere ein mikroanalyse på individnivået.)

halde oppe ein konsensusideologi. Sosiolingvistikken er blitt kritisert for å vidareføre ein slik konsensusideologi, basert på funksjonalistisk sosiologi (jf. Akselberg 1995: 76).

Der er fleire døme frå t.d. tysk og dansk skule som viser at talemålsstandardisering i skulen kan gjere at barn vert usikre på sitt eige talemål, noko som kan føre til passivitet, og til at læraren oppfattar elevane som fagleg svake (jf. Wiggen 1979b: 88f; Kristiansen 1990). Normforskning som nøyer seg med å registrere og definere normer, dvs. som ikkje er problematiserande, kan gi inntrykk av normene berre "er" slik, som naturfenomen, og at det er uråd å forandre dei eller skape rom for større variasjon. Ei slik normforskning kan i seg sjølv fungere normativt (jf. Gloy 1993). Eg støttar her kritikken som har kome frå m.a. den tyske normteoretikaren Klaus Gloy (1993) og fleire norske språkforskarar (Helge Sandøy, Lars S. Vikør, Geirr Wiggen m.fl.).

Ved å få fram det samansette, individuelle og prosessuelle ved normene, kan ein også synleggjere at normene ikkje er definerte ein gong for alle.

Eit anna omgrep som ligg nær språknormomgrepet, er *språkhaldningar*. Som normfenomen vert språk og språkvarietetar tillagde verdiar, og det er ut frå desse verdiane det vert skapt språkhaldningar. I så måte kan språkhaldningar sjåast på som aspekt ved normene. Dersom vi så skal skilje skarpare mellom språkhaldningar og språknormer (noko det ikkje alltid vert gjort), kan vi seie at språkhaldningane går meir på det affektive. Slik Ajzen (1998) definerer språkhaldningar, er det tale om noko positivt eller negativt: "a disposition to respond favourable or unfavourable to an object, person, institution or event". Haldningsomgrepet vert dermed også meir snevert: Medan normene både kan konstituere og regulere språkbruket, er språkhaldningane meir å forstå som kombinasjonen av meningar, kjensler og åtferd ein har i høve til språkbruk. I tillegg refererer haldningar til noko meir konstant: Ein sogndøl kan ha gjennomført positive haldningar til sogndalsdialekten, medan normene i høve til dialekten i større grad kan ymse, alt etter situasjonen og varierande realisasjon av dialekten.

Sluttmerknader

Føremålet med denne artikkelen har vore å kome med nokre refleksjonar kring språknormomgrepet, og sjå omgrepet i høve til språkbruk, variasjon og individualitet. Problemfeltet er enormt, og det har her berre vore mogleg å take opp ein del avgrensa sider. Vonleg vil TEIN-prosjektet også kome med teoretiske bidrag som kan gi auka kunnskap og refleksjon kring allmenne sider ved språknormomgrepet.

Tittelen på artikkelen er inspirert av Ragnar Hovland sin romantittel *Alltid fleire dagar* (1979). I ei av forteljingane i denne romanen går det ikkje så bra for karane. Dei får seg ikkje dame, vert for fulle, dummar seg ut, og dett i snøen. Men ein av personane veit råd: Når det går som verst, kjem han med livsvisdomen om at "Sjølvs om det gjekk til helvete" i dag, så kjem det etterpå alltid fleire dagar.

På same måten er det med språk: Der vil alltid vere *fleire* språknormer. Språknormene er mangfaldige, dei er heile tida i endring, og vi er sjølve med på å endre dei. Denne innsikta peikar tilbake på eit pluralistisk normsyn, og kan vere god å ha med seg for den som meiner at folk skal ha det mest mogleg fritt i språkvegen. "Mest mogleg fritt" vil likevel ikkje seie "heilt" fritt. For normer kjem ein seg aldri vekk ifrå. Å seie at ein er "imot normer" fordi normer er udemokratiske og verkar undertrykkjande, gir etter mitt syn lita meining: Ein kan vere imot *visse* normer, men ikkje normer "i seg sjølv". Så verkar det heller ikkje som om folk er ute etter å vere "normlause". Det ser vi mellom anna gjennom skapinga av nye subgruppenormer; også individualistisk-orientert ungdom har ein grunnleggjande trong til nærleik og identifikasjon med andre. Dersom vi så tenkjer oss at gruppetilhørsla og identitetsbanda er langt meir skiftande no enn for berre 10 år sidan, vil det vere nok å gjere for dei som skal granske talemålsnormer i åra framover.

Litteratur

- Ajzen, Jicek. 1988. *Attitudes, Personality and Behaviour*. Milton Keynes: Open University Press.
- Akselberg, Gunnstein. 1995. Fenomenologisk dekonstruksjon av det labov-milroyske paradigmet i sosiolingvistikken. Ein analyse av sosiolingvistiske tilhøve i Voss kommune. Upublisert dr.art.-avhandling ved HF-fakultetet, Universitetet i Bergen. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Auer, Peter og Frans Hinskens. 1996. The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area. *Sociolinguistica* 10, 1-25.
- Bartsch, Renate. 1987. *Norms of language*. London: Longman.
- Dyvik, Helge 1993. Normbegreper, systembegreper og individueringen av norske skriftspråk. I Blaauw, Knud og Helge Nordahl (red.). *Standardspråk og dialekt*, 159-174. Bergen-Oslo: Bergen Riksmålsforening og Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur.
- Chambers, J. K. 1995. *Sociolinguistic Theory*. Linguistic Variation and its Social Significance. Oxford: Blackwell.
- Gloy, Klaus. 1993. Sprachnormforschung in der Sachgasse? Überlegungen zu Renate Bartsch, Sprachnormen: Theorie und Praxis. *Beiträge zur Geschichte der Deutschen Sprache und Literatur*, 30-65.
- Gregersen, Frans. 1999. Om teori og teorier i det norske talemålsprosjekt. *Målbryting* 2, 41-75.
- Hovland, Ragnar. 1979. *Alltid flere dagar*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hudson, R. A. 1996. *Sociolinguistics*. 2. opplag. Cambridge: Cambridge University Press.
- Itkonen, Esa. 1978. *Grammatical Theory and Metascience*. Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Sciences, serie IV. *Current Issues in Linguistic Theory*. Amsterdam: Benjamins.
- Kristiansen, Tore. 1990. *Udtalenormering i skolen*. Skidtse af en ideologisk bastion. København: Gyldendal.
- Lyons, John. 1981. *Semantics 1-2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Milroy, James og Lesley. 1985. *Authority in Language*. Oxford: Blackwell.

- Mæhlum, Brit. 1992. *Dialektal sosialisering (1992). En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard.* Oslo : Novus forlag.
- Omdal, Helge. 1994. *Med språket på flyttefot. Språkvariasjon og språkstrategier blant setesdølar i Kristiansand. Doktoravhandling.* Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Papazian, Eric. 1994. Er det normativt å beskrive et normalmål? Om grensa mellom språkvitenskap og språkpolitikk. *Norskraft* 82, 1–35.
- Røyneland, Unn. 1999. Språkleg regionalisering på Røros og Tynset. *Målbryting* 2, 98–119.
- Schnelle, H. 1976. Empirische und transzendente Sprachgemeinschaften. I Apel, K-O. (red.). *Sprachpragmatik und Philosophie*, 394–440. Frankfurt: Suhrkamp.
- Searle, John. 1990. *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Sundby, Nils Kristian. 1978. *Om normer.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Vannebo, Kjell Ivar. 1980. Om språkvitenskapens norm-begrep. *Tijdschrift voor Skandinavistiek* 1, 3–22.
- Wiggen, Geirr. 1979. Dialektbruk i morsmålsundervisninga, særlig den første lese- og skriveopplæringa. I Kleiven, Jo (red.). *Språk og samfunn*, 65–121. Oslo: UniPax.

Syntaks og språkkontakt i Nordreisa

Av Hilde Nilsen

1 Innledning

Jeg skal i denne artikkelen presentere mitt doktorgradsprosjekt, som har arbeidstittlen "Syntaksen i en norsk dialekt i et kvensk område". Formålet med prosjektet er å undersøke syntaktiske konstruksjoner i den norske dialekten i Reisadalen i Nordreisa kommune i Troms. Jeg er selv fra Nordreisa, men ikke fra Reisadalen. Prosjektet hadde oppstart 1. september 1999, og jeg har derfor ingen spenstige resultater å komme med. I det videre skal jeg derfor si litt generelt om syntaks og språkkontakt i Reisadalen med utgangspunkt i to hovedmål i mitt prosjekt.¹

2 Syntaks og det empiriske hovedmålet

Gjennom arbeidet med min hovedfagsoppgave (Nilsen 1996) ble jeg oppmerksom på at syntaksen i dialekten i Nordreisa har spesielle fenomener i forhold til dialekten for eksempel i Tromsø. Flere personer fra Nordreisa har kommentert at dette med ordstilling er interessant i dialekten i Reisadalen. "Det er akkurat

¹ Denne artikkelen er en noe omarbeidet versjon av det innlegget jeg holdt på konferansen "Språklig regionalisering" 17.-18. september 1999. Jeg vil benytte anledningen til å takke for gode spørsmål og oppmuntrende innspill som kom i forbindelse med foredraget.

som om dialekten er direkte oversettelse fra finsk", sa en reisaværing, og mente nettopp det at setningene ofte er annerledes bygd opp i forhold til andre norske dialekter.² På bakgrunn av dette har jeg valgt følgende empiriske hovedmål for prosjektet: Jeg vil dokumentere bruken og eventuell variasjon i bruken av syntaktiske konstruksjoner i Reisadialekten som kan ha sitt opphav i språkkontakt mellom norsk og kvensk. Datamaterialet vil også forhåpentligvis kunne si noe eventuelle språkendringer i dialektsyntaksen i Reisadalen.

Etter gjennomgang av et lydbandmateriale som finnes på Nord-Troms Museum, har jeg så langt valgt å konsentrere meg om plassering av adverbialer, men forprosjektet er ennå ikke avslutta, slik at jeg er forberedt på enten å ta med flere eller avgrense syntaktiske fenomener i studien ytterligere (se også omtalen av det kvalitative intervjuet senere i artikkelen). Setningene i (1) viser ett av de syntaktiske fenomenene som jeg finner interessante å studere nærmere:

- (1a) Henning la avisa på bordet.
- (1b) *Henning la *dit* avisa på bordet.
- (1c) Henning la avisa *dit* på bordet.
- (1d) Henning la avisa på bordet *dit*.

Setning (1a) er "nøytral", dvs. det er en setning som jeg går ut fra at alle norske språkbrukere vil mene er OK. Setningen har et verbal som uttrykker bevegelse, og et adverbial som uttrykker sted. Adverbialet har form som en preposisjonsfrase. I setningene (1bcd) er det lagt til et pro-ord, nærmere bestemt det direktive pro-ordet "dit" som har funksjon som adverbial. Oppgaven til "dit" i setningene (1bcd) er å framheve og fokusere det stedsadverbialet som pro-ordet har som referanse, dvs. "på bordet". Vi ser at setningene ut i fra mine intuisjoner er

² Uttalelsen viser samtidig at i alle fall denne personen har bevissthet om den språkkontakten som har vært mellom norsk og kvensk. Jeg velger å bruke termen "kvensk" om den finske dialekten i Nordreisa, men er oppmerksom på at det ikke er enighet om bruken av termen.

grammatiske både når pro-ordet står like foran og like etter det leddet som skal framheves. I setningene (1bcd) er det klart at "dit" har "på bordet" som referanse, men referansen blir uklar dersom setningene blir utvida med ytterligere en preposisjonsfrase som uttrykker sted. Dette ser vi i eksempel (2d) der jeg mener det er uklart om "dit" har "på bordet" eller "i stua" som referanse:

- (2a) Henning la avisa på bordet i stua.
- (2b) *Henning la *dit* avisa på bordet i stua.
- (2c) Henning la avisa *dit* på bordet i stua.
- (2d) Henning la avisa på bordet *dit* i stua.
- (2e) Henning la avisa på bordet i stua *dit*.

Ut fra mine intuisjoner og spredte observasjoner er setningene (2cde) grammatiske. Jeg vil imidlertid understreke at setningene i (1) og (2) er konstruerte eksempler som ikke har vært gjenstand for noen empirisk undersøkelse.

Videre er det et spørsmål hvilken referanse "dit" har i setning (2e), altså om "dit" kun står til "i stua" eller om det står til "på bordet i stua".

I det norske språket er rekkefølgen av adverbial i setninger med flere adverbial såpass fast at Faarlund m.fl. (1997: 806) setter opp en hovedregel som sier at setninger med flere adverbial er styrt av et slags vektprinsipp, altså at enkle adverbialfraser kommer først, deretter mer og mer komplekse adverbialfraser. Videre hevder Faarlund m.fl. at regelen gjelder uten hensyn til adverbialets syntaktiske og semantiske status. Det som da blir interessant i setningene i (1) og (2), er at det enkle adverbialet "dit" kan plasseres etter mer komplekse adverbialer. Dermed bryter de med hovedregelen.

Setningene i (1) og (2) viser ett eksempel på konstruksjoner det kan være aktuelt å studere videre. Et annet fenomen som jeg kort vil nevne er plassering av finitt verb i fortellende setninger eksemplifisert med denne autentiske setningen: Eg sa no ikke nåkka til han Ola heller, men så eg drøfta med han fettern min. Denne konstruksjonen er interessant i lys av resultatene i Nilsen 1996.

I denne omgang skal jeg ikke gå videre inn på avklaringa av hvilke konstruksjoner jeg vil velge som studieobjekt. Denne korte redegjøringa gir likevel grunnlag for å se nærmere på de metodiske utfordringene som følger det empiriske delmålet.

3 Metodiske utfordringer

Så langt har jeg ikke grunnlag for å hevde at de konstruksjonene jeg vil studere utelukkende finnes i dialekten i Reisadalen. Når det gjelder plassering av adverbialer, er det en utfordring at det i norsk skriftmål er en viss variasjon, men jf. hovedregelen i Faarlund m.fl. 1997. Samtidig vet vi lite om plassering av adverbialer i norske talemål. Spørsmålet er da om setninger som (2e) er dialektsyntaktiske fenomen.

En utfordring for mitt studieobjekt, er at det i norsk skriftmål er en viss variasjon med hensyn til plassering av adverbialer, men jf. hovedregelen i Faarlund m.fl. (1997). Samtidig vet vi lite om hvordan plasseringa faktisk er i norske *talemål* pga. minimalt med forskning på slike fenomen. Dermed kan det være vanskelig å avgjøre hvilken plassering som eventuelt er spesiell for dialekten i Reisadalen, og som i så fall kan sies å være et dialektsyntaktisk fenomen. På den andre sida vil jeg ikke la lite kunnskap om plassering av adverbialer i norske dialekter stoppe mitt valg av studieobjekt. Jeg må derfor ta utgangspunkt i den kunnskapen og de beskrivelsene som finnes i dag, og arbeide videre ut fra dette.

Videre er det et spørsmål hvilken eller hvilke metoder som det er hensiktsmessig å bruke for å få et godt datamateriale for prosjektet. Dersom jeg velger å bruke en kvantitativ metode, for eksempel spørrelistor, er det et spørsmål om jeg kan behandle setningene som sosiolingvistiske variabler. Setninger som sosiolingvistiske variabler diskuteres blant annet av Lavandera (1978), Romaine (1981) og Cheshire (1987), og debatten konsentrerer seg om kravet til referensiell likhet mellom variantene av en variabel. Dette kravet er problematisk etter som for eksempel ulik ordstilling i en ellers lik konstruksjon kan bety at variantene har ulik semantikk/pragmatikk. For eksempel kan en

hevde at setningene i (2) har ulik semantikk fordi "dit" har ulik referanse, og dermed er det problematisk å behandle setningene som varianter av en variabel. På den andre siden vil jeg hevde at kravet om referensiell likhet mellom syntaktiske varianter i andre tilfeller lar seg oppfylle. Dette mener jeg gjelder for hv-spørresetninger med kompleks spørrefrase i nordreisadialekten (Nilsen 1996). Eksempler er:

(3a) Katti kommer ho mamma hjem?

(3b) Katti ho mamma kommer hjem?

Setning (3a) har det finitte verbet på andre plass, mens setning (3b) har det finitte verbet på tredje plass. Til tross for at leddene i setningene har ulik rekkefølge, så mener jeg at setningene har lik semantikk/pragmatikk.

Cheshire (1987) konkluderer med at det er poenngløst å utvide den sosiolingvistiske variabelen til analyse av syntaks, men sier at kvantitative studier av syntaktisk variasjon noen ganger kan være nyttig. Problemet er at

[...] the variation that is involved is likely to reflect too many complex factors for this approach to be of major importance. [...] A full analysis would require an interdisciplinary effort involving a very large number of other intellectual disciplines besides sociolinguistics (Cheshire 1987: 273).

Jeg mener at kvantitativ metode kan være et viktig bidrag til forståelsen av syntaktisk variasjon, blant annet fordi en slik tilnærming i mange tilfeller kan gi verdifull informasjon om den eventuelle variasjonen. Eksempel på slik informasjon er om varianter av en konstruksjon faktisk er i bruk og om det finnes strukturelle begrensinger internt i konstruksjonen. I denne sammenheng er det viktig å ta stilling til om en skal kvantifisere konstruksjonene i naturlig tale, og/eller om det er hensiktsmessig å bruke mer styrte og eksperimentelle metoder, for eksempel spørrelistor. Videre er det prosjektets problemstillinger, mål og

studieobjekt som må avgjøre om hvilke metoder som gir det beste datamaterialet.

For mitt prosjekt mener jeg en kombinasjon av kvalitative og kvantitative metoder vil gi et godt datamateriale. For å samle inn et materiale som kan si noe om variasjon med hensyn til plassering av adverbialer og finitt verb, velger jeg å bruke en spørreliste som jeg skal lese opp for omtrent 60 informanter fra Reisadalen. I tillegg vil jeg samle inn et kontrollmateriale fra andre steder i Nord-Troms. Det jeg ser som de tre viktigste fordelene med å bruke spørrelister, er at jeg mener jeg kan dokumentere, eventuelt avkrefte om de ulike konstruksjonene og varianter av konstruksjonene er aktuelle alternativer i dialekten. Videre kan jeg teste ut om det finnes strukturelle begrensninger internt i setningen. For det tredje er spørrelister en effektiv måte å skaffe denne informasjonen på ettersom en ikke er garantert å få slik informasjon gjennom ekserpering av naturlig tale.

Det er likevel ikke uproblematisk å bruke spørrelister for å få informasjon om informanters talemål. For det første vil setningene bli presentert uten en naturlig sosial og språklig kontekst. For det andre er det ikke alltid sammenfall mellom rapportert språkbruk og faktisk språkbruk (Milroy 1987: 149). Det jeg trolig vil få tilgang til, er informantenes *intuisjoner* om de aktuelle setningene som jeg skal lese opp. Spørsmålet er om kan jeg stole på disse intuisjonene, og om informantene svarer på det jeg faktisk spør dem om. Utfordringen blir derfor å utforme en spørreliste der setningene er satt i en kontekst og har tema fra sammenhenger som er kjent for informantene, slik at de lettere kan forestille seg setningene brukt i naturlig tale.

I neste omgang skal jeg foreta et mer kvalitativt intervju med et utvalg på omtrent 15 av disse 60 informantene. Hvordan jeg konkret skal gjennomføre disse intervjuene, har jeg ikke klart for meg, men intervjuobjektene vil være fra det utvalget som har svart på spørrelister. Tanken er at jeg vil få mer informasjon om Reisadalen som språksamfunn. Videre vil jeg også kunne studere syntaktiske fenomener i sin språklige kontekst. I disse intervjuene kan jeg forhåpentligvis finne belegg for de fenomenene jeg har valgt ut til spørrelista. Videre vil jeg kunne studere

konstruksjoner som det ikke er mulig å studere ved hjelp av spørrelistor, for eksempel setninger med uvanlig utelating av objekter (Nilsen 1998: 173f). I tillegg kan det dukke opp konstruksjoner som jeg så langt ikke har vært oppmerksom på.

Jeg velger altså å bruke både kvantitativ og kvalitativ metode i mitt prosjekt, og jeg håper jeg på denne måten kan få en best mulig forståelse av den eventuelle syntaktiske variasjonen i dialekten i Reisadalen.

4 Språkkontakt og det teoretiske hovedmålet

Jeg har valgt å studere det norske språket i et språkkontaktområde der særlig kvensk og norsk har levd side om side. I tillegg bodde det noen samiske familier i området. Fra slutten av 1800-tallet drev staten en aktiv fornorskingspolitikk overfor kvenene og samene, noe som førte til at befolkningen i Reisadalen etter hvert skifta språk. På bakgrunn av disse historiske begivenhetene har jeg satt opp det andre hovedmålet i mitt prosjektet: Jeg vil tolke materialet i et språkinnlærings- og språkendringsspektiv for å få en helhetlig innsikt i hvorfor syntaksen er som den er i Reisadalen.

Nordreisa har altså gått fra å være et flerspråklig samfunn til å bli et samfunn der de fleste reisaværingar er enspråklige. Den utviklinga som har skjedd i Reisadalen, kan vi skissere på følgende måte (etter Aikio 1990): Fram til 1890–1900 var store deler av befolkningen flerspråklige. Både kvensk, samisk og norsk ble brukt som morsmål. I perioden ca. 1900–1950 skjedde det et språkskifte, og nye generasjonar fikk bare norsk som morsmål. Samtidig hadde folk i foreldre- og besteforeldregenerasjonen finsk og samisk som morsmål. I løpet av 1950-tallet ble norsk morsmål for de fleste i Reisadalen. På bakgrunn av observasjonar av den norske dialekten i andre stader i Nord-Troms (f.eks. Nesheim 1952) kan jeg gå ut fra at også den norske dialekten i Reisadalen på dette tidspunktet hadde "substratum interferens" fra kontaktspråkene. I dag har de aller fleste bare norsk som morsmål, men det er fortsatt noen av de eldste som kan kvensk.

Det er også verdt å nevne at elever i grunnskolen i Nordreisa kan velge finsk som andrespråk. Et interessant spørsmål i mitt prosjekt er hva som skjer/har skjedd med "substratum interferens"-fenomenene i dialekten i Reisadalen.

For å kunne få en helhetlig innsikt i de språklige fenomenene som jeg håper den empiriske delen av prosjektet vil avsløre, så tenker jeg meg at språkkontakt må være det sentrale utgangspunktet. Det er et faktum at Nordreisa har vært flerspråklig over en lang periode, og at språkskiftet skjedde relativt raskt. De siste områdene som ble fornorska, var de indre delene av Reisadalen, som altså er det geografiske området som jeg har avgrensa meg til.

Videre er det relevant og interessant å se nærmere på de to språkene som faktisk er involvert, nemlig kvensk og norsk. Jeg velger å ikke konsentrere meg om samisk fordi Reisadalen i all hovedsak var bosatt av kvener. Norsk og kvensk hører til ulike språkfamilier, og er strukturelt ulike. Kvensk bruker kasus for å markere funksjon, mens norsk har fast leddstilling. Finsk på sin side har ofte samme leddstilling som norsk når det gjelder plasseringen av subjekt, verbal og objekt, men har i mye større grad enn norsk muligheten til å ha annen leddstilling blant annet for å framheve et eller flere ledd (Sulkala og Karjalainen 1992). Hvordan dette forholder seg i kvensk, har jeg så langt ikke kjennskap til. En redegjøring av forskjeller mellom norsk og kvensk med hensyn til leddstilling og hvordan norsk og kvensk uttrykker de samme fenomenene, er derfor interessant for å vurdere fenomenene som resultat av språkkontakt.

Problemet slik jeg ser det, er at forklaringer som tar utgangspunkt i språkkontakt, ofte bare konstaterer at det er ulike språk involvert, og deretter blir de språksosiale forholdene i kontaktsituasjonen undersøkt. Etter min mening blir forklaringene ikke særlig sammenhengende. Det jeg mener kan bidra til en mer helhetlig forklaring og dermed bedre forståelse av den norske dialekten i Reisadalen, er teorier om språkinnlæring. Da blir dette relevante spørsmål å stille seg:

- Hvordan er det norske språket til en person som har kvensk som

morsmål?

- Hvilken betydning har det for språkinnlæringa at kvensk og norsk er strukturelt ulike språk?
- I hvilken grad blir trekk som er resultat av "substratum interferens", overlevert til de etterfølgende generasjoner? Eventuelt hvilke trekk blir overlevert?
- Overlever disse "substratum interferens"-fenomenene generasjon etter generasjon, eller forsvinner de raskt? Eventuelt hvilke fenomen forsvinner først?
- Hva er det som gjør at "substratum interferens"-fenomen eventuelt blir overlevert til de neste generasjonene?

For å få svar på disse spørsmålene vil jeg for det første studere det norske språket til ulike generasjoner i Reisadalen ved hjelp av gamle og nye lydbåndopptak. For det andre vil det være aktuelt å se på andre studier av språkkontaktsituasjoner, for eksempel språkkontakt mellom norsk og samisk, og mellom finsk og svensk. For det tredje vil jeg se nærmere på språkinnlæringsteorier.

Det passer godt å avslutte presentasjonen av prosjektet mitt her, og la spørsmålene antyde hvilken retning jeg ønsker at prosjektet mitt skal ta.

Litteraturliste

- Aikio, Marjut. 1990. "Some Issues in the Study of Language Shift in the Northern Calotte", i Jahr, Ernst Håkon and Ove Lorentz (eds.): *Tromsø Linguistics in the Eighties*, Oslo: Novus Press.
- Cheshire, Jenny. 1987. "Syntactic variation, the linguistic variable, and sociolinguistic theory", i *Linguistics 25*, Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie og Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Lavandera, Beatriz R. 1978. "Where does the sociolinguistic variable stop?", i *Language in Society 7*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Milroy, Lesley. 1987. *Observing and Analysing Natural Language. A Critical Account of Sociolinguistic Method*, Oxford: Basil Blackwell.

- Nesheim, Asbjørn. 1952. "Samisk og norsk i Lyngen", i *Sameliv*.
- Nilsen, Hilde. 1996. *Koffer dæm sir det? Spørresetninger med finitt verbal på tredjeplass i nordreisadialekten*, upublisert hovedoppgave i nordisk språk, Tromsø: Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø.
- Nilsen, Hilde. 1998. "Tre dialektsyntaktiske særtrekk i Nord-Troms", i Faarlund, Jan Terje, Brit Mæhlum og Torbjørn Nordgård (red.): *MONS 7. Utvalde artiklar frå det 7. Møtet Om Norsk Språk i Trondheim 1997*, Oslo: Novus Forlag.
- Romaine, Suzanne. 1981. "On the problem of syntactic variation: A reply to Beatriz Lavandera and William Labov", i *Working Papers in Sociolinguistics* 82, Austin, Texas: South- West Educational Development Laboratory.
- Sulkala, Helena and Merja Karjalainen. 1992. *Finnish*, London and New York: Routledge.

Hvor står sosiolingvistikken i dag?

Sosiolingvistikk – metoder, målsetning og ansvar
1979–1999¹

Av Tone Skramstad

På slutten av 1970-tallet uttalte lingvisten Even Hovdhaugen denne etter hvert så klassiske metaforen:

Sykkelen er allerede oppfunnet, og spørsmålet er om vi skal bruke tid og krefter på å finne den opp på ny og på ny. Er det ikke andre og viktigere oppgaver for øyeblikket i sosiolingvistikken? (1979:23)

Kritikken fra Hovdhaugen var rettet mot sosiolingvistenes praksis. Forskere innenfor den tidlige sosiolingvistikken ble beskyldt for å gjenta den metodiske rammen til Labov på stadig nye geografiske lokaliteter. Hovdhaugen mente at det var unødvendig å videreføre en gjentakende reproduksjon av metodikk og problemstillinger til "det kjedsommelige".

Hovdhaugen sitt innlegg ble fremmet på en konferanse med sosiolingvister i Norge på slutten av 1970-tallet. Jeg vil i denne artikkelen ta utgangspunkt i innspillet fra Hovdhaugen, som ble trykt i 1979. Det er i år 20 år siden Hovdhaugen oppfordret den da

1 Takk til Even Hovdhaugen for at du tok deg tid til en interessant diskusjon med meg i forkant av dette innlegget. Artikkelen er nesten identisk med innlegget jeg holdt på konferansen "Språkleg regionalisering", Sotra 17. – 18. september 1999.

relativt nye disiplinen sosiolingvistik til å tenke nytt. For snart ett år siden startet prosjektet *Talemålsendring i Noreg (TEIN)* opp. Jeg mener at det på årets TEIN-konferanse kan være fruktbart å høre ekkoet fra Hovdhaugens artikkel på nytt. Kanskje er det nyttig å tenke gjennom sosiolingvistenes metoder, målsetning og ansvar i tilknytning til det første større talemålsprosjektet her i landet siden 1970- og 80-tallet. Samtidig skal vi være klar over at det er lett å kritisere den tidlige sosiolingvistikken i ettertid. Vi skal heller ikke undergrave viktigheten av William Labovs banebrytende innsats og de undersøkelsene som kom til her i landet i kjølvannet av hans undersøkelse i New York (Labov 1982).

Hvor står sosiolingvistikken i dag? Mitt formål med denne artikkelen er ikke å komme med en *konklusjon* på sosiolingvistikken sitt ståsted i dag. Jeg ønsker snarere å stille spørsmål. For å se nærmere på spørsmålet vil jeg her ta for meg en begrenset del av disiplinen. Artikkelen til Hovdhaugen har vært gjenstand for diskusjoner tidligere². Likevel håper jeg at mine synspunkter kan være et innspill i den sosiolingvistiske debatten. Jeg vil forsøke å se om vi kan si at disiplinen har tatt oppfordringene og kritikken fra Hovdhaugen til følge. Even Hovdhaugen skrev, slik jeg ser det, i 1979 en slags "tilstandsrapport" over sosiolingvistikken som disiplin. Vi skal i det følgende forsøke å ha et kritisk blikk rettet mot disiplinens utvikling, med Hovdhaugen sitt innlegg i debatten som et utgangspunkt.

Hovdhaugens karakteristikkk av den labovske sosiolingvistikken

Hovdhaugen stilte seg i innlegget kritisk til sosiolingvistikken forsømte teoretiske grunnlag, målsetninger og ansvar. Han etterlyste teoretiske refleksjoner og nytenking generelt innenfor

² Se spesielt Mæhlum (1988), og også doktorgradsavhandlingen fra 1992.

den sosiolingvistiske forskningen, noe han formulerte med følgende sammenlikning:

I alt for mange tilfelle kan sosiolingvisten sammenliknes med Vasco da Gama. Da han dro ut, visste han ikke hvor han skulle, da han kom fram, visste han ikke hvor han var, og da han kom hjem, visste han ikke hvor han hadde vært (s. 22).

Metaforen viser tydelig nok det manglende grunnlaget Hovdhaugen mente sosiolingvistikken hadde på slutten av 1970-tallet³. Spørsmålet er om sosiolingvistikken i dag også kan sammenliknes med Vasco da Gama? Har forskere innenfor sosiolingvistikken i dag klare målsetninger med arbeidet sitt? Selv om vi ser at Hovdhaugen i stor grad karikerte situasjonen for å fremme sypunktene sine, mener jeg at poenget hans er godt.

Hva var det Hovdhaugen spesielt kritiserte, og som derfor er interessant for oss i den sosiolingvistiske debatten i dag? For det første pekte Hovdhaugen på at det i den da relativt ferske disiplinen sosiolingvistikk ble drevet *bevisstløs* forskning. Rammen rundt undersøkelsene var mer eller mindre forenklede og omformede varianter av Labovs undersøkelse av språket i New York, og resultatene ble svært like i samfunn med forholdsvis likt kulturelt grunnlag, slik som miljøer i Vest-Europa og Amerika.

I tilknytning til dette forholdet står det *etiske* prinsippet som Hovdhaugen i neste omgang trekker inn. Er det etisk og faglig forsvarlig å utføre det han betegner som bevisstløs forskning? I og med at sosiolingvistikken dreier seg om språket i relasjon til samfunnet, er vitenskapelige resultater ofte av interesse for samfunnet. Hovdhaugen viser til Basil Bernsteins kodeteorier for å illustrere misbruk av resultatene innenfor disiplinen, og han stiller seg spørrende til økonomiske støtteformer for vitenskapelige prosjekter hvor vi i større eller mindre grad kjenner til resultatene før undersøkelsene har tatt til.

³ Brit Mæhlum (1988) har riktignok påpekt at det egentlig er Columbus historien dreier seg om.

Et annet viktig moment tar også Hovdhaugen for seg ved å peke på Rekdal sin delundersøkelse fra *Talemålsundersøkelsen i Oslo – TAUS*: "Snakkes språket av grupper eller personer?" (Rekdal 1986). Rekdal viser at individuell variasjon kan bli skjult i statistiske gjennomsnittsverdier for grupper av personer. Slik kan undersøkelsene være misvisende, og det kan være diskutabelt om dataene er valide.

Sosiolingvistikken i Norge i dag

Prosjektet *Talemålsending i Noreg* kan vi si representerer en vesentlig del av den sosiolingvistiske forskningen i Norge dag. Innenfor paraplyprosjektet finner vi vitenskapelig ansatte, stipendiater og hovedfagsstudenter fra de språklige nordistmiljøene ved de fire universitetene i Norge og ved Høgskolen i Agder⁴. TEIN er det første store prosjektet innenfor sosiolingvistisk forskning i Norge siden de større talemålsprosjektene på 1970- og 80-tallet: *Talemålsundersøkelsen i Oslo – TAUS* (1971-76), *Talemål hos ungdom i Bergen – TUB* (1977-1983) og *Trondheimsstudien* (Fintoft og Mjaavatn 1980).

Spørsmålet om vi kan si at det sosiolingvistiske miljøet i Norge i dag har fulgt oppfordringene fra Hovdhaugen, blir slik jeg ser det et spørsmål vi må stille som utgangspunkt for TEIN. For å undersøke dette er det nødvendig å få en oversikt over den sosiolingvistiske forskningen i Norge i dag. Det er vanskelig å avgrense hvor sosiolingvistikken i Norge kommer til uttrykk, og jeg velger her å begrense meg til de kildene jeg kjenner til som hovedfagsstudent.

1. Litteratur

Først og fremst kjenner vi til sosiolingvistisk forskning gjennom *litteraturen* som er skrevet innenfor emnet. Av norsk

⁴ Prosjektet blir finansiert med midler fra Norges forskningsråd og de lokale instituttene.

sosiolingvistisk litteratur finner vi i tillegg til artikler og seminarrapporter også doktorgradsavhandlinger og hovedfagsavhandlinger. Det eksisterer også innføringsbøker og annen litteratur. Til sammen kan vi kanskje si at summen av denne litteraturen avspeiler forskningen innenfor den sosiolingvistiske disiplinen.

Slik jeg ser det, kan vi i den nyere sosiolingvistiske litteraturen se en dreining fra den tradisjonelle labovske sosiolingvistikken mot en interaksjonell sosiolingvistisk retning. I kjølvannet av positivismedebatten på 60- og 70-tallet i Norge har det blitt viktig å vektlegge sosiolingvistikken som en humanvitenskapelig disiplin. I Norge vil jeg spesielt trekke fram Brit Mæhlum sin doktorgradsavhandling fra 1992, *Dialektal sosialisering: en studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*, som tar et kraftig oppgjør med den tidlige sosiolingvistikken og kanskje representerer et gjennombrudd for en teoretisk og metodisk nytenking i sosiolingvistisk forskning i Norden.

2. Talemålsendring i Noreg

Et annet sted som sosiolingvistikken kommer til uttrykk i dag, er gjennom prosjektbeskrivelsen til *Talemålsendring i Noreg* – TEIN (1999). Jeg mener beskrivelsen kan karakteriseres som en oversikt over teoretiske, empiriske og metodiske målsetninger i et hovedprosjekt innenfor norsk sosiolingvistisk forskning i dag. Så vidt jeg kjenner til, ble prosjektnotat første gang skrevet i 1995, og prosjektet startet offisielt opp november 1998 med konferansen "Språkleg variasjon og regionalisering".

I prosjektbeskrivelsen er det formulerte hovedmål, delmål og metodiske tilnærminger for prosjektet. Siden prosjektbeskrivelsen i stor grad kan sies å være styrende for enkeltprosjekt under prosjektet, mener jeg vi må se nærmere på disse målene.

Hovudmålet med prosjektet er å få innsikt i dei språklege og samfunnsmessige faktorane som verkar inn på *språkleg endring i norsk talemål*. Denne innsikta skal utviklast innanfor generelle

teoriar om språkendring. Gjennom prosjektet skal teoriene og modellene prøvst ut på nokre talemål (Talemålsendring i Noreg 1999).

I forbindelse med hovedmålet for TEIN, å få innsikt i faktorer som virker inn på språklig endring her i landet, blir det aktuelt å trekke fram Hovdhaugens kritiske bemerkninger fra for 20 år tilbake. Vi må bli bevisste formålet med å kartlegge talemål i Norge, og ha et klart og reflektert forhold til målet. Det er viktig at vi ikke gjentar det Hovdhaugen mener er sosiolingvistenes praksis på 70-tallet, i form av bevisstløs innsamling av materiale som tilpasser en modell eller et mønster.

Når det gjelder den metodiske målsetningen til prosjektet, formuleres den slik:

[Det] vil [...] være aktuelt å ta i bruk såvel kvantitative som kvalitative tilnæringsmåter i de ulike delprosjektene. Dette vil da i praksis kunne arte seg på den måten at enkelte delprosjekter er mer kvantitativt orientert, andre mer kvalitativt, mens andre igjen blir gjennomført mer som en syntese av ulike metodiske tilnæringer. Med de ideelle kravene vi har satt oss om å ville forklare/forstå de språklige endringsprosessene, er det imidlertid opplagt at forskjellige former for kvalitativt orienterte studier vil måtte ha en framtreddende plass i prosjektet som helhet. Dette er nyttig for at vi skal kunne oppnå den tilstrekkelige innsikten i de sosiale og mentale mekanismene bak de språklige endringene (s. 11).

Vi ser her en metodisk dreining i retning mot det Mæhlum kaller for "den metodologiske individualismen" (1997). Mæhlum har i sin sosiolingvistiske forskning grepet fatt i Hovdhaugen sitt innspill fra 1979. Med dikotomien individ - gruppe som utgangspunkt er hennes prosjekt å la individet representere det primære analytiske nivået i sosiolingvistisk forskning. Den interaksjonelle sosiolingvistikken tar for seg individet i interaksjon og samspill med sine sosiale omgivelser. Her blir undersøkelsen til Rekdal (1986) spesielt interessant. Med en større vektlegging av individuelle forskjeller har sosiolingvister altså tatt for seg ett av

momentene Hovdhaugen trakk fram for 20 år siden.

Hvor står sosiolingvistikken i dag?

Helge Sandøy oppsummerer på en konferanse i 1990 sosiolingvistikkenes status i Norden. Utgangspunktet for refleksjonen hans passer bra med Hovdhaugens innlegg i debatten:

Eg hugsar frå sosiolingvistikksesjonen på den femte konferansen for skandinaviske lingvistar [...] i 1979 at ein tilhørar formulerte ein skarp protest mot den ein-sidede deskriptive sosiolingvistikken som blei lagt fram i innlegg etter innlegg. Det blei for ofte repetisjon av same variasjonsmønsteret, presentert som resultat frå stendig fleire språksamfunn, men utan at vi eigentleg greidde å skaffe oss større innsikter. Mitt inntrykk er at vi i dag kan seie at vi har komme meir på innsida av mennesket (Sandøy 1991:217).

Sandøy konkluderer med at

Om vi samanliknar sosiolingvistikken pr. 1990 med den vi lærte å kjenne på 1970-talet, må vi absolutt kunne hevde at det har gått framover. Det er ikkje slik at ein bare finn opp hjulet på nytt og på nytt (op.cit.: 220).

Jeg vil si meg enig med Sandøy, hvis han med "meir på innsida av mennesket" mener en dreining fra deskriptiv sosiolingvistikk mot en sosiolingvistisk forskning med vekt på individsentrerte studier. Men samtidig mener jeg vi må være på vakt, slik at vi ser at sosiolingvistikken er i dynamisk endring og ikke blir stående stille.

Slik jeg ser det, er det viktig at vi ikke slår oss til ro med at vi har skaffet oss større innsikt i den sosiolingvistiske disiplinen i dag. Nå må vi med prosjektet TEIN passe oss for ikke å komme i den samme situasjonen som Hovdhaugen pekte på at sosiolingvistene var i på 1960- og 70-tallet. Min oppfordring er derfor at vi må være bevisste det overordnede teoretiske og metodiske aspektet i

undersøkelsene vi utfører. Med TEIN-prosjektet kommer vi, kanskje spesielt gjennom de mange hovedfagsoppgavene som er tilknyttet prosjektet, til å gjøre mange empiriske undersøkelser ulike steder i Norge. Vi må ikke tape refleksjonen av syne og slå oss til ro med at den individsentrerte sosiolingvistikken har svaret på problemene som oppsto i den tidlige sosiolingvistikken. Kanskje kan vi også med individsentrerte studier stille det samme spørsmålet som ble stilt til gruppebaserte studier av Hovdhaugen og andre med ham: Er det interessant å utføre en rekke studier av enkeltindivider? Vi må sørge for at vi ikke kommer dit igjen at vi utfører noenlunde samme undersøkelser og kommer fram til de samme forskningsresultatene på et manglende reflektert grunnlag. Og vi må være bevisste vårt ansvar overfor hvordan vi presenterer undersøkelsene våre i samfunnet. Her tangerer jeg Sigfrid Tvitekkja (1999) sitt innlegg fra konferansen i fjor: "Den faglige sjølvforståinga i norsk talemålsgransking. Eit fagkritisk innlegg".

Jeg har ikke noen svar her. Og det er mulig spørsmålet heller ikke er så interessant i dag som det var i 1979. I så fall kan det være viktig nok å avklare det. Men jeg mener det er viktig at vi er *bevisste* problematikken og ansvaret vårt, og derfor formulerer problemstillingene fra Hovdhaugen sin tittel fra 1979 i dag, 20 år senere: "Sosiolingvistikk – metoder, målsetning og ansvar".

Litteratur

- Fintoft, Knut og Per Egil Mjaavatn. 1980. *Språksosiologiske forhold i Trondheim bymål*. Trondheim: Tapir.
- Hovdhaugen. I Jo Kleiven (red.) (1979): *Språk og samfunn*. 3–26. Oslo: Pax.
- Labov, William. 1982 [1966]. *The Social Stratification of English in New York City*. Washington: Center for Applied Linguistics.
- Mæhlum, Brit. 1988. "Sosiolingvistikken og Vasco da Gama". *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*. 1/2. 1998. 83194.
- Mæhlum, Brit. 1992. *Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Oslo: Novus forlag.
- Mæhlum, Brit. 1997. "En apologi for den metodologiske individua-

- lismen". Nordica Bergensia. 13. 1997. 9–28. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Rekdal, Olaug. 1986 [1976]. "Snakkes språket av grupper eller personer?" Hanssen, E. (red) (1986): Artikler 1–4. Talemålsundersøkelsen i Oslo (TAUS). Oslo: Novus forlag.
- Sandøy, Helge (1991): "Sosiolingvistikken – status i dag". I K. L. Berge og U. B. Kotsinas (red.): *Storstadsspråk och storstadskultur i Norden*. 217–220. Stockholm.
- Talemålsendring i Noreg (TEIN) (1999): "Prosjektbeskrivelse". Hentet fra verdensveven [<http://studier.uib.no/tein/index.nsf>] 22. mai 1999.
- Tvitekkja, Sigfrid. 1999. "Den faglege sjølvforståinga i norsk talemålsgranskning. Eit fagkritisk innlegg". *Målbryting* 2. 155–164.

"Vi snakker bare litt bredt"

Problemer som kan oppstå når lingvister og ikke-lingvister skal snakke om språk

Av Ellen Skolseg

Noe av problemet når man skal i gang med en sosiolingvistisk undersøkelse, er å avgrense og definere de språklige størrelsene man skal forholde seg til. Den første delen av denne artikkelen handler om denne problematiske prosessen generelt, og spesielt sett i forhold til prosjektet jeg skal i gang med. Den andre delen tar for seg problemer knytta til det å benytte seg av informantenes forståelse av det språksamfunnet de lever i. Mange sosiolingvistiske undersøkelser fokuserer like mye på intervjuobjektens uttalelser om språk som på den faktiske språkbruken, og dette aspektet står også sentralt i prosjektet mitt. Jeg kommer til å peke på at enkelte sider ved denne praksisen kan gi grunnlag for feiltolkninger, men vil likevel argumentere for at språkbrukernes forståing av den språklige virkeligheten de lever i, utgjør en nødvendig del av analysen.

Språklig variasjon på Romerike

Først litt om prosjektet jeg er i gang med. Jeg har vært stipendiat ved Universitetet i Oslo sia våren 1999, og prosjektet har foreløpig tittelen *Språklig variasjon på Romerike – en analyse av språklige strategier og språkholdninger i et brytningsområde*. Prosjektet tar utgangspunkt i hovedfagsavhandlinga mi (Skolseg 1994), som også

Målbryting 4 (2000): 149–165

<https://doi.org/10.7557/17.4739>

CC BY 4.0

var om talemålet på Romerike. I prosjektsøknaden tar jeg utgangspunkt i et hovedmål og tre delmål. Hovedmålet er å få større innsikt i språklig variasjon og endring generelt, og spesielt i forbindelse med talemålet på Romerike. Delmåla fokuserer på tre dimensjoner som kan ligge til grunn for denne variasjonen:

- språklig regionalisering
- alder som vilkår for språklig endring og spredning
- språkholdningers og språkidentitetens rolle ved valg av verbale strategier

Jeg har valgt ut tre tettsteder på Romerike – Lillestrøm, Jessheim og Årnes. Alle disse stedene har videregående skoler og fungerer som samlingssteder for ungdom fra hele området. Feltarbeidet kommer til å være todelt. Den første delen består av spørreskjema og lytteundersøkelse, og jeg kommer tilbake til hvordan denne delen av feltarbeidet skal foregå, og ikke minst hvilken sentral rolle denne undersøkelsen kommer til å få i prosjektet mitt. De fleste av de over hundre deltakerne i denne undersøkelsen kommer til å være elever i den videregående skolen, og undersøkelsen skal også tjene til å finne de 48 informantene som skal være med på den andre delen av feltarbeidet – intervjuene. Tolv av disse informantene skal være rundt 60 år. Jeg kommer til å benytte meg av både kvantitative og kvalitative metoder, og teoretisk sett kommer spørsmål omkring saliens, resistens og ikonisitet til å stå sentralt.

Aller mest sentralt, slik jeg ser det nå, er spørsmål omkring persepsjon. Hvilke språktrekk er det egentlig som utløser forskjellige holdninger og reaksjoner hos språkbrukere? Hva er det som får dem til å sette den ene eller andre 'merkelappen' på forskjellige typer språkbruk? Hvordan navigerer de mellom de mulighetene den språklige variasjonen gir dem, og hvordan oppfatter de begrensningene? I forbindelse med disse spørsmåla kommer jeg til å fokusere på tre aspekt:

- hvordan best beskrive det 'språklige rommet på Romerike'

- individets språklige strategier og oppfatning av dette 'rommet'
- Oslos plass og rolle i dette "rommet"

Jeg har ikke bestemt meg for om uttrykket "det språklige rommet" på Romerike er en fulltreffer eller ei blødme, og jeg veit ikke om jeg vil holde på metaforen, men så langt har den forlokkende allitterasjonen frista for mye!

Avgrensing av språklige størrelser og villgjessjakt

Å slå fast at det er problematisk å bruke språk for å beskrive språk vitenskapelig, er å slå inn åpne dører, og "sannhetene" jeg kommer med er velkjente. Likevel vil jeg vie litt plass til dette problemet, fordi det er et problem man alltid må gjennom før man går i gang med undersøkelser. Alle sosiolingvister bruker begrep som språk, språksamfunn, dialekt og varietet. Disse begrepa er ikke avgrensa og definert én gang for alle; faktisk er de så vanskelige å definere at de stadig sklir unna alle forsøk. Det er fristende å sitere Julia Roberts i filmen *Pretty Woman* første gang hun spiser snegler og de glipper fra henne og flyr veggimellom: "Slippery little suckers!" I innføringsboka "Sociolinguistics" (Hudson 1996) tar forfatteren for seg begrepa språk, dialekt og varietet og avviser dem ett for ett som vitenskapelige begrep – ingen av dem lar seg avgrense og definere i streng vitenskapelig forstand. Og han konkluderer med at språksamfunn heller ikke eksisterer:

In other words, it is possible that speech communities do not really exist in society except as prototypes in the minds of people, in which case the search for the "true" definition of "speech community" is just a wild goose chase. (1996: 30)

Vi trenger disse begrepa, men det er bedre å betrakte dem som hjelpemidler enn absolutter. Vi *generaliserer* og *idealiserer*, og de språklige størrelsene vi står igjen med, er *språksystematiske idealiseringer* (Sandøy 1992: 16). Idealiseringa er ikke nødvendig-

vis den eneste eller riktigste måten å beskrive forholda på, men derimot den mest hensiktsmessige for språkforskeren der og da.

Bruken av begrep som språk, talemål og dialekt blir heller ikke enklere av at denne terminologien ikke er forbeholdt fagfolk. De brukes i høy grad av folk flest, med vekslende innhold, og oppfatningene av innholdet kan være prega av både kunnskap og nøyaktige observasjoner, så vel som av subjektive og arbitrære preferanser, feilaktige oppfatninger og fordommer knytta til konkurrerende normer i samfunnet. I tillegg til disse begrepa har folk flest også et vell av andre uttrykk som beskriver språk og språkbruk, som f.eks. å knote eller språke, og å snakke fint, stygt, bredt, flatt, vulgært, grautmål osv. Språkvitere styrer stort sett langt utenom slike begrep når de skal avgrense sine språklige størrelser, men sjøl om man forholder seg aldri så ryddig og vitenskapelig til materialet, kommer man ikke vekk fra at måten man velger å gjøre dette på, kan være vel så mye prega av ideologi som av vitenskapelige kriterier. Dette kan f.eks. gjelde valg av termer – om man velger å omtale de språklige størrelsene som talemål, dialekt, sosiolekt eller varietet, og uansett hvor nøye man har beskrevet og definert avgrensing og bruk av termer, så skal man som regel også gi de språklige størrelsene navn, og språket byr ikke på noen nøytrale løsninger.

Et godt eksempel er de to idealiserte språklige ytterpunktene i Oslo – hva skal man velge å kalle dem? Det er ikke dekkende verken å kalle dem varieteter, sosiolekter eller bymål; de er likevel nødt til å få navn som skiller det ene fra det andre, og det å dele dem inn i øst og vest impliserer langt mer enn bare geografi. Valgmulighetene er mange – på den ene sida: vestkantmål/-dialekt, standardisert talemål, normalisert talemål, standard østnorsk, dannet oslomål, dannet dagligtale, bokmål og høystatusvarietet, og på den andre – østkantmål/-dialekt, folkelig oslomål, vikamål, vernacular, ustandardisert oslomål, lavstatusvarietet og vulgærmål. Dette er ikke noen endelig liste. Og hva skal man kalle den uspesifiserte, oslobaserte østlandsvarietet som verken er tradisjonelt østkant- eller

vestkantmål, og som er vanlig over store deler av Østlandet – geografisk og sosialt umarkert talemål, bokmål, udanna østnorsk eller kanskje gjennomsnittlig østnorsk? Valget må gjøres, og det er aldri nøytralt.

Regionen Romerike som språksamfunn

Hudson avviser altså at begrepet språksamfunn kan defineres og avgrenses i streng vitenskapelig forstand. Det forhindrer ikke at det stadig vekk blir forsøkt definert på den mest hensiktsmessige måten. Dette problemet er høyst reelt for meg i forhold til de språklige størrelsene jeg skal forholde meg til i prosjektet mitt. Jeg har valgt Romerike som arbeidsområde, og jeg vil ta for meg noen definisjoner av språksamfunn og dialekt og se om jeg kan forsvare å beskrive området jeg har valgt ut som et språksamfunn og talemålet der som dialekt.

Jeg har så langt ikke sagt noe som helst om regionen Romerike. Det er altså området like nord og øst for Oslo. Det strekker seg fra Øyeren i sør til Mjøsa i nord, i øst berører det så vidt svenskegrensa, og i alt fjorten kommuner regnes som romerikskommuner. Romerike er altså ikke en administrativ enhet som f.eks. kommune, by eller fylke, og det er heller ikke noen "naturlig" geografisk enhet, som f.eks. et dalføre eller ei øy. Verken geografisk eksklusivitet eller administrativ inndeling gir støtte for at Romerike er noen naturlig enhet. Det er først og fremst områdets historie som gjør at Romerike framstår som en enhet. Målforskere som Hoff (1968), Kolsrud (1932) og Refsum (1953) har skrevet om talemålet på Romerike, og de framhever at Romerike har fungert som en administrativ enhet både i forbindelse med kirkeadministrasjon og lovgivning langt tilbake i tida. Romerike er altså uten tvil et område der man kan føle historien suse i bakgrunnen, og dette gir en viss støtte til mitt ønske om å betrakte området som et språksamfunn, men det store spørsmålet er om slike kriterier har noen som helst realitet for innbyggerne i området i dag.

Ifølge Gumperz (1964: 137) er et språksamfunn: "[...] any human aggregate characterized by regular and frequent interaction over a significant span of time and set off from other such aggregates by differences of interaction". Er Romerike et språksamfunn ifølge Gumperzs definisjon? De gamle administrative inndelingene som jeg påpekte ovafor, gir et visst grunnlag for å påstå at området har hatt en jevn og hyppig interaksjon over tid, og at det skiller seg fra andre områder, men inndelingene sier lite om andre typer interaksjon som kan ha hatt betydning, som f.eks. handel og samferdsel. Disse aspekta veit jeg foreløpig lite om. Regionen har hatt jernbane sia 1854; strekningen Oslo – Eidsvoll var den første i landet. Ferdselen fra det tidspunktet er altså konsentrert omkring en nord-sør-akse. Men det som mest av alt preger interaksjonen i nåtida, er forholdet til Oslo. Ifølge tall fra hovedoppgaven min (Skolseg 1994) pendler 48 % av alle arbeidstakerne i regionen til Oslo daglig. Regionen bærer altså langt mer preg av interaksjon med Oslo enn av interaksjon innad. Det er en viss interaksjon mellom bygdesentre og omliggende strøk, naturlig nok, men ytterkantene i regionen har gjensidig lite med hverandre å gjøre. En fra Feiring er antakelig oftere i den norske fjellheimen (eller på Gran Canaria ...) enn på Bjørkelangen. Det er altså ikke altfor mange gode argumenter for å karakterisere Romerike som et språksamfunn i tråd med definisjonen til Gumperz.

Eksisterer det et romeriksmål?

Det er tradisjon for å betrakte talemålet på Romerike som en sams dialekt. Kriteriene som tradisjonelt ligger til grunn for inndelinga er både språkinterne og språkeksterne, og eksterne kriterier av den typen jeg tok opp i forbindelse med Romerike som språksamfunn, spiller vel så stor rolle som de språklige for målforskere som Kolsrud, Hoff og Refsum. Brit Mæhlum fikk i forbindelse med doktordisputasen sin (Mæhlum 1992: 96) spørsmål om hvordan *hun* benytter begrepet dialekt, og hun svarte at hennes oppfatning av begrepet er at det forutsetter en geo-

grafisk *eksklusivitet*. Kan så avgrensinga av talemålet på Romerike forsvaras ut ifra dette kriteriet?

I de eldre kildene om romeriksmålet legges det mest vekt på hvordan talemålet i området er prega av likhet med omliggende områder. Kolsrud (1932: 2–3) framhever formen på landskapet og samferdsla som alltid har vært i området: "Som landslaget er, so er og maalføra utan skarpe skilmerke og har mange overgangar [...] maalføret her har faatt avslite mange av sine særdrag og har halde mest paa slikt som det hadde sams med sine grannemaal." Han understreker at dette ikke er usedvanlig i målføresammenheng, og han karakteriserer slike mål som "meir eit møte av ljodlover som raader over fleire bygdelag enn ein servokster, meir ein samklang enn ein serklang". Hoff beskriver talemålet som "indre austlandsk, men sterkt farga av sambandet søretter" (1968: 718). Romerike peker seg altså ikke ut som noe språklig reliktområde, men det fins likevel språklige trekk som skiller Romerike fra områda rundt. Til forskjell fra Østfold har Romerike ikke hankjønnsbøyinga *hestær–hestane*, nektingsadverbet *ente* eller pronomenet *ho* – der har Romerike samme former som Mjøs-traktene – *hester–hesta*, *itte* og *hu*. 1. person entall *je* er også felles, og det er også fortidsbøyinga av svake verb av typen *kaste: je har kaste*. Her har både Østfold og oslomålet *a*-ending. Men til forskjell fra Mjøs-området hadde Romerike ikke på dette tidspunktet (mellomkrigstida) presens av sterke verb uten ending og med omlyd av typen *kjem* og *søv*, og heller ikke dativ eller rester av palatalisering.

Det fantes altså språkgeografisk eksklusive trekk som kunne legges til grunn for å betrakte talemålet på Romerike som en dialekt. Men er dette brukbare kriterier for dagens talemål? Det mest avgjørende språktrekket som blir trukket fram i forbindelse med forskjellen mellom Romerike og Oslo, er *e*-endinga i svake verb. Dette språktrekket var i endring allerede da Kolsrud gjorde sine undersøkelser. Han påpeker at de unge i stasjonsbyene bruker *a*-ending, og at den ser ut til å følge jernbanelinja fra Oslo og nordover. Undersøkelsen jeg gjorde i forbindelse med

hovedfagsavhandlinga viste at ingen av de unge fra de fire kommunene jeg besøkte, brukte *e*-ending i svake verb. Det gjorde heller ikke de eldste informantene nærmest Oslo, mens de eldre lenger nord på Romerike fremdeles bruker *e*-endinga. De unge bruker også i forsvinnende liten grad trekk som *je* og *itte*. Kort sagt har talemålet fått mindre til felles med nordlige områder og stadig mer til felles med Oslo. Sjøl om jeg mener det er grunnlag for å påstå at talemålet på Romerike likevel ikke er identisk med det i Oslo, er det vanskelig å argumentere for språklig eksklusivitet. Det er mulig Mæhlum ikke hadde en slik språklig eksklusivitet i tankene som den jeg har drøfta her; talemålet er jo langt ifra *uten* geografisk ekskluderende trekk – snarere tvert imot. Det står utvetydig fram som et sørøstnorsk talemål, kanskje også som et ikke-urbant eller ikke helt urbant sørøstnorsk talemål. Det sentrale er hvordan språkbrukerne oppfatter dette sjøl, men først et historisk tilbakeblikk på talemålet i Oslo.

Byen og bøndene

Amund B. Larsen beskriver talemåla i Oslo i "*Kristiania bymål*" (1907), og han deler dem inn i "*vulgærsproget*" og "*den dannede dagligtale*". Larsen var en skarp iakttaker og på mange måter sosiolingvist før noe slikt fantes, og noe av det mest slående i beskrivelsen, er at det ikke er klare skiller mellom de to Oslo-varietetene. Det er klart at ingen tok feil av vulgærspåket og det dannede språket, men det er likevel forbløffende hvor mange av trekka fra folkemålet som godt kunne sies å ha en plass i dannede dagligtale, men da helst blant menn og i 'godt lag', som Larsen uttrykker det. Han bemerker at "*de sjælelige drivfjærer under KVlg.s [vulgærspåkets] utvikling er tilbøielighetene for 'kjækhet' og for 'finhet'; disse er i regelen hinanden motsatte*" (1907: 20). Han identifiserer altså det som i dag kalles åpen og skjult prestisje (overt/covert) og legger vekt på individuelle språklige strategier som drivkrefter i utviklinga.

Det er særdeles interessant hvordan han framstiller det som

spesielt viktig for brukerne av vulgærspåket at de ikke bare markerer seg i forhold til den dannede dagligtalen, men også i forhold til de landlige talemåla som omgir byen: "[...] det krav på overlegenhet overfor landsfolk som synes at være en nødvendig følge av bylivet, har med hensyn til sproget medført, at selv de mest lavtstående dele av befolkningen er bange for at deres tale skal være bondsk [...] landsens væsen [...] ansees for klodset og ubehjælpelig – i de ting hvorpå det i byen kommer an, nemlig at klare sig mellom mennesker." I denne sammenhengen er det interessant å kommentere språktrekk som er typiske for det folkelige oslomålet på den tida, som f.eks. jamvektsformer som *smolo* (smule), *lepa* (leppe) og *hosso*, og vokalkvaliteten i orda *opp* og *om*, uttalt [u]. Dette er trekk som ville virke bondske på Romerike i dag, og det sier noe vesentlig om hvordan språket har endra seg. Vi kan si at skillelinjene mellom varietetene er de samme, mens innholdet har endra seg. Talemåla i områda rundt Oslo har bevega seg i retning av Oslo, men oslofolks behov for å markere distanse til omliggende talemål er antakelig det samme.

Hva er i hodet til folk, og hvordan få fatt i det?

Tidligere i artikkelen har jeg avvist Gumperz sin definisjon av språksamfunn i forbindelse med mitt prosjekt. Labov har en annen definisjon, og han legger vekt på språklige normer heller enn språklig homogenitet:

... a speech community cannot be conceived as a group of speakers who all use the same forms; it is best defined as a group of speakers who share the same norms in regard to language. (1972a: 158)

Denne definisjonen gir rom for både geografisk og sosialt avgrensa språksamfunn, hvilket vil si at hvis man går ut fra at forskjellige sosiale grupperinger på et bestemt sted har ulike talemålsnormer, vil det eksistere flere språksamfunn på samme sted. Det ser ut til at denne definisjonen rammes av Hudsons kritiske drøfting av begrepet, som jeg har vist til ovafor. Han

konkluderer med at språksamfunn bare eksisterer som prototyper i hodet på folk, og at å forsøke å finne ut av hva som er der, kan sammenliknes med å jakte på villgjess. Jeg vil likevel påstå at det er språkbrukernes oppfatning av den språklige virkeligheten som de lever i. man må ta utgangspunkt i for å kunne si noe vesentlig om denne virkeligheten. Det hjelper ikke å peke på nye eller gamle administrative skillelinjer eller eksklusive språklige trekk, hvis ikke disse kriteriene oppleves som reelle av språkbrukerne. I mitt tilfelle er det som sagt vanskelig å benytte slike tradisjonelle kriterier for å avgrense og karakterisere området og talemålet jeg skal undersøke. Kanskje er det heller ikke tjenlig med en slik statisk og rigid inndeling, særlig når det ser ut til å være slik at frontene mellom talemåla er de samme, mens det språklige innholdet har endra seg. Da trenger jeg en mer dynamisk modell, og denne modellen må inkludere språkbrukernes oppfatning av språkbruken rundt seg.

Svaret er, slik jeg ser det, å spørre språkbrukerne, men hvordan skal en spørre, og hvordan skal en tolke svara? Det fins mange forskjellige metoder, men selvfølgelig er ingen av dem problemfrie. Jeg vil fokusere litt på problemet med å tolke den informasjonen man får, med konkrete eksempler fra hovedfagsundersøkelsen min. Mye av bakgrunnen for det prosjektet jeg er i gang med nå, er alle de spørsmåla jeg ikke fikk svar på forrige gang. Samtaleemnene for talemålsintervjuene dreide seg bl.a. om språk og forholdet mellom by og land, og de fleste informantene mine var mellom 20 og 30 år. De unge var forbausende like i holdninger og verdivalg, særlig i forhold til byen. Ingen av dem kunne tenke seg å bo i byen, i hvert fall ikke permanent, og de hadde mange fordommer mot bylivet: I byen er det forurensing og kriminalitet, folk bor oppå hverandre og naboene hilser ikke, og det er ikke bra for barn å vokse opp i byen. Informantene mine ville ha eget hus med hage. De var også tilsynelatende ganske like i uttalelsene om talemål, for de brukte stort sett de samme språklige "merkelappene" og formuleringene. De beskrev oftest eget talemål som "bredt", og dette uttrykket er langt fra uproblematisk. For hva vil det egentlig si å snakke bredt?

Noe av problemet med min undersøkelse, og sikkert også med mange andres (uten at jeg herved vil beskyldte noen for å ha gått i de fellene jeg gikk i), er den nærheten mange talemålsforskere har til den varieteten de undersøker. Det er nesten regelen heller enn unntaket at en talemålsforsker på ett eller annet tidspunkt undersøker talemålet på hjemstedet, og ofte er det det aller første prosjektet for vedkommende. Én grunn til at jeg ikke fokuserte så mye på hva termen "bredt" innebar, var at jeg gikk ut ifra at jeg forsto hva informantene mente. Men hvis noen hadde bedt meg redegjøre der og da for hva som er bredt, ville jeg ikke gjort noen god jobb. Jeg ville nok kommet med de variablene som var aktuelle i prosjektet, men det ville ikke nødvendigvis være de språktrekka som var mest saliente for meg som språkbruker. Jeg ville antakelig tenkt som språkforsker og reagert som språkbruker, og det kan nok av og til være vanskelig å ha klart for seg når man gjør hva. Også språkforskere er språkbrukere, som lik alle andre har "ryggmargsreflekser" i forhold til forskjellige typer språkbruk.

Liknende problemer hefter seg også til andre data. Informantene mine hadde ikke alltid så mye å si om eget talemål, men hadde desto sterkere følelser ovafor bymål, som de kalte "pent, påtatt, fisefint, fløtete, pusete og helt Sonja". Enkelte presiserte at "vanlig, avslappa oslomål" var helt greit, mens andre ikke opererte med skiller – Oslo var Oslo. Likevel hadde jeg en følelse av at det helst var det de oppfatta som "ekstrem vest" som utgjorde oslomål, mens talemålsvarianter som mer ligner deres eget talemål, ikke framkaller reaksjoner. Og hva er egentlig "avslappa oslomål"? Ingen ville si noe stygt om talemålet på Romerike, men flere ga uttrykk for at de ikke var stolte av talemålet sitt og var redde for å miste det. Men på spørsmål om de da prøvde å snakke som i Oslo, var gjerne svaret at nei, *det* var de bevisste på ikke å gjøre! I ettertid har jeg spurt meg hva det er de oppfatter som "umarkert" romeriksmål, hva det er de synes de ikke behøver å ta vare på og ikke minst hva det er de synes de *ikke* kan ta til seg. Flere sa også noe slikt som at oslomål var greit inntil et visst språklig punkt, da 'tippa det over' og blei for 'fint' eller 'utprega' – noe de reagerte negativt på. De fire informantene som

danna de språklige ytterpunkta, to jenter fra Eidsvoll, som snakka mest tradisjonelt av informantene, og to gutter fra Lørenskog, som egentlig syntes talemålet i Lørenskog var temmelig 'harry', beskreib faktisk alle et slikt språklig 'vippepunkt'. Men mener de egentlig det samme? Den språklige grensesettinga i forhold til oslomålet kan knapt være det samme for fire informanter som utgjorde de språklige ytterpunkta i undersøkelsen. Felles for alle informantene var at det var vanskelig å få dem til å komme med konkrete språklige trekk i forbindelse med 'merkelappene' de brukte, og det gjorde det vanskelig å tolke informasjonen de ga meg – det blei *mye* tolkning og lite fakta, for å si det sånn.

Språklig markerthet

Det er altså saliens og persepsjon som kommer til å stå sentralt i denne undersøkelsen. Målet er å forsøke å finne ut mer om hvilke normer den enkelte setter for seg sjøl og andre, og hvordan de oppfatter forskjellige typer språkbruk rundt seg. Det er i høy grad også et mål å undersøke hvilke konkrete språktrekk som oppleves som markerte eller saliente av den enkelte, som f.eks. hvilke språktrekk som utløser reaksjoner hos dem og får dem til å plassere språkbrukere i ulike kategorier. Håpet er å finne ut mer om språklige strategier på Romerike – både hvordan språkbrukere på Romerike navigerer i det språklige rommet, og hvordan de oppfatter dette rommet. I et område der språkbrukerne kan føle seg under språklig krysspress, er det nærliggende å se valg av verbale strategier i forbindelse med begrepet nøytralitetsstrategier. Jeg er også opptatt av å undersøke om enkelte språktrekk oppfattes som ikoniske. Det vil si at de er så sentrale eller kjennetegnende for en varietet at de nesten "aleine" kan representere varietetten. Ikoniske trekk er slike språkdrag som alltid er med når en varietet karikeres, og da er det ikke frekvens som er det viktigste – enkeltforekomster er kanskje nok til at folk trekker den "rette" konklusjonen.

Men bruken av begrep som saliens og resistens i forbindelse med

språklige variabler er langt fra uproblematisk. Mest problematisk er det når de brukes for å fortolke og forklare et språklig materiale uten at språkbrukerens oppfatning av språklig markerthet er med i bildet. Det blir en tendens til at argumentasjonen går i sirkel, når resultatene blir tolka slik at enkelte trekk er frekvente fordi de er resistente, og at de er nødt til å være *under* språkbrukerens bevissthetsnivå og altså ikke saliente for i det hele tatt å være frekvente. Trekk som varierer mye, er da *over* bevissthetsnivået, og blir forklart som saliente fordi de varierer. Frekvensen blir altså sett på som forklarende i seg sjøl, noe som er problematisk. Enda mer problematisk er det at denne fortolkninga forutsetter en viss forståelsehorisont hos forskeren, nemlig at frekvente og stabile språktrekk fra en lavstatusvarietet umulig kan være frekvente eller stabile og *over* det språklige bevissthetsnivået samtidig. Forståelsen forutsetter at dialekt eller lavstatusspråk alltid må oppleves som konfliktfylt og være i tilbakegang.

Perseptuell dialektologi

Som jeg har nevnt tidligere, skal feltarbeidet mitt bestå av to faser – en spørreundersøkelse og en talemålsundersøkelse med intervjuer. Språklig markerthet kommer til å være tema både for spørreskjemaet og intervjuet. Spørsmålet er hvordan jeg skal klare å finne den informasjonen jeg søker. Tore Kristiansen har undersøkt språkholdninger i Næstved på Sjælland (1991), og han har vist at de bevisste språkholdningene folk gir uttrykk for når de blir åpenlyst spurt, ikke er de samme som de gir uttrykk for når de ikke er klar over at det er språk det dreier seg om. Konklusjonen er altså at man må kamuflere at det er språk og språkholdninger det dreier seg om, hvis det er det man ønsker å undersøke. Men hvis jeg kamuflerer at det er språk det dreier seg om, vil jeg være like langt i forhold til å undersøke hvordan *språktrekk* fra varietetene i Oslo-området utløser forskjellige reaksjoner hos språkbrukerne. Jeg velger derfor å gå åpent ut med at undersøkelsen dreier seg om språk, med de metodiske ulempene det har, men det er fremdeles problematisk hvordan jeg skal få

informantene til å kommentere konkrete språklige trekk, når jeg i svært liten grad fikk dem til å gjøre det i hovedfagsundersøkelsen.

Dennis Preston har arbeida mye innafor såkalt perseptuell dialektologi eller "folk linguistics", og han understreker verdien av å bruke folks bevisste og uttalte holdninger til språk i sosiolingvistiske undersøkelser. Han har bl.a. foretatt undersøkelser der amerikanere fra forskjellige steder i USA blir bedt om å tegne inn på kart hvor i USA folk snakker dialekt, hvor de snakker penest og hvor den mest korrekte engelsken fins. I artikkelen "Whaddayaknow?: The Modes of Folk Linguistic Awareness" (1996) drøfter han hva slags språklig informasjon som er tilgjengelig for forskeren ved "åpen" tilnærming, altså hvilke språktrekk som ligger over eller under språkbrukerens bevissthetsnivå. Dette er forhold som er avhengige av hvordan språktrekka oppleves av forskjellige språkbrukere, bl.a. om språktrekka inngår i språklige stereotyper og språklig karikering. Jeg planlegger å benytte meg av liknende metoder i spørreundersøkelsen min, men har tenkt å gå et skritt lenger for å komme fram til hvilke språktrekk som oppleves som saliente. Spørreundersøkelsen vil bl.a. gå ut på at deltakerne får høre seks forskjellige talemålsprøver som representerer både et geografisk og et sosialt dialektkontinuum, og ved første gjennomlytting blir de bedt om å karakterisere talemåla de hører og oppgi hva de vil kalle varietetene. De har muligheten til å komme med geografiske, så vel som sosiale og personlige beskrivelser. Før andre gjennomlytting får deltakerne beskjed om å fortelle *hva slags* språktrekk det var som fikk dem til å karakterisere målprøven som de gjorde ved første gjennomlytting. Jeg trur at det meste av den informasjonen jeg er ute etter *inngår* i språkbrukernes bevissthet, men at det er snakk om *grader* av bevissthet, og at de trenger "ekstra stimulus" for å kunne kommentere enkelte språklige trekk. Preston påpeker at kommentarer om enkelte språktrekk kan være utilgjengelige i samtaler omkring språk, men likevel komme fram når informanten karikerer eller imiterer. Problemet med dette som metode er at langt fra alle føler seg vel med å skulle forsøke å karikere, og spesielt ikke når de blir bedt om det av en nærmest

ukjent intervjuer med opptaksutstyr.

Oppsummering

Jeg har forsøkt å si litt om det problematiske ved å avgrense og definere de språklige størrelsene jeg ønsker å undersøke, så vel som vanskeligheter i forbindelse med å inkludere språkbrukernes utsagn i den språklige analysen. Jeg vil avslutte med å forsøke å illustrere hvordan jeg oppfatter Romerike som språksamfunn, og hvordan jeg håper at denne forståelsen vil inngå i en fruktbar syntese med språkbrukernes oppfatning av de språklige omgivelsene sine.

Varietetene jeg skal forholde meg til er altså ikke klart avgrensede varieteter, men utgjør derimot et sosialt og geografisk dialektkontinuum. Varietetene idealiseres som størrelsene romeriksmål, østkantsmål og vestkantsmål, og det er et mål for prosjektet å undersøke hva slags *innhold* språkbrukerne legger i disse størrelsene, og om de i det hele tatt er en realitet for språkbrukerne. På grunn av nær kontakt med varietetene i Oslo over svært lang tid og gjennom pendling og sterk tilflytting til Romerike, vil jeg påstå at alle tre varietetene er et alternativ for språkbrukerne på Romerike, men at forskjellige faktorer har innvirkning på og begrenser sannsynligheten for valg av de forskjellige alternativa. Jeg antar at faktorer som avstand til Oslo, foreldrenes dialektbakgrunn og tilknytning til Romerike, sosialt nettverk og den enkeltes oppfatning av egen identitet, mål og ambisjoner spiller inn. Modellen jeg presenterer er en foreløpig modell – en arbeidsmodell.

Solidaritet

Jeg ser for meg tradisjonelt romeriksmål som ytterpunkt på den ene sida, og de to varietetene i Oslo på den andre. Faktorer som solidaritet, faktiske eller forventede sosiale sanksjoner, sterk tilknytning og følelse av tilhørighet trekker i retning av

romeriksmålet, mens f.eks. svak tilhørighet, draging mot en urban livsstil og bymålas prestisje trekker i den andre retningen. Jeg synes ikke det gir mening å framstille det slik at det ene bymålet har åpen prestisje (overt), mens det andre har skjult prestisje (covert). Jeg velger å se det slik at begge bymåla har prestisje; de har bare ikke den samme typen prestisje. Begge kan signalisere det moderne og urbane, og begge kan oppleves som stigmatiserte (jf. sitatet fra Larsen ovafor). Det er klart at vestkantmålet tradisjonelt har høy status, mens østkantmålet er sterkt stigmatisert, men dette er bare en del av bildet. Høystatusmål kan også virke stivt, påtatt eller konservativt, mens det folkelige oslomålet kan oppfattes som friskt, ungt, kult og mer "avslappa".

Et overordna mål for prosjektet er å undersøke hvordan den antatte språklige regionaliseringa arter seg på Romerike. Som nærmeste nabo til hovedstaden er talemålet i dette området svært sentralt i den sammenhengen. Jeg håper at jeg vil finne ut mer om dette ved å fokusere ikke bare på faktisk språkbruk, men også på hvordan den enkelte språkbrukeren oppfatter språkbruken rundt seg. Forhåpentlig vil jeg også kunne si noe om de opplevde grensene mellom varietetene og hvordan de eventuelt har endra seg.

Litteraturliste:

- Gumpertz, J.J. 1964. Linguistic and social interaction in two communities. I: *American Anthropologist* 66.
- Hartley, L.C. & Preston, D. 1999. The names of US English: Valley girl, cowboy, yankee, normal, nasal and ignorant. I: Bex & Watts: *Standard English. The widening debate*. London and New York.
- Hoff, I. 1968. *Målet i Aurskog og Blaker*. Oslo.
- Hudson, R.A. 1996. *Sociolinguistics*. 2. Ed. Cambridge
- Kolsrud, S. 1932. Romeriksmaalet. I: *Norske bygder III. Romerike I*. Kristiania.
- Kristiansen, T. 1991. *Sproglige Normidealer på Næstvedegnen*.

- Kvantitative Sprogholdningsundersøgelser*. Doktoravhandling, Universitetet i København.
- Kristiansen, T. 1997. Language attitudes in a Danish Cinema. I *Sociolinguistics. A reader and coursebook*.
- Larsen, A.B. 1907. *Kristiania bymål*. Kristiania.
- Labov, W. 1972. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia.
- Mæhlum, B. 1992. Svar fra doktoranden. I: *Norsk Lingvistisk tidsskrift*, 1992/1.
- Preston, D. 1989. *Perceptual Dialectology. Nonlinguists' View of Areal Linguistics*. 1989.
- Preston, D. 1996. Whaddayaknow?: The Modes of Folk Linguistic Awareness. I: *Linguistic Awareness*, Vol. 5, No. 1, 1996.
- Preston, D. 1993. *Folk dialectology. American dialect research*, 1993.
- Refsum, H. 1953. *Romeriksmålet*. Oslo.
- Sandøy, H. 1992. *Norsk dialektkunnskap*. Oslo.
- Skolseg, E. 1994. Romeriksdialektens levevilkår i skyggen av Oslo. Hovedoppgave. Universitetet i Oslo.

Talemålsendring i Valdres – i retning av kva?

Av Karen Margrete Kvåle

I denne artikkelen skal eg sjå på strukturelle endringar innom valdresmålet. Artikkelen byggjer på hovudoppgåva mi "Eit målføre i uføre. Talemålsendring i Valdres."

Dei fleste som driv med talemålsforskning, finn det enklast å byrje med det kjende talemålet, og slik er det med meg òg. Men bortsett frå dei reint personlege grunnane er det andre og like viktige grunnar til å sjå på utviklinga i Valdres. Dialekten høyrer med til dei såkalla arkaiske midlandske dialektane, og det finst god dokumentasjon og kartlegging av den tradisjonelle grammatikken.¹ Men dei fleste valdrisar har lenge lagt merke til at dei mest arkaiske trekka, som dativ og fleirtalsbøying av verb, ikkje nødvendigvis høyrer med i "gjennomsnittleg" valdresmål lenger. Boye Wangenstein såg rettnok på forskjellane i ordforrådet til eldre og yngre i Vang i hovudoppgåva si frå 1971, men strukturelle endringar har ikkje vore kartlagde tidlegare. Det er dette som har vore hovudsiktemålet for arbeidet mitt. I tillegg har eg sett på språket i høve til sosiale grupper. Som informantar har eg hatt 14 elevar i ungdomsskulen, 34 elevar i den vidaregåande skulen og 20 vaksne. Dei 20 vaksne informantane er

¹ Sjå for eksempel Ole O. Hegge 1923, Olav T.Beito 1979, Ivar Aars 1963, Eric Papazian 1968, Karen M. Kvåle 1999.

foreldra til elevane i den vidaregåande skulen. Informantane frå dei to siste informantgruppene representerer alle dei seks kommunene i Valdres², medan ungdomsskuleinformantane er frå Øystre Slidre. Kriteriet for å vera informant, var at ein måtte ha budd i Valdres (dvs. nord for Garthus/Hedalen) frå ein var fem år.

Målmerke

Sidan prosjektet mitt for ein stor del var eit kartleggingsprosjekt, fann eg det naudsynt å ha mange målmerke. Dei forskjellige målmerka skulle ikkje berre vera "symptomberarar" for å synleggjera endringane. På sett og vis skulle dei også vera kvantitativt representative for både dei "store" og dei "små" endringane i dialekten.³ Med utgangspunkt i eit "representativt" sett av målmerke, kunne eg lettare laga ein indeks over kvar informant si grad av dialekt. Likevel må det merkast at denne informantindeksen ikkje er eit fasitsvar på informantane sin språkbruk. Det er ikkje ein statisk og objektiv storleik, men fyrst og fremst eit resultat av dei målmerka som er valde ut.

Valdres er eit stort område med knapt 20 000 innbyggjarar, og det finst også lokale skiljemerke i dialekten innanfor dalen. I utveljinga av målmerke var det difor viktig å finne målmerke som var felles for heile dalen, men eg plukka også ut nokre som har forskjellige former i dei forskjellige bygdene. Målet var då å sjå om dei lokale skilja held seg eller om ein er på veg til ei meir felles valdresnorm også på desse målmerka. Eksempel på slike målmerke er personlege pronomen 1. og 2. person fleirtal, der det

² Kommunane er (frå nord-vest mot sør-aust) Vang, Vestre Slidre, Øystre Slidre, Nord-Aurdal, Sør-Aurdal og Etnedal. I Sør-Aurdal er også flatbygd målet representert i bygdene sør for Garthus og i Hedalen. Desse områda er ikkje nærare granska i dette arbeidet.

³ Bortfall av ein grammatisk kategori (dativ) eller ei bøyingsform (fleirtalsbøyning av verb, konjunktiv) må vel seiast å vera store endringar, medan fonologiske endringar som /-ld/ til /-l/ i /kald/ til /kal/ (a.) vel må seiast å vera mindre endringar.

heiter /mø, dø/ i størstedelen av Valdres, men /me, de/ i den nordlege delen av Vang kommune. I fleirtalsbøyinga av substantiv (sterke hokjønnsord, svake hokjønnsord og nøytrale ija-stammar) har Sør-Aurdal /˘soli, ˘jento, ˘eplo/ medan resten av dalføret har /˘so:le, ˘jento, ˘eplo/ Desse skilnadene er teke omsyn til i handsaminga av materialet, men er ikkje vidare diskuterte i denne artikkelen.

Innsamling

Innsamlinga av data skjedde skriftleg etter mønster av Papazian 1997. Eg utarbeidde eit spørjeskjema som informantane fylte ut sjølve. For skuleelevane sin del skjedde dette i ein skuletime der eg var til stades, medan dei vaksne fekk skjemaet sendt med ungane sine.

I spørjeskjemaet var det enkelte målmerket representert ved eit testord. Dette testordet var sett i ein språkleg kontekst og var altså ein del av ein setning. Dei forskjellige variantane av testordet var så lista opp, og informanten skulle krysse av for det/dei målmerket/a han/ho nyttar. Informantane kunne også føre opp alternativ som ikkje sto på lista. Rammesetninga måtte vera så nøytral som mogeleg, slik at språket der ikkje skulle favorisere den eine eller andre varianten. Eksempel på ei rammesetning:

Alle *hestene* sto ute.
hestadn
hestan
hesto

Kvart målmerke hadde også fleire testord/rammesetningar. Spørjeskjemaet var utarbeidd utan språkkategoriske skilje, slik at dei forskjellige testorda sto vilkårleg plassert. På denne måten trur eg at ein unngjekk systemtenking frå informantane si side. Dei viser i alle fall stor variasjon frå den eine rammesetninga til

den andre, og dei nyttar i stor grad også høvet til å krysse av for fleire alternativ på kvar rammesetning.

Handsaming

Informantane har fått poeng for dei forskjellige svara sine. Former som stemmer med Beito sin grammatikk, har fått eitt poeng, medan andre har fått 0 eller Ω , avhengig av form. Denne poengsummen er rekna i prosent mot den høgaste oppnåelege poengsummen innan eit målmerke (denne summen er avhengig av talet på testord). Vidare legg ein saman alle informantane sine prosenttal innan eit målmerke og deler på talet på informantar, evt. talet på informantar innom ei gruppe, slik at ein kan samanlikne dei forskjellige informantgruppene. På denne måten finn ein gjennomsnittet for det enkelte målmerket, og det er utgangspunktet for samanlikningane under.

Dei språklege endringane

I Valdres kan ein rekne med endring i tre retningar⁴. Nokre av endringane i talemålet er modifiseringar av det tradisjonelle valdresmålet (vm). Dette omfattar både forenkling av former og analoge former. Andre er endringar i retning normalisert austnorsk (na.) eller midtaustlandsk bymål (ma.).⁵ I dei fleste tilfella vil desse varietetane ha felles former, men det finst nokre målmerke der dei representerer forskjellige normer. I dei tilfella der det finst både modifiserte vm.-former, na.-former og ma.-former, er det oftast na.- og ma.-formene som er i overtal.

Av tala under ser me at det er til dels store forskjellar mellom dei tre informantgruppene sine rapporteringar. Dette blir ikkje

⁴ Ein kan sjølvsagt ikkje heilt sjå bort frå at enkelte endringar er innoomspråkelege endringar. Dette vil bli drøfta der det er aktuelt.

⁵ Omgrepa er brukt i samsvar med Papazian 1997 og blir ikkje vidare diskutert her.

nærare kommentert i denne artikkelen. For meir informasjon om dei sosiale forskjellane i valdresmålet, sjå hovudoppgåva.

"Nye" valdresmålsformer

I 2. pers. pl. av personelege pronomener får ein kategorisamanfall mellom subjekts- og objektsforma, slik at ein seier /ˈdikan/ i staden for /dø, de/ i subjektsform. Ein har også na./ma.-alternativet /dere/. Objektsforma i subjektsstode er ei form som berre dei unge nyttar. Dei vaksne held seg til dei tradisjonelle formene /dø, de/, medan inf. i vdg. sk. gr. nyttar subjektsforma i objektsstode i 17 % av tilfella. Mellom informantane i ungd. sk. gr. er talet 10 %. Forskjellen skuldast fyrst og fremst at vdg. sk. gr. har informantar frå regionsentrumet Nord-Aurdal, men denne forma er ved å spreie seg til større delar av Valdres. Den normaliserte forma /ˈdere/ er i bruk i 23 % av tilfella i vdg. sk. gr., og i 13 % av tilfella i ungd. sk. gr. Me ser altså at denne na./ma.-forma er meir utbreidd enn den som har eit lokalt opphav.

I bunde fleirtal av substantiva får ein inn former på både /-o, -an, -un, -in/. Den fyrste forma på /-o/ må vera analog til dativ fleirtal, utan at informantane som nyttar forma i bunde fleirtal, nyttar ho i dativstode. Denne forma er nytta i 7 % av tilfella mellom informantane i vdg. sk. gr. og i berre 2 % av tilfella i ungd.sk.gr. Dette skuldast truleg at forma har opphavet sitt i dei sørlege delane av Valdres. Dei vaksne nyttar denne forma i 6 % av tilfella. Dei tre andre endingane som er på veg inn, er forenklingar av /-adn, -udn, -idn/, som er dei normale stammebøyingendingane i vm. Om dette er assimilasjon av /dn/ eller ei normalisering mot ma./na. /ene/, er ikkje godt å seia, men dei fleste valdrisar har nok opplevd at fleirtalsbøyingar som /ˈso:ɾidn, ˈjentudn, ˈgu:tadn/ har vorte gjort narr av i enkelte samanhengar. Dei som nyttar formene /-an, -un, -in/, vel då å behalde stammebøyinga, men gjev avkall på det lett stigmatiserte differensiasjonsproduktet. Mellom dei vaksne er desse formene ikkje brukte i det heile, medan vdg. sk. inf. nyttar dei i 14 % av tilfella. Ungd. sk. inf.

nyttar formene i 19 % av tilfella. Ein har også ma./na.- alternativet /-ene/, og hjå dei unge informantane er dette meir utbreidd enn den analoge forma og dei forenkla formene til saman. Vdg. sk. inf. nyttar /-ene/ i 26 % av tilfella og ungd. sk. inf. nyttar /-ene/ i 19 % av tilfella.

Kategorisamanfallet i 2. pers. pl av personlege pronomen og endingane /-o, -in, -an, -un/ er dei einaste formene i materialet mitt som kan seiast å ha rot i den lokale dialekten. Desse formene er også brukt fyrst og fremst av informantar som har mange lokale former i andre målmerke.

Kven er sterkast av na. og ma.?

I målmerka under finst det både na.- og ma.- variantar. Som me skal sjå, er det ikkje eintydig kva av normsentra som er sterkast i høve til valdresmålet. Ein forskjell mellom dei to yngste informantgruppene bør ein her opplyse om: Mellom informantane i vdg. sk. gr. finst det ein del som nyttar /na.-ma.-former i nesten alle tilfelle, men det finst også ein del informantar som kombinerer eit elles vm.-basert talmål med na.- og ma.-former. I denne gruppa er det altså snakk om mykje intraindividuell variasjon. Mellom informantane i ungd. sk. gr. er det spesielt to informantar som nyttar nyare former, medan alle dei andre har eit vm.-basert talemål. Også her finst det informantar som varierer mellom vm.- og na./ma.-former, men i mindre grad enn i vdg. sk. gr.

I det følgjande gjev eg berre att tala for na.- og ma.-formene.

Preteritum av sterke verb av 2.kl.

Her er den opprinnelege varianten /braut, skaut, rauk/ med diftongen /au/. Den midtaustlandske varianten er /brøyt, røyk, jøyt/ og varianten frå normalisert austnorsk er /brø:t, rø:k, jø:t/. Det viser seg at dei vaksne ikkje nyttar noko anna enn dei tradisjonelle formene, medan vdg. sk. inf. nyttar ma.-formene i 22

% av tilfella og na.-formene i 3 % av tilfella. Mellom ungd. sk. inf. er stoda ei litt anna, der informantane oppgjev /ø/ i 10 % av tilfella og /øy/ i 9 % av tilfella. Det høge talet for /ø/ meiner eg kan vera overrapportering. Det er berre to gutar som har oppgjeve desse formene, og dei har gjennomgåande na./ma.-alternativ. Eg trur dei her har oppgjeve dei rette skriftmålsformene, ettersom eg ikkje har høyrte desse formene så mykje brukt i Valdres. Dersom ein går ut frå at (i alle fall ein del av) talet for na.-formene i ungd. sk. gr. er overrapportering, er det ma.-forma som vinn fram i baa ungdomsgruppene.

Perfektum partisipp av sterke verb

Valdresmålet har her endinga /-e/, anten med /e/ eller /ø/ som stammevokal, slik at det heiter /˜føne, ˜se:te, ˜støke/. Ma.-alternativet er former på /-i/ med anten /i/ eller /ø/ som stammevokal, slik at det heiter /˜føni, ˜fini, ˜søti, ˜siti, ˜støki, ˜stiki/. I normalisert austnorsk er endinga /-et/, slik at det heiter /˜funet, ˜sitet, ˜stuket/. Her oppgjev dei vaksne informantane ma.-former i 3 % av tilfella og ingen na.-former. Informantane i vdg. sk. gr. nyttar ma.-former i 20 % av tilfella og na.-former i 4 % av tilfella. Mellom ungdomsskule-informantane finn ein det same som i preteritum, nemleg at dei oppgjev fleire na.-former enn dei andre gruppene. Talet er 13 % for både na.- og ma.-former, og eg trur at informantane har overrapportert na.-formene også her. Me ser altså at det er ma.-forma som vinn fram.

Personlege pronomen

I 3. pers. femininum er det dialektrette alternativet /ho/, medan ma. har /hu/ og na. har /hun/. I den vaksne gruppa er det ingen som oppgjev nyare former, men informantane i vdg. sk. gr. nyttar /hun/ i 5,4 % av tilfella og /hu/ i 2,7 % av tilfella.⁶ I ungd. sk. gr. er talet for /hun / mykje høgare, men også her trur eg at det er ei

⁶ At prosenttalet for den tradisjonelle forma er så høgt, må skuldast at forma /ho/ ikkje er like distinkt dialektal som mange andre dialektrette former. Denne forma er tydelegvis brukande også for mange som elles nyttar nyare former.

viss overrapportering. Likevel skulle det vera tydeleg at na.-forma /hun/ har "overtaket" over ma.-forma /hu/.

I 3. person fleirtal subjektsform har vm. /dai/, medan na. har /di/ og ma. har /dem, døm/. Her har dei vaksne også 100% tradisjonelle former, medan vdg. inf. har 2,8 % av ma.-formene /dem, døm/ og heile 17 % av na.-forma /di/. Også her har ungd. sk. inf. eit anna mønster, i det dei to informantane det er snakk om, har oppgjeve berre /dem/ i subjektsstode. Talet for ma.-forma blir difor 20 %. Her vinn altså na.-forma fram mellom vdg. inf. og ma.-forma fram mellom ungd. sk. inf.

Spørjeord

Det finst tre spørjeord som har både na.- og ma.- variant:

Kva heiter i vm. /ko/, i na. /va/ og i ma. /å/. Dei vaksne rapporterer berre dialektale former, men medan dei unge er det heilt tydeleg na.-forma som vinn fram. Denne er rapportert i 24% av tilfella i vdg. sk. gr. og i 14 % av tilfella i ungd. sk. gr. Ma.-forma er rapportert i 3 % av tilfella i vdg. sk. gr. og ikkje i det heile i ugd. sk. gr.

Kvifor heiter i vm. /ko:før/, i na. /vorfår/ og i ma. /åffer/. Dei vaksne oppgjev berre dialektale former også her, medan vdg. sk. inf. oppgjev na.-forma 22 % av tilfella og ma.-forma i 6 % av tilfella. Ungd. sk. inf. oppgjev berre na.-forma /va/, og det i 14 % av tilfella.

Korleis heiter i vm. /kost/, i na. /voan/ og i ma. /åsn/. Dei vaksne oppgjev ma.-forma i 5 % av tilfella. Vdg. sk. inf. oppgjev na.-forma i 3 % av tilfella og ma.-forma i 22 % av tilfella, medan ungd. sk. inf. oppgjev ma.-forma i 7 % av tilfella og na.-forma i 14 % av tilfella. Dersom ein går ut frå at ungd. sk. inf. stort sett overrapporterer na.-former, er det her tydeleg at det er ma.-forma /åsn/ som vinn fram.

Samanfattande kan ein seia at na.-formene vinn fram i 3.

pers.eintal femininum og i 3. pers. flt. av personlege pronomer og i to av tre spørjeord (/va, vorfår/). Ma.-formene vinn fram i eitt av tre spørjeord og i preteritum og perfektum partisipp av sterke verb.

Jamveksinfinitiv

For å supplere biletet av styrketilhøvet mellom na. og ma. i valdresmålet kan me sjå nærare på språktrekket jamvektsinfinitiv. Dette er eit språktrekk som valdresmålet har felles med midtaustlandsk bymål, der normalisert austnorsk har overvektsinfinitiv. Sidan me har sett at ma. vinn fram i mange tilfelle, skulle ein tru at eit språktrekk som var felles mellom vm. og ma. ville stå seg ekstra godt. Men det er ikkje tilfelle. Mellom dei vaksne er det rett nok slik at jamvektsinfinitiv er oppgjeve i 95 % av tilfella, men også desse har overvektsinfinitiv i 5 % av tilfella. I vdg. sk. gr. oppgjev informantane jamvekt i 62 % av tilfella og overvekt i 38 %. I ungd. sk. gr. er dei tilsvarande tala 65 % og 35 %. Her ser me altså at na.-trekket overvektsinfinitiv er på full fart inn i dialekten, medan ma./vm.-trekket må vike. Ei alternativ forklaring kan vera at overvektsinfinitiven breier seg nettopp fordi dette er den produktive infinitivsendinga. Alle nye verb i norsk, også i dialektar som har jamvektsinfinitiv, blir overvektsinfinitivar.

Oppsummering

Valdresmålet blir altså fyrst og fremst påverka av normalisert austnorsk og midtaustlandsk bymål. Mellom dei nye formene er det desse formene som er i overtal, også i dei tilfella der det finst ei såkalla "nyare" valdresmålsform (som i 2. pers. pl. av personlege pronomer og i bunde fleirtal av substantiva). Styrketilhøvet mellom dei to varietetane na. og ma. er ikkje godt å avgjera. I nokre tilfelle er det na.-formene som vinn fram, medan det er ma.-formene i andre tilfelle. Grada av endring er også forskjellig frå målmerke til målmerke og mellom dei forskjellige informantgruppene. Valet mellom ma. og na. kan sjå ut som ein balansegang mellom "fint" og "litt mindre fint" mål. I dei tilfella

der na.-formene er for "fine" (/brø:t, sitet/), vel ein ma.-former. Men i enkelte tilfelle verkar ikkje na.-formene for "fine" (/hun, di, va, vorfår/), så der går det an å bruke dei. Mekanismane som rår her og dei språklege strategiane den enkelte informanten nyttar, er vanskelege å få tak på, og har ikkje vore gjenstand for forskinga i denne samanhengen.

Litteratur

- Aars, Ivar. 1963. "Om Substantiv i Nord-Aurdal". Uprenta hovudoppgåve. Universitetet i Oslo.
- Beito, Olav T. 1979. "Valdresmålet". I *Skrifter frå NMA XXXIV*. Oslo.
- Hegge, Ole O. 1923. "Utgreiding um maalet i Øystre Slidre i Valdres". Oslo: Studentmållaget.
- Kvåle, Karen M. 1999. "Dé é'kji gøtt veta ko dai saia. Talemålsendring i Valdres.". Fagernes: Valdreslaget i Oslo.
- Papazian, Eric. 1968. "Sterke verb i slidremål". Uprenta hovudoppgåve. Universitetet i Oslo.
- Wangensteen, Boye. 1971. Skilnader i ordtilfanget i vangsmålet hjå eldre og yngre. Uprenta hovudoppgåve. Universitetet i Oslo.

Målbryting er skriftserien til prosjektet *Talemålsendring i Noreg*. Her vert det publisert arbeid som er skrivne av (hovudfags)studentar, stipendiatar og vitskapleg tilsette. Arbeida er i artikkelformat (seminar- og konferanseinnlegg, mindre avhandlingar) og bokformat (hovudoppgåver, større avhandlingar, rapportar). Bidrag frå gjesteførelesarar i samband med seminar, førelesingar og konferansar vert også publiserte her.

Talemålsendring i Noreg er eit paraplyprosjekt for gransking av talemålsutviklinga i Noreg der dei nordiske institutta ved universiteta i Tromsø, Trondheim, Oslo og Bergen, og ved Høgskolen i Agder, tek del. Eit viktig mål for prosjektet er å granska utviklinga av språkleg regionalisering med særleg vekt på kva for rolle talespråket til ungdommen spelar. Leiinga for prosjektet er lagd til Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.

Redaktør: Gunnstein Akselberg

Redaksjonskomité: Styringsgruppa for prosjektet
Talemålsendring i Noreg.

ISBN: 82-91987-03-3
ISSN: 1500-8576